

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav hospodářských a sociálních dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Marián Lóži

**Dynamika vnitrostranického teroru na
lokální úrovni KSČ v době pozdního
stalinismu**

**Dynamics of Terror on the Local Level of
the Communist Party of Czechoslovakia in
Late Stalinism**

Praha 2014

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Michal Pullmann Ph.D.

Rád bych poděkoval vedoucímu mé diplomové práce Michalu Pullmannovi za podporu a neocenitelné postřehy, které mi při vypracovávání práce poskytl.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 11. 8. 2014

.....

Marián Lóži

Abstrakt

Diplomová práce usiluje postihnout a interpretovat procesy, které během vrcholícího období stalinismu určovaly průběh i výsledky vnitrostranického teroru v lokálních – především krajských a okresních – organizacích Komunistické strany Československa. Rozsáhle se zabývá stavem, který tehdy na nižších příčkách stranického organismu panoval. Sleduje nejen způsoby fungování, respektive dysfunkce, hierarchické mašinérie, ale také partikulární zájmy jednotlivců či celých skupin uvnitř strany. Pod označením vnitrostranický teror potom současně zahrnuje diktátorskou praxi vedoucích činníků, jež se na lokální úrovni ustavila, i boj proti ní vedený funkcionáři a aktivními straníky. Obě skutečnosti nevysvětluje zvnějšku na základě jakýchsi obecných příčin, ale jako samostatné fenomény s vlastními podmínkami a dynamikou, které se region od regionu více či méně odlišovaly. Výsledné scénáře tudíž napříč organizacemi vykazovaly značnou rozmanitost. Konečně velký prostor je věnován stalinské ideologii, která není vnímána jako sevřená doktrína vytvářející poslušné poddané, ale jako komplexní diskurs dávající členům strany slovník k jednání a dosahování vytyčených cílů. Poskytovala výbavu a formulovala cíle jak tzv. diktátorů, tak jejich odpůrců. Její úloha ve vnitrostranickém teroru je proto spatřována jako esenciální.

Klíčová slova

Komunistická strana Československa, diktátor, lokální organizace, teror, vnitrostranická demokracie, stalinismus, stalinistická ideologie

Abstract

Diploma thesis is aspiring to cover and interpret processes, which in the period of culminating Stalinism determined course and results of intraparty terror in the local – mainly regional and departmental – organizations of the Communist Party of Czechoslovakia. It is thoroughly addressing the state of affairs on the lower levels of the party organism. It is monitoring not only techniques of functioning or on the contrary dysfunction of hierarchic machinery, but also various interests of given individuals or even whole groups emerging in the party. Under the label of intraparty terror it then comprises dictatorial practice of leading officials which established itself on the local level as well as fight against it headed by lower functionaries and active party members. Both actualities are not interpreted from the outside by some general causes, but as autonomous phenomena with their own preconditions and dynamics, more or less different in every region. Resulting scenarios consequently demonstrated considerable variety. Finally great scope is dedicated to the Stalinist ideology, which is not perceived as a constricted doctrine creating loyal subjects, but as a complex discourse providing party members with language in which they can act and pursue their goals. It endowed necessary instruments and formulated goals for both so-called dictators as well as their opponents. Role of Stalinist ideology in intraparty terror is therefore seen as essential.

Keywords

Communist Party of Czechoslovakia, dictator, local organization, terror, intraparty democracy, Stalinism, Stalinist ideology

Obsah

1. Úvod.....	13
1.1 Stalinský teror a společnost – možné přístupy.....	14
1.2 Dynamika teroru v lokálních organizacích Komunistické strany Československa – neprozkoumané území	16
2. Stav v centru i lokálních organizacích KSČ na přelomu čtyřicátých a padesátých let.....	19
2.1 Všudypřítomný chaos	19
2.1.1 Nepevná konstrukce Komunistické strany Československa.....	20
2.1.2 „Kádrový deficit“	29
2.1.3 Nejednotné stranické vedení.....	34
2.1.4 Nejednotná strana: Nesčetné skupiny a frakce	36
3. Nejisté postavení lokálních vládců a „teroristický“ výkon jejich panství	43
3.1 „Diktátoři“ – Několik případových studií.....	50
3.1.1 „Šlingovština“ Otto Šlinga (Brněnský kraj)	51
3.1.2 ... a jeho zástupkyně Růženy Dubové (Brněnský kraj).....	57
3.1.3 „Kotrchovština“ Jiřího Kotrcha (Pardubický kraj)	60
3.1.4 „Bařovština“ Ivana Holého (kraj Gottwaldov).....	64
3.2 Sociální profil lokálních funkcionářů v období stalinismu – Netradiční elita.....	67
3.3 Jejich ideologické krédo – Dosahování socialistických cílů bez ohledu na náklady.....	72
4. Obranná reakce straníků a „legitimní“ formy jejich boje	75
4.1 Svržení krajských diktátorů – Případové studie	81
4.1.1 Bezkrévné odstranění Mikuláše Landy (kraj Ústí nad Labem)	83
4.1.2 Důsledné vymýcení Kotrchovy skupiny (Pardubický kraj).....	87
4.1.3 Neochotné odvolání Jindřicha Homoly (kraj Karlovy Vary)	91
4.1.4 Nesmiřitelný boj proti Lomského skupině (Plzeňský kraj)	94
4.2 Příčiny nespokojenosti	99
4.3 Sociální profil nové krajské garnitury – Tradiční elita	101
4.4 Výkon moci a ústup od dosahování socialistické utopie – prostředek důležitější cíle ..	104
5. Závěr	106
Seznam použitých pramenů a literatury.....	108

1. Úvod

Jevgenij Alexandrovič Jevtušenko, proslulý básník a kritik sovětského zřízení, vyslechl roku 1974 na Sibiři zdánlivě banální výrok, který jej však do hloubky poznamenal. Skupina mladých dívek a chlapců, ani ne dvacátníků, ho tehdy pozvala k táborovému ohni. Když došlo na přípitky, rozhodlo se jedno z děvčat věnovat svůj bývalému generálnímu tajemníkovi sovětské komunistické strany Josifu Stalinovi. Zděšenému básníkovi to vysvětlila následovně: „Za časů Stalina se věřilo a s vírou se dají dělat velké věci.“¹ Jevtušenko se pokusil její názor vyvrátit poukazem na miliony mrtvých, jež měl zesnulý diktátor na svědomí, avšak bezúspěšně. Nikdo z mladých táborníků mu nevěřil. Aniž by si to plně uvědomil, narazil tu Jevtušenko na specifickou zkušenost stalinismu. Tato doba totiž nebyla pouze věkem masového věznění a poprav, ale také časem upřímně prožívané víry. S terorem se naproti očekávání nevyklučovala, obé mohlo existovat vedle sebe.² Způsob, jakým se vzájemně podmiňovaly, tedy jaký existoval poměr mezi v rozsáhlé škále probíhajícími represáliemi a na podkladu stalinského přesvědčení jednající společnosti, představuje nanejvýš specifický fenomén, vskutku jednu z velkých otázek moderní historie lidstva. Hlavní většinou

V Československu pro časové omezení na necelou dekádu po konci války nezapustil stalinismus zdaleka tak hluboké kořeny jako ve své rodné zemi. Přesto zde existovalo poměrně velké množství lidí, na něž vykonal nesmírný duchovní vliv – sbor funkcionářů a aktivních komunistů v lokálních organizacích strany. Těmto lze ve shodě s většinovým proudem dosavadní české historiografie přisoudit funkci pouhých převodových pák, jež ovládala nejužší mocenská špička či přímo samotný *režim*. Údajně bez možnosti prosazovat vlastní agendu, nezdáli se být hodni hlubšího zkoumání. Přístup zvolený v této práci je však odlišný. Vztah, který pojil níže postavené stranické aktéry v regionech s praxí teroru a místo, jaké v něm přináleželo stalinské ideologii, staví do centra badatelského zájmu. A zkoumá ho v oblasti, kde se projevoval v nejvíce podobách – v dynamice teroru zaměřeného dovnitř stranického organismu. Zde straníci vystupovali nejen jako žalobci, nýbrž také jako obvinění, ve dvou úlohách, které se mohli až překvapivě rychle obracet. Pro uchopení problematiky v její komplexnosti se tudíž jeví téma vnitrostranického teroru jako ideální. Je však nutná nejvyšší opatrnost.

¹ Desanti, Dominique, *Les Staliniens: Une expérience politique (1944–1956)*, Paris 1975, str. II.

² Kotkin, Stephen, *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization*, Berkeley 1997, str. 357.

1.1 Stalinský teror a společnost – možné přístupy

Poměr mezi vládnoucími a vedenými ve stalinské epoše byl ve společenských vědách dlouho vysvětlován na základě přísně binárních kategorií.³ Na jedné straně měl stát vševládný režim singulárně hnaný touhou udržovat a šířit vlastní mocenský monopol, na straně druhé utlačovaná společnost. Politické tak bylo zúženo na jediný, takřka metafyzicky pojatý prvek vůle k moci, a společenské, coby neschopné skutečného života v totalitárním systému, bylo dokonce pomínuto úplně. Zůstával pouze samotný režim, prostupující a podřizující si vše okolo sebe. Nikde se to neodrazilo více než v problematice stalinského teroru, který byl chápán výhradně jako režimní počin. Společenským aktérům měly připadat pouze předurčené role sborově nadšených pozorovatelů, případně kajících obětí. Totalitární nárok režimu se zde měl realizovat ve své vůbec nejčistší podobě.

Takto sevřená koncepce poskytla v mnoha směrech plodný výkladový rámec, současně však neumožnila náležitě analyzovat velkou část historické matérie a celkově načrtla až příliš statický obraz stalinské minulosti. Ta zdaleka nebyla tak schematická, jak by se mohla jevit skrze interpretační klíč totalitarismu. Především společnost nebyla v žádném případě úplně bezmocnou a jednolitou masou – vykazovala aktivitu a dalekosáhle se štěpila. Na oba aspekty upozornila tzv. revizionistická škola.⁴ Ta dokázala dekonstruovat zdánlivě homogenní komunistickou společnost a nahradit ji heterogenitou nejrůznějších skupin a zájmů. Přítomnost těchto užších partikulárních kolektivů prokázala i v samotných režimních hierarchiích, což je umožnilo pojmout nikoliv pouze jako abstraktní politické entity, ale jako společenské kategorie. Revizionisté omezili přehnaný důraz na mechaničnost a automaticnost chodu stranického organismu, kterému naopak přikládali obrovskou míru selhávání či přímé dysfunkce vyskytující se všech jejích člancích od základny až po nejvyšší vrchol. Namísto metafyzického nároku režimu na absolutní vládu se zaměřili na běžné každodenní fungování,

³ Příkladů by zde bylo možné uvést nepočítaně. Na autora práce nejvíce zapůsobily Malia, Martin, *Sovětská tragédie: Dějiny socialismu v Rusku v letech 1917–1991*, Praha 2004; Kriegel, Annie, *Les grands procès dans les systèmes communistes: La Pédagogie infernale*, Paris 1972; Aron, Raymond, *Démocratie et totalitarisme*, Paris 1965. Ze v specificky českém kontextu zasazených potom Barton, Paul, *Prague à l'heure de Moscou: Analyse d'une démocratie populaire*, Paris 1954; Taborsky, Edward, *Communism in Czechoslovakia: 1948–1960*, New Jersey 1961; a samozřejmě rozsáhlá tvorba Karla Kaplana.

⁴ Fitzpatrick, Sheila, *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s.*, Oxford 1999; Getty, John Archibald, *Origins of the Great Purges: The Soviet Communist Party Reconsidered, 1933–1938*, Cambridge 1987; Cohen, Stephen F., *Bolshevism and Stalinism, Stalinism: essays in historical interpretation*, New York 1977, str. 3-29.

kteřé se podle nich nevyznačovalo formálně deklarovanou jednotou, nýbrž pluralitou a vzájemnými konflikty. Ke stejným závěrům došli i ve specifické oblasti stalinského teroru na lokální úrovni. Zásadní je v tomto ohledu práce Sheily Fitzpatrick nazvaná *How the Mice Buried the Cat*,⁵ v níž byl zpracován pád původně všemocných tajemníků vládnoucích v odlehlých sovětských guberniích, náhle sesazených a postavených před soud. Daleko od pouhého plnění příkazů z ústředí, měla podle Fitzpatrick místní společnosti při jejich likvidaci sledovat zejména vlastní agendu. K diktátorsky jednajícími tajemníkům pociťovala rostoucí odpor, který se rozhodla plně ventilovat. Tato společnosti tedy nebyla ani pasivní, ani bezmocná. Z domněle přísně režimního teroru dokázala učinit nástroj k dosahování společenských zájmů.

Přes nespornou inovaci se však ani revizionisté nevyhnuli částečnému uvažování v binárním modelu. Společnost sice nenazírali jako amorfní masu bez vlastní iniciativy, nicméně ji nadále stavěli do nesmiřitelné opozice s politickou sférou. Nejvíce se to odráželo v konstruování společenských zájmů. Ty byly podle revizionistické školy předpolitické a odrážely potřeby, které byly každému člověku *přirozené*. Jejich koncept tak v tomto ohledu nebyl o nic méně statický než samotný režim. Vzniklou potíž se skrze nové pojetí ideologie rozhodli rozřešit postrevizionisté,⁶ přímo v oblasti stalinského teroru potom jejich přední představitelka Wendy Goldman. Tato při studiu dělnické nespokojenosti v Moskvě třicátých let postřehla, že tovární dělníci artikulovali svá vysoce kritická vystoupení stalinským jazykem.⁷ S jeho použitím mohli až s překvapivou lehkostí poukazovat na největší nedostatky a napadat své nadřízené. Osvojení diskursu stalinismu je tedy neomezovalo, ale naopak vedlo k občas až vypjaté aktivitě. Jeho zvnitřnění namísto pasivní podřízenosti poskytovalo dělníkům nástroje pro formulaci vlastních stížností a umožňovalo jim jednat. Současně však ideologie nebyla pouze prostředkem k dosažení jakýchsi předpolitických cílů. Mnoho z nich bylo silně politizovaných a strukturovaly je stejné ideologické principy, jež byly hlášány shora. Vztah mezi prostředky a cíli, mezi vládnoucími a vedenými, se tudíž nevyznačoval jednoduchou hierarchičností, nýbrž byl složitým, vrstevnatým procesem. Uplatnění tohoto konceptu v prostředí regionálních organizací KSČ umožní posoudit míru průniku ideologie i mimo nejužší mocenské skupiny a také zhodnotit její relativní význam. Dohromady s revizionistickým

⁵ Fitzpatrick, Sheila, *How the Mice Buried the Cat: Scenes from the Great Purges of 1937 in the Russian Provinces*, *Russian Review*, svazek 52, rok 1993, str. 299-320.

⁶ Goldman, Wendy, *Terror and Democracy in the Age of Stalin: The Social Dynamics of Repression*, New York 2007; Kotkin, Stephen, *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization*, Berkeley 1997.

⁷ Goldman, *Terror and Democracy in the Age of Stalin*, op. cit.

důrazem na společenskou rozrůzněnost a míru aktivity potom dovolí náležitě porozumět, odkud bral teror ve straně svoji energii a dynamiku.

1.2 Dynamika teroru v lokálních organizacích Komunistické strany Československa – neprozkoumané území

V české historiografii se problematika vnitrostranického teroru dlouho pojímala jako záležitost ústředí a nejužších mocenských skupin. Několik ojedinělých náběhů k zahrnutí regionální perspektivy bylo vždy pouze dílčích a v podstatě nezamýšlených. Platilo to i u dvou na tomto poli nejzásadnějších děl – studii *Vztah KSČ a veřejnosti k politickým procesům na počátku padesátých let* od Václava Brabce⁸ a publikaci *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka* od Karla Kaplana⁹. Tématu lokálního teroru se věnovaly výlučně jako méně významné součásti obdobného procesu v centru, což se odrazilo i na jeho zpracování.

Karel Kaplan zaznamenal existenci tzv. diktátorů, mocných stranických bossů vládnoucích v regionech, avšak jejich praxi teroru hlouběji neanalyzoval. Odpor, který vůči nim v lokálních organizacích panoval, pak pojal jako jednoduchou příčinnou reakci. Diktátoři vládli autoritativně, tudíž byli neoblíbení. Konečně jejich pád měl být výhradně dílem ústředních orgánů, které ve stranickém prostředí šířily atmosféru strachu a hysterie z „třídního nepřítele“, případně se uchýlovaly k přímým administrativním zásahům. Kaplanův sporý výklad tak byl veskrze schematický, příkládající úlohu jediného hybatele nejvyšším mocenským špičkám a samotnému režimu.

Václav Brabec se věnoval především způsobu, jakým straníci reagovali na oficiální dehonestaci a sesazení kdysi všemocných činovníků. Poukázal, že na lokální úrovni se tato opatření těšila rozsáhlé podpoře, která občas ústředí až znepokojovala. Tímto zdánlivě překvapivým postřehem umožnil významně odlišný pohled na chování a postoje řadových členů i funkcionářů strany ve stalinistickém období. Avšak Brabec svoji nepochybně revoluční tezi nerozvinul. Stranický aktiv vnímal pouze jako podřízený objekt, který může *souhlasit*, nikoliv však *participovat*. Příčiny souhlasu potom spatřoval v nejobecnější rovině jako výsledek neutěšené hospodářské situace a působení režimní ideologické mašinérie.

⁸ Brabec, Václav, *Vztah KSČ a veřejnosti k politickým procesům na počátku padesátých let*, *Revue dějin socialismu*, roč. 9, čís. 3, rok 1968, str. 363–387.

⁹ Kaplan, Karel, *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992.

Lokální kontext pominul úplně. Perspektiva přísně orientovaná na centrální instituce, tak blízka Kaplanovi, byla vlastní také jemu.

Zásadně rozdílné stanovisko přinesla až monografie *Neukáznění a Neangažování* od Václava Kašky.¹⁰ Regionální rámec, konkrétně zaměřený na Brněnský kraj a okres Znojmo, povýšila na hlavní předmět svého zájmu. Kaška se podrobně věnoval diktátorské praxi, kterou vysvětloval zejména rostoucím sebevědomím vedoucích funkcionářů po únoru 1948, v menší míře však rovněž pasivitou ostatních straníků. Sesazování diktátorů potom neprezentoval pouze jako dílo ústředních orgánů, ale také stranických aktérů přímo v regionu. Celé téma tak bylo zpracováno neotřelým a inovativním způsobem. Zároveň je však nutné konstatovat, že se Kaška omezil spíše na popis jednotlivých situací, aktérů a jejich konfliktů a vyčerpávající analýzu, která by plně zhodnotila jeho velmi důležitá zjištění, nenabídl. V jeho badatelském postupu Kašku rovněž svazovalo poměrně tradiční (dle mého názoru dnes již sotva udržitelné) pojetí ideologie, kterou autor chápal výhradně jako sevřenou doktrínu, sestupující zvnějšku do stranické masy za účelem jejího *ukáznění a disciplinace*. Jakoukoliv aktivitu straníků – diktátorů i jejich odpůrců – tudíž považoval za pouhou odchylku od normy, pro svou údajnou samozřejmost nepotřebující hlubší interpretace. Poskytnout jí je ambicí této práce.

Pramenně přitom vychází z různých zdrojů. Informačně cenná je pro ni memoárová literatura sepsaná bývalými komunistickými činovníky, kteří jejím prostřednictvím neposkytli pouze jinak neuchovaná fakta, ale především nanejvýš pozoruhodná hodnocení a reflexe. Většina z nich během své stranické kariéry v lokálních organizacích působila dlouhodobě, takže jsou jejich vzpomínky v tomto směru velice podnětné. Samozřejmě je nutné počítat s jistou mírou vědomé i nevědomé rekonstrukce paměti za účelem exkulpace a ucelenosti vyprávění, to by však při opatrném zacházení nemělo představovat principiální problém.

Dalším významným pramenem je dobový tisk, kupříkladu publikace *Protokolu IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa*¹¹ nebo denní periodikum strany *Rudé právo*. Na rozdíl od ústředních orgánů se zde o regionech psalo až s překvapivou otevřeností a nechyběla ani ostrá kritika. Velmi plasticky je tak možné načrtnout obraz, jaký si o situaci v lokalitách činilo centrum.

¹⁰ Kaška, Václav, *Neukáznění a Neangažování: Disciplinace členů Komunistické strany Československa v letech 1948–1952*, Praha a Brno 2014.

¹¹ *Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa*, Praha 1949.

Konečně nejdůležitější jsou pochopitelně samotné archiválie. Nepostradatelný je pro zkoumání regionálních organizací strany obzvláště fond organizačního oddělení Marie Švermové uložený v Národním archivu.¹² Početné svazky jsou zde věnovány teroru v krajských, okresních a v menší míře i základních organizacích strany. Nejedná se pouze o shrnující a nepochybně zaujaté zprávy, které o nižších stranických složkách sepisovali aparátníci v ústředním sekretariátě. Jsou zde také dopisy, projevy a protokoly zasedání, které nechávají promlouvat samotné lokální aktéry. Přes nepochybnou selektivitu tudíž pro uchopení tamější praxe teroru poskytují neocenitelný instrument.

Ještě předtím je však nutné blížeji prozkoumat, v jakém stavu se v daném údobí strana a jmenovitě její regionální organizace nacházely. Bez uvedení do kontextu by totiž vnitrostranický teror nebyl vůbec srozumitelný. Toto bude učiněno v následující kapitole.

¹² NAP, fond 1261/2/5 - Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951.

2. Stav v centru i lokálních organizacích KSČ na přelomu čtyřicátých a padesátých let

V době vrcholícího stalinismu disponovala KSČ ohromující početní silou. Do svých řad dokázala získat na více než dva a půl miliónu členů,¹³ zastupujících každou sociální vrstvu, každou oficiální instituci. Tato rozsáhlá masa byla po patřičné selekci začleněna do důmyslně odstupňované hierarchie stranických struktur, skrze něž ústřední orgány rozšiřovaly své pokyny a prováděly kontrolu. Za několik málo let tak nejvyšší vedení získalo pod svou správou precizně učeněnou mašinerii, která se jevila přímo zasahovat do každého aspektu nejen politického a hospodářského, nýbrž také společenského života celé země. Neexistovalo území ani lokalita, kde by nepůsobily její oblastní centrály, přivlastňující si zde vedoucí postavení. Moc vrcholných činovníků uskutečňovaná prostřednictvím tohoto propracovaného aparátu byla nepochybně obrovská. Avšak o jak velkou moc se vlastně jednalo? Podle představ stranických vůdců, jejichž kolektivní vůle v daném období oficiálně představovala také vůli celé KSČ, měla být neomezená. Hlučná propaganda a organizované masové projevy souhlasu se zdály vycházet jim plně vstříc. A stejný názor zastávali také jejich odpůrci, západní politikové a společenští vědci. Vždyť jak jinak bylo možné vysvětlit, že společnost snášela tak defektní a ve své podstatě zruďný *režim*? Totalitní panství sevřené elity nad stranou, potažmo veškerou populací, se podle nich zdálo být jediným vysvětlením. Ale nacházel tento obraz monopolistické vlády potvrzení také v podmínkách vzdálených od sekretariátů a kancelářů vrcholných pohlavárů, ba i od psacích stolů jejich kritiků, tedy při běžném, každodenním chodu stranického organismu?

2.1 Všudypřítomný chaos

Mezi oficiální stranickou ideologií a teorií totalitarismu existuje nepřehlédnutelný rozpor. První výklad zdůvodňuje dalekosáhlou podřízenost straníků vůči vedení harmonickými poměry v KS, zaručenými organickým propojením demokracie a přísné disciplíny v

¹³ Tento údaj poskytl na zasedání Ústředního výboru v listopadu 1948 generální tajemník Rudolf Slánský. Barton, Paul, *Prague à l'heure de Moscou: Analyse d'un démocratie populaire*, Paris 1954, str. 105.

leninském principu tzv. demokratického centralismu.¹⁴ Druhý naopak zdůrazňuje diktátorský ráz komunistické vlády, ve které straničtí vůdcové komandovali ovládanou masu skrze všeprostopupující aparátnickou mašinérii. Navzdory rozdílům se však oba obrazy v jednom důležitém bodě shodují – oba předpokládají, že nejužší mocenská skupina skutečně byla schopna držet nad stranou naprostou kontrolu.¹⁵ Stranický organismus nahlíží jako precizně odstupňovaný hierarchický systém, který umožňoval nepřerušovaný tok příkazů shora a současně zaručoval jejich bezchybné plnění napříč všemi články mocenské pyramidy. Jako dokonalý nástroj ovládnutí, podřízený výhradně vůli několika jednotlivců na jeho vrcholu.

Jak následující výklad ukáže, strana však nikdy takovou úlohu neplnila a ani plnit nemohla. Roztříštěna příliš mnoha protikladnými zájmy a po lidské i materiální stránce nedostatečně vybavená pro svůj náležitý chod, připomínala často spíše seskupení jednotlivých a ne příliš dobře fungujících organizací než jednotně spravovaný celek. Překážky pro její monopolistický nárok se jí stavěly na každém patře stranické struktury. Sekretariáty, včetně toho ústředního, zdaleka nebyly tak impozantními a dokonale spravovanými tělesy, za jaké se vydávaly. A jejich vzájemné propojení bylo přinejmenším problematické. Bližší pohled na každodenní chod stranického ústrojí od ústřední centrály až po základní organizace tak neodhalí harmonický řád, nýbrž nanejvýš přízemní a všudypřítomný chaos.

2.1.1 Nepevná konstrukce Komunistické strany Československa

Ústřední aparát byl nejlépe spravovaným orgánem v celé straně. Vyznačoval se precizní dělbou práce: Jednotlivá vysoce specializovaná oddělení se dále členila na odbory a ty zase na

¹⁴ Tento základní pilíř Komunistické strany měl podle stranických stanov ponechávat každému straníkovi právo zvolit, ať už přímo či nepřímo, všechny své nadřízené od členů výboru své základní stranické buňky až po orgán formálně ze všech nejvyšší, tedy samotný Ústřední výbor. Současně mu údajně poskytoval právo zapojit se do každého jednání o stranické politice, ať už ve formě diskusního příspěvku či přímo hlasování, nechávaje tak plně vyniknout jeho svobodě projevu. Na druhou stranu ho však také zavazoval k náležitě disciplíně – jednou zvoleného funkcionáře bylo třeba uctivě poslouchat, jednou odhlasované usnesení zavazovalo k jeho vykonání, ať už pro něj dotýčný ruku zvedl či nikoliv. Co přesně znamená demokratický centralismus je popsáno v organizačním řádu Komunistické strany Československa schváleném na IX. sjezdu. *Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa*, Praha 1949, str. 520–521.

¹⁵ Na tuto specifickou názorovou příbuznost trefně upozornil John Getty. *Origins of the Great Purges: The Soviet Communist Party Reconsidered, 1933–1938*, Cambridge 1987, str. 3.

referáty.¹⁶ „... jejich vnitřní organizace byla uspořádána tak, aby pokrývala všechny úseky činnosti.“¹⁷ V celé zemi neexistoval úřad ani instituce, jejichž dozorem by nepověřila nějaký svůj útvar či alespoň referenta.¹⁸ Jednalo se skutečně o nejvyšší stranický štáb. „Vůči všem institucím vystupoval... jako mluvčí celé strany, zajišťující její vedoucí roli.“¹⁹

Avšak ani tato působivá struktura nebyla zbavena vnitřních pnutí. Musela se vyrovnávat se změnou svého postavení, která probíhala od konce války až do padesátých let. Rozšířená agenda vyžadovala nové pracovníky. V důsledku toho se do ústředního aparátu hrnuly zástupy straníků, které bylo nutné narychlo zaškolovat a umísťovat na jednotlivá oddělení. Zatímco prvního ledna 1947 pracovalo v ústředí pouhých 317 osob (z toho 92 v politických funkcích), prvního července 1951 již v sekretariátu ÚV bylo zaměstnáno 700 lidí (z toho 430 v politických funkcích).²⁰ Celkový počet se během čtyř let více než zdvojnásobil (u stěžejních politických pracovníků šlo dokonce o zečtyřnásobení). Ideové klima aparátu tak bylo vystaveno početným podnětům z vnější, se kterými se muselo vyrovnávat.

Další zdroj napětí představovaly rozbroje mezi odděleními, k nimž docházelo prakticky neustále. Navenek prezentovaná jednota ústředního aparátu byla pouhou fikcí. Za ní se skrývaly hned dva druhy sporů. První vycházel ze střetu kompetencí. Oddělení si svěřené úseky žárlivě střežila, a pokud se cítila obcházena či přímo ignorována, neváhala se pustit do otevřené konfrontace. Vzniklými hádkami se občas museli zabývat i tajemníci ÚV.²¹ Ještě vážnější byly konflikty obsahové. „Mezi odděleními a jejich pracovníky existovala rozdílná hodnocení společenských jevů a často i protichůdné představy o řešení problémů.“²² Vycházely z charakteru jejich práce a poznatků, které v jejím průběhu získali. Různá oddělení přicházela do styku s různými společenskými skupinami. Kupříkladu na oddělení státní administrativy působily názory policistů, vojáků a prokurátorů. Ideologické oddělení bylo zase ideově ovlivňováno žurnalisty, umělci a dalšími kulturními pracovníky. Je logické, že se toto střetávání odráželo v jejich postojích. A nevyhnutelné, že plodilo latentní neklid, který pravidelně přerůstal do bouřlivých neshod a rozepří.²³

¹⁶ Kaplan, Karel, *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968: Studie a dokumenty*, Praha 1993, str. 19.

¹⁷ Tamtéž, str. 28.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž, str. 10.

²⁰ Kaplan, Karel, *Majetkové zdroje KSČ v letech 1945–1952: Studie*, Praha 1993, str. 7.

²¹ Kaplan, *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968*, op. cit., str. 31.

²² Tamtéž.

²³ Tamtéž, str. 31–32.

Konečně ústřední aparát v tomto období postihlo několik velmi bolestných úderů, které otrásl samotnými jeho základy. Zahrnovaly důsledné změny jak v organizaci, tak i v personálním obsazení. V září 1951 byl náhle rozpuštěn kdysi všemocný ústřední sekretariát,²⁴ o měsíc později zaniklo kádrové oddělení.²⁵ Během tohoto roku padla celá jedna řídicí garnitura, která aparát vystavěla a po dlouhá léta dohlížela na jeho chod. Její představitelé byli obviněni z budování „druhého vedoucího centra v straně“²⁶ a hromadně odstraňováni. Někteří se pouze museli stáhnout do ústraní, další čekala dlouhá léta vězení, případně poprava. Fungování ústředního aparátu bylo citelně ochromeno, což se projevilo na všech úrovních jeho činnosti.²⁷ Utrpěné škody byly vpravdě ničující. Schopnost aparátnického mechanismu neomezeně dohlížet a kontrolovat stranický život tak došla zásadního omezení. A obnovena neměla být přinejmenším do konce stalinského období.

Na ještě větší třecí plochy než v samotném ústředí narážel hierarchický sestup moci na lokální úrovni. Dešifrovat shora došlá usnesení představovalo občas pro krajské organizace nanejvýš náročný úkol. Obsažené pokyny bylo možné vysvětlovat různě, takže mohly svádět k naprosto rozdílným způsobům plnění. K jejich správné interpretaci sloužili instruktoři vysílání z ústředního sekretariátu. Ti však ne vždy přicházeli pouze jako nestranní informátoři. Velmi důkladně si vybírali, koho do svých poznatků zasvětit, a koho nikoliv. Přesně takto jednala kupříkladu instruktorka Šplíchalová, pod níž spadal Pardubický kraj. Vyplyvá to alespoň z ostré kritiky, kterou ji zahrnuje Pavla Šimonková, členka krajského předsednictva: „Jaké já si z toho [z jednání Šplíchalové] беру ponaučení. Že není správné, když se ústřední instruktor zaměřuje na jednoho anebo dva lidi v kraji. Že ústřední instruktor

²⁴ Obrovská moc koncentrovaná v rukou sekretariátu pramenila z toho, že si tento orgán přivlastnil pravomoci, které se obvykle dělily mezi dva stranické orgány. Barton, Paul, *Prague à l'heure de Moscou: Analyse d'une démocratie populaire*, Paris 1954, str. 158.

²⁵ Stalo se tak na podnět prezidenta Gottwalda, který chtěl kádrovou práci po vzoru ruské Vsesvazové komunistické strany decentralizovat do všech oddělení aparátu. Záznam projevu Klementa Gottwalda na schůzi předsednictva ÚV KSČ k reorganizaci ústředního aparátu strany, cit. v.: Kaplan, *Aparát ÚV KSČ v letech 1948-1968*, op. cit., str. 70.

²⁶ Rudé právo, 7. prosinec 1951, str. 2.

²⁷ Kupříkladu historička Muriel Blaive postřehla, že po roce 1951 se v ústředním aparátu citelně zhoršila kvalita písemných materiálů: „Tyto archiválie také od této doby začínají mít významně zkrácený rozsah; početné, dobře vybavené inventáře a svázané archiválie z Prahy pro roky 1945–1951 jsou nahrazeny několika hubenými složkami s vytrhanými listy.“ Blaive, Muriel, *„Pour la paix! – Pour la patrie! – Pour une vie heureuse de notre peuple!“: Les relations entre le pouvoir communiste et la population Tchécoslovaquie 1948–1951*, rukopis v knihovně CEFRES, rok 1993. str. 108.

má vidět celé předsednictvo a jeho práci, že má posuzovat jednotlivé členy předsednictva a že jim má být podporou. Já to mohu říci s plnou odpovědností, že ani v jednom případě se mnou nikdy s. Šplíchalová nehovořila o mé práci.“²⁸ Stejně selektivně postupovala instruktorka Šplíchalová také při informování ústředí. Pardubický krajský výbor ji vinil z toho, že „... jako ústřední instruktorka zanesla do našeho kraje všechny podstatné chyby a mnohdy nesprávně a tendenčně informovala Ústřední sekretariát strany.“²⁹ Sklony ústředních instruktorů postupovat jako samostatní mocnější činitelé pramenily z jejich specifické pozice prostředníků mezi centrem a kraji. A z vědomí, že jim na krajské úrovni může brzy připadnout klíčová úloha. Například Mikuláš Landa po instruování Brněnského a Olomouckého kraje povýšil na vedoucího krajského tajemníka v Ústí nad Labem.³⁰ A Jindřich Homola obdobný vzestup prožil v rámci jediného, Karlovarského kraje.³¹ Ústřední instruktorský sbor představoval důležitý rezervoár, z něhož byli vybíráni vedoucí krajští představitelé. Vypočítavý a přezíravý postoj instruktorů k řadovým funkcionářům kraje tak nebyl než odrazem rozdílného statusu.

To se však na začátku roku 1951 změnilo. V souvislosti se zatčením brněnského krajského tajemníka Otto Šlinga byly poměry v krajích ostře kritizovány straníky v centru i regionech a mnoho ústředních instruktorů zbaveno svých funkcí. V Rudém právu se o organizačně instruktorském oddělení psalo jako o hlavním středisku „nepřátel ve straně“,³² což autoritou ústředních instruktorů těžce otrásl. Svou zvláštní mocenskou pozici již neobnovili. Je pochopitelné, že spojení ústředí s kraji to příliš neprosperovalo. I přes partikulární cíle totiž instruktoři představovali hlavní nástroj vzájemné komunikace.

Vlastní chod krajských a okresních sekretariátů pak provázely obtíže, které věrně replikovaly ty, s nimiž se potýkal ústřední aparát. Avšak jejich rozsah byl daleko větší. Přívál nových pracovníků byl enormní. Zatímco k prvnímu lednu 1947 zaměstnávaly krajské organizace 605 osob (z toho v politických funkcích 170) a okresní 664 (406), v červenci 1951 již počet zaměstnanců dosáhl hodnoty 2599 (1405), respektive 4453 (2823).³³ V krajích jich tak bylo čtyřikrát více a v okresech dokonce sedmkrát (u klíčové položky politických

²⁸ NAP, fond 1261/2/5 - Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951, sv. 54, ar. j. 315. Pardubice – Kádrová práce, str. 234.

²⁹ Tamtéž, str. 272.

³⁰ Cit. fond, sv. 41, ar. j. 254. Ústí nad Labem – Kádrová práce, str. 19.

³¹ Cit. fond, sv. 37, ar. j. 235. Karlovy Vary, str. 64 a 191.

³² Rudé právo, 4. dubna 1951, str. 3.

³³ Kaplan, *Majetkové zdroje KSČ v letech 1945-1952*, op. cit., str. 7.

pracovníků jde v obou případech o sedminásobné navýšení). Lokální aparáty se rozrůstaly rychleji než ústředí, aniž by disponovaly jeho efektivními nástroji k zapracování a zařazování nových rekrutů. Důsledkem byla nepřehledná dělba úkolů a zmatek.

A i lokální aparáty strany mezi sebou nezřídka soupeřily, takže konfliktní linie probíhaly nejen mezi vyššími a nižšími orgány strany, ale i mezi jednotlivými odděleními na stejné úrovni. Kupříkladu na poradě sekretariátu Karlovarského kraje proběhl 13. září 1947 spor o zásluhy na nedávno proběhnuvším krajském festivalu lidového umění. Ta byla připsána kulturně propagačnímu oddělení a oddělení organizačnímu. S tím se však zásadně neshodoval člen sekretariátu Jan Cibulka: „Nesouhlasím také, že úspěch festivalu je zásluhou kult. prop. a organizačního oddělení. Největší zásluhu má hospodářské oddělení... organizační odděl. nevyvinulo žádné úsilí a projevilo velké nedostatky.“³⁴ Nicméně i samo hospodářské oddělení neušlo na té samé schůzi patřičné kritice. Další člen sekretariátu František Kafka trpce poukázal na jeho privilegované postavení v rámci krajské organizace: „Zatím co hospodářské odděl. je vybaveno dostatkem prac.sil, že často uzavírá oddělení i před skončením pracovní doby a nikdy nemusí pracovat přes čas, jsou jiná odděl. přetížena tak, že nemohou svoji práci zvládnout. Proto není také náš kolektiv jednotný.“³⁵ Rivalita, nevraživost a vzájemná zášť byly na denním pořádku.

Avšak ještě více destabilizující než časté neshody byla pro lokální sekretariáty hradba izolace, která se mezi jednotlivými odděleními vytvořila. Navzdory zažitým představám o straně jako o perfektně organizované mašinérii pracovaly sekce obvykle na vlastní pěst, aniž by jejich agenda spadala do jednotného plánu. Každý se zabýval pouze svěřeným úsekem a o celek se nezajímal. Vznikl tak stav, který se dobově označoval jako „resortnictví“.³⁶ Soulad mezi jednotlivými odděleními a zastřešující vedení měl obstarávat vedoucí tajemník. Avšak v praxi se jednalo o natolik náročný úkol, že ke koordinaci často nedocházelo nebo jen zčásti; navíc se tajemník někdy ani nesnažil své úkoly splnit. Takovým byl případ Františka Škrlanta, politického tajemníka Karlovarského kraje. Jeho vedení sekretariátu bylo kriticky zhodnoceno kontrolou vyslanou z ústředí: „S. Škrdlant nemá přehled o práci jednotlivých oddělení a nevede resortní tajemníky... prohlásili taj. PPo a kult. prop., že se nemohou na něj obracet o radu, protože tomu nerozumí. Také org. taj. si stěžuje, že mu s ničím neporadí. Zem. odd. předkládá zprávy nedoložené ciframi a skutečnými fakty, ale s. Škrdlant se s tím spokojí...“

³⁴ Cit. ar. j. Karlovy Vary, str. 15.

³⁵ Tamtéž, str. 14.

³⁶ Tamtéž, str. 244.

Nezná stav zaměstnanců a nemá vliv na jejich přijímání. Každý vedoucí si přijímá své síly sám[,] a koho chce.“³⁷ A takový stav zdaleka nepanoval jen v Karlovarském kraji. Lokální sekretariáty byly v praxi mnohem častěji jen konglomerátem samosprávných, nanejvýš volně propojených oddělení. Styk mezi nimi se mnohdy redukoval pouze na svádění půtek a rozepří. Ústředí se tento neutěšený stav pokusilo řešit úpravou organizační struktury. Počet resortních tajemníků se měl snížit a vedoucí tajemník získat dva zástupce, kteří by si mezi sebou jednotlivá oddělení rozdělili a při jednání s nimi plnili úlohu tajemnickových prostředníků. Smysl této změny vysvětlil při jejím zavádění v okresech 13. června 1949 politický tajemník Gottwaldovského kraje Miroslav Pastyřík: „... je nutno zbavit naše tajemníky na okresech sektorového nahlížení na politiku strany a života vůbec.“³⁸ Samotná restrukturační však postupovala jen velmi pozvolna. V samotném kraji Gottwaldov ještě v roce 1951 existovali v okresech organizační tajemníci, kterážto funkce měla být dávno zrušena. Delegáti vyslaní ústředním sekretariátem z toho byli natolik konsternováni, že to považovali za nutné zahrnout do své informační zprávy: „Upozorňujeme, že na některých okresech jsou ještě nyní, dva roky po IX. sjezdu [proběhnuvším v květnu 1949] organizační tajemníci.“³⁹ A co bylo ještě zásadnější, zavedená úprava problém „isolace“ podstatněji neřešila a pouze připojila další byrokratický článek do již tak dostatečně vrstevnaté struktury. Vyčerpávajícím způsobem na to poukázala kádrová tajemnice pardubického kraje Jiřina Doubnerová:

„A to všechno zaviňuje ten systém. Dva zástupci[,] to je taková piramida /pyramida/. Mám dojem, že je to velmi těžkopádné a nutně potom [vedoucí krajský tajemník] s. Jičínský se cítí izolován. U [zástupce vedoucího tajemníka] s. Krčmy, jak on říká o tom, že vedoucí oddělení chodí za s. Jičínským[,] se ukazuje, že zástupce je zde zbytečný člověk, a že brzdí chod práce. Proč by s. Jičínský nemohl svolávat vedoucí oddělení přímo... nebyl by zde takový stav, že kádrovka je podrobně informována o PPO a o zemědělském oddělení a kul.prop. oddělení neví nic. To myslím není správné[,] a když jsme si to tehdy odhlasovali[,] měli jsme důkladně toto promyslet. Myslím, že systém dvou zástupců je zbytečnou byrokratickou institucí. Mám takový dojem, že náš aparát je strašně mohutné těleso, že zde je přílišný počet lidí a z toho vyplývá, že lidé jsou honěni do funkce výkonného orgánu. Vlastně co by jiného dělali. Oni sice mají celou řadu úkolů,

³⁷ Tamtéž, str. 56–57.

³⁸ Cit. fond, sv. 79, ar. j. 432. Gottwaldov – Kádrová práce, str. 8.

³⁹ Tamtéž, str. 55.

ale byla bych zvědavá na to, jak vypadá skutečná politická práce jednotlivých tajemníků.
Zda tajemník není jen administrativním článkem...“⁴⁰

Není tak překvapivé, že roztržštěné, chaoticky vedené a přebyrokratizované lokální sekretariáty plnily svěřené úkoly často nedostatečně, případně vůbec. „Zanedbávala se“ politická správa regionu i ideologická práce. Bez zkušeností a ledabyly se hospodařilo s majetkem strany, což výmluvně dokládá příklad opět z Karlovarského kraje: „V budově krajského sekretariátu se nachází velká papírnická firma, t.zv. Lidové papírnictví, které za okupace zásobovalo celou západočeskou oblast papírem a kancelářskými potřebami. Byl to podnik velice aktivní s mnoha zaměstnanci. Po celou dobu, co naši soudruzi mají vliv na národní správu tohoto podniku, nebyla provedena žádná revise. Stalo se tak až nyní a výsledek revise není dosud [k 19. února 1947] znám. Podle všech náznaků lze však soudit, že budou zjištěny různé nesprávnosti, případně defraudace. Jisté je, že podnik je v naprostém rozvratu.“⁴¹ Nedostatky byly všudypřítomné a ohrožovaly samotnou vedoucí úlohu stranických orgánů. Občas se kvůli nim dostávaly pod přímý vliv lokálních samospráv – tzv. národních výborů. Kupříkladu předsednictvo okresního výboru strany v Bílině ovládli funkcionáři z ONV. „Stávalo se tedy, že soudruzi z ONV řešili problémy OV strany z hlediska lidosprávy. Tím se stalo, že lidospráva dostala se dopředu před stranu.“⁴² Pro mocenské prvenství vnitrostranických institucí však existovala i jiná konkurence – na závodech. Okresní organizace se zde nacházely v ústraní či dokonce v bezprostředním područí podnikových ředitelů. Jeden takový případ nastal ve Zbrojovce, továrním komplexu v Brně-Židenicích, kde neusměrňoval vedoucí okresní tajemník ředitele, nýbrž ředitel vedoucího tajemníka. Na dlouho tak určil poměry na závodě, což bylo ostře kritizováno vedoucím tajemníkem brněnského kraje Palečkem na zasedání KV 1. prosince 1951: „Na závodě se stále ještě projevuje také dřívější vliv bývalého ředitele Macha, který přímo působil a ovlivňoval vedoucího tajemníka okresního výboru strany, jehož pracovna byla přímo vedle ředitelské kanceláře.“⁴³ Okresní organizace se tlaku ředitelů nedokázaly bránit, zvláště pokud zůstaly bez podpory nadřazené krajské instituce. Na to upozornil při hodnocení stavu v závodu

⁴⁰ Cit. fond, sv. 54, ar. j. 315. Pardubice – Kádrová práce, str. 162–163.

⁴¹ Cit. ar. j. Karlovy Vary, str. 1.

⁴² Na zasedání krajského předsednictva v Ústí nad Labem to prohlásil jeho člen Matyáš. Cit. ar. j. Ústí nad Labem – Kádrová práce, str. 94.

⁴³ Zápis ze zasedání Krajského výboru KSČ v Brně, cit. v: Pernes, Jiří, Brno 1951: *Příspěvek k dějinám komunistického odporu na Moravě*, Praha 1997, str. 121.

Solo Sušice zástupce vedoucího tajemníka Plzeňského kraje Finek: „Solo Sušice – ředitel Novák – udupal tam stranu. Organizace mu dala špatný posudek, ale bez ohledu na to byl z kraje schválen a doporučen.“⁴⁴

Neutěšená situace panující v lokálních sekretariátech se přenášela také do vypracovávání oběžníků určených pro nižší instance. Zestručnily se na lapidární pokyny, zato jich však vznikalo obrovské množství. Zvláště okresní výbory jimi základní organizace doslova zaplavovaly. Delegáti okresních konferencí proběhnuvších v březnu a dubnu roku 1951 to pejorativně označovali jako „šturmovštinou“ nebo „kopance“.⁴⁵ Oběžníků přicházelo tolik, že je základní organizace ani nestíhaly všechny zpracovat. Tuto praxi ostře odsoudil zástupce vedoucího tajemníka Pardubického kraje Jiří Kotrch: „... zjistili jsme, že mají spoustu nevyřízených a ovšem také v organizaci neprojednaných usnesení. Budeme muset znova zkoumat oběžníky, které okresy posílají do zákl.organisací. I když jsme si vyžádali, aby nám okresy všechny oběžníky posílali, které posílají do ZO, přesto nám všechny oběžníky neposílají. Organizace jsou zaplavovány spoustou oběžníků, které jsou potom vyřizovány v organizaci bez politického účinku.“⁴⁶

Za hlavní viníky tohoto selhání byli označováni lokální instruktoři, kteří měli se zpracováváním oběžníků organizacím pomáhat. Jejich krajské i okresní sbory byly v žalostném stavu a svůj protějšek v ústředí připomínaly pouze velmi vzdáleně. Sekretariáty tuto oblast činnosti zanedbávaly, což se neobešlo bez následků. Na krajské úrovni byla situace o něco lepší, přesto velice špatná. Například na Karlovarsku se k 19. dubnu 1949 nacházelo pouze „... 5 stálých instruktorů, všichni bez zkušeností a sami říkají, že nevědí[,] jak to dělat a nikdo jim neporadí.“⁴⁷ Podobná byla situace v Pardubickém kraji, na níž sebekriticky poukázal vedoucí krajského kádrového oddělení Maryško: „... zapom[n]ěli jsme na práci kraj.instruktorů. Nevěnovali jsme dost pozornosti tomuto orgánu, který je ve styku s našimi okresy, aby pomáhali soudruhům radou i pomocí. Do instruktorského sboru stavíme soudruhy bez zkušeností...“⁴⁸ Situace na okresech byla potom v tomto ohledu ještě povážlivější. A přitom si nejvyšší vedení od okresních instruktorů mnohé slibovalo. Na IX. sjezdu KSČ hovořila vedoucí ústředního organizačního oddělení Marie Švermová o poslání sboru okresních instruktorů s nejvyššími očekáváními:

⁴⁴ Cit. fond, sv. 32, ar. j. 217. Plzeň – Kádrová práce, str. 131.

⁴⁵ Rudé právo, 6. dubna 1951, str. 3.

⁴⁶ Cit. ar. j. Pardubice – Kádrová práce, str. 151.

⁴⁷ Cit. ar. j. Karlovy Vary, str. 57.

⁴⁸ Cit. ar. j. Pardubice – Kádrová práce, str. 157.

„... je třeba zajistit živé spojení se základní organizací. Ano, musíme mít spojení, a to nikoliv náhodné, nýbrž stálé. V organizačním řádu se objevuje nová postava: instruktor... Strana dnes potřebuje širokou instruktorskou síť... Nebude dlouho trvat a nebudeme si umět představit práci okresního výboru bez pohotového, spolehlivého instruktorského sboru. Bude to nejživější spojovací článek mezi okresním výborem a základní organizací.“⁴⁹

Tyto perspektivy se realizovat nepodařilo. O dva roky později si na okresní konferenci v Turnově postěžoval soudruh Novák z Pojizerských bavlnářských závodů v Přepeří, že do jeho základní organizace žádný instruktor nechodí. „Po celý rok nemáme instruktora, který by nám pomohl v naší práci.“⁵⁰ Stejná situace byla také v okrese Vysoké Mýto: „Některé organizace vysokomýtského okresu byly po celý minulý rok bez instruktora. Do jiných organizací instruktor sice docházel, ale nijak organizaci nepomáhal. Tak na příklad instruktor 8. místní organizace strany ve Vysokém Mýtě vykonával svou funkci jen formálně, jen pro záznam, ve skutečnosti však nebyl rádcem ani pomocníkem organizace.“⁵¹ Instituce okresních instruktorů „živé spojení“ se základními organizacemi nevytvořila. Příčiny tohoto neúspěchu stručně vyjmenovali delegáti z ústředí při hodnocení poměrů na Gottwaldovsku: „Pomoc výborům organizací prostřednictvím instruktorů je nedostatečná, jednak pro často nesprávný výběr instruktorů... a pak pro nesprávný systém instruktáže na okrese.“⁵² Vytvořit funkční sbor okresních instruktorů se ukázalo být nad síly stranického aparátu.

Základní organizace umořené kvanty oběžníků a ponechány samy sobě při jejich uvádění do života vedly pouze stínovou existenci. Byl tak popřen elementární princip fungování KS, který výstižně charakterizoval zástupce ústředního tajemníka Josef Frank: „Jednou ze zásad strany leninsko-stalinského typu je stále upevňovat základní organizace strany a systematicky zvyšovat jejich význam a úlohu v politickém, hospodářském i kulturním životě země.“⁵³ Skutečnost nemohla být této definici vzdálenější. Základní organizace pouze přežívaly a

⁴⁹ *Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa*, Praha 1949, str. 499.

⁵⁰ *Rudé právo*, 3. dubna 1951, str. 1.

⁵¹ *Tamtéž*, 4. dubna 1951, str. 3.

⁵² Cit. ar. j. Gottwaldov – Kádrová práce, str. 55.

⁵³ *Rudé právo*, 27. února 1951, str. 6.

žádnou skutečnou aktivitu nevykazovaly.⁵⁴ Týkalo se to především stranických buněk na vesnicích, což přiznal sám ústřední tajemník Rudolf Slánský: „Máme obce, v nichž organizace strany jsou pasivní, aktivně pracuje jen několik málo funkcionářů.“⁵⁵ A na některých místech mohly základní organizace dokonce absentovat úplně, což výmluvně dokládá stav v okrese Mariánské Lázně. K dubnu roku 1949 zde stále neexistovaly organizace celkem v 31 obcích.⁵⁶ Základní pilíř KS a údajný zdroj její síly nebyl příliš pevný. Na každém patře stranické pyramidy operující odstředivé síly, které rozrušovaly údajně jednosměrné proudění moci, zde docházely konečného vyústění. Strana své pověsti dokonale spravovaného organismu nedostávala.

2.1.2 „Kádrový deficit“

Organizační dysfunkčnost stranického aparátu se odrážela v nestabilním postavení lidí, kteří v něm museli pracovat – tzv. kádrech. Stále komplikovanější struktura KS na ně kladla takové množství úkolů, že je stíhali plnit pouze zčásti či dokonce vůbec. Příčina selhávání však nebyla spatřována v přehnaných nárocích, nýbrž ve špatné kvalitě kádrů – a v neposlední řadě i v neochotě základních organizací nabízet kádry lepší. Dokládá to například kritika ze strany vedoucího kádrového oddělení Maryška z Pardubického kraje: „... tak se často stává, že se organizace uchylují k chytračení a nabízejí kádry, které sami nepotřebují, nebo jsou neschopné a často i politicky a charakterově závadné.“⁵⁷ Nacházet vhodné lidi do funkcionářských postů představovalo obrovský problém. Velký počet potenciálních kandidátů nedokázal projít ani stranickými školami. Povážlivá situace byla v roce 1950 na Pardubicku:

⁵⁴ Názorně se to ukazuje na neschopnosti organizací pořádat schůze, popsanou Václavem Kaškou: „Základní problém... představovalo nekonání členských a výborových schůzí základních organizací, popř. jejich nepravidelné, sporadické svolávání nebo krátké trvání. Příčinou mohlo být leccos, například v listopadu 1952 zrušili v Hodonicích blízko Znojma místní funkcionáři členskou schůzi kvůli svatbě. Rušení či výrazné zkracování schůzí souviselo také s čistě praktickými důvody. Právě na Znojemsku na podzim 1952 muselo být zrušeno celkem 25 členských schůzí venkovských stranických organizací, na něž již byli zajištěni referenti, protože v oblasti vypukla slintavka.“ *Neukáznění a Neangažování: Disciplinace členů Komunistické strany Československa v letech 1948–1952*, Praha a Brno 2014, str. 190.

⁵⁵ *Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa*, op. cit., str. 135.

⁵⁶ Cit. ar. j. Karlovy Vary, str. 57.

⁵⁷ NAP, fond 1261/2/5 - Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951, sv. 54, ar. j. 315. Pardubice – Kádrová práce, str. 73.

„87 návrhů do děln.škol, z toho 20% jich propadlo při zkouškách na ÚV pro malou politickou vyspělost.“⁵⁸ Ani kádr již dosazený do funkce nezaručoval, že práce bude odvedená dobře. Často byl jmenován narychlo a bez náležitého uvážení. Kritický stav asi nejpřesněji vystihl člen krajského předsednictva v Ústí nad Labem Fanta: „Nepovedlo se nám při vytažení kádrů najít jejich pravé uplatnění.“⁵⁹ Důsledkem byla ohromná míra fluktuace. V okresních výborech a aparátech zvolených na jaře 1950 měla být obměněna polovina členů a funkcionářů OV.⁶⁰ Na krajské úrovni byla výměna ještě rozsáhlejší. Členové krajských výborů byli na jaře 1951 vystřídáni až ze čtyř pětín a v krajských aparátech dokonce tři čtvrtiny pracovníků působily po dobu kratší než jeden rok.⁶¹ Na některých odděleních byla situace obzvláště tíživá. Kupříkladu v létě 1951 se po průzkumu na krajském sekretariátě v Pardubicích ukázalo, „... že v aparátě strany na zemědělském úseku bude nutno vyměnit téměř 90% procent politických sil...“⁶² Poměry v ústředí byly klidnější. Ale i zde došlo v roce 1951 k velké výměně pracovníků, kteří museli sdílet osud svých vedoucích činovníků. V jejich případě často nešlo pouze o fluktuaci, nýbrž o úplně odstranění. Životnost aparátníka byla ve stalinském období vskutku velice krátká.

Dokud však trvala, byla kariéra stranických kádrů svrchovaně namáhavá. Jejich dny ubíhaly v rytmu nekonečného schůzování, ze kterého se nedalo uniknout. Příznačné je v tomto ohledu naříkání si člena předsednictva okresu v Bílině Vladyky: „Je to tak totiž. My chodíme stále až v noci domů, jsme pořád pryč, buď na schůzích venku, nebo pod. a manželky nám nadávají...“⁶³ Současně zastávali hned několik funkcí, jimž se z nedostatku času nestíhali řádně věnovat. Dosvědčuje to případ člena okresního výboru v Podbořanech Čepeláka: „Předseda OKK [okresní kádrové komise] s.Čepelák vůbec funkci nevykonává, je přetížen jinými funkcemi, je osidlovací referent při ONV a ve vyšetřovací komisi ONV.“⁶⁴ Stejná situace byla také u okresního funkcionáře Jana Dluhoše, který si při prověrce v Ostravě trpce stěžoval, že „... pro velký počet funkcí (18) nemůže se dostatečně věnovat práci školského a kulturního referenta... je takřka zavalen funkcemi, které souvisejí jedna s druhou. Se svou

⁵⁸ Tamtéž, str. 156.

⁵⁹ Cit. fond, sv. 41, ar. j. 254. Ústí nad Labem – Kádrová práce, str. 38.

⁶⁰ Pavka, Marek, *Kádry rozhodují vše!: Kádrová politika KSČ z hlediska teorie elit (Prvních pět let komunistické moci)*, Brno 2003, str. 81.

⁶¹ Tamtéž.

⁶² Cit. ar. j. Pardubice – Kádrová práce, str. 409.

⁶³ Cit. ar. j. Ústí nad Labem – Kádrová práce, str. 105.

⁶⁴ Cit. fond, sv. 37, ar. j. 235. Karlovy Vary, str. 7.

prací není spokojen, jelikož se jí nemůže věnovat tak, jak by toho vyžadovala.“⁶⁵ Zahlcení funkcemi se nevyhnulo ani kádrům krajského formátu. Výmluvný je příklad členky předsednictva brněnského kraje Vejvarové. Se svým ohromným pracovním vytížením se svěřila během prověrky v listopadu roku 1948: „Potřeba funkcí přiměla soudruhy, že mně svěřili funkce, na které jsem nestačila... Po únoru jsem na sebe vzala úkoly, které mně už fyzické síly zabraňují splnit, dostala jsem se také do závažných funkcí v odborech. Byla jsem delegována také do Prahy, kde jsem byla zvolena místopředsedkyní odboru škol a jsem v předsednictvu odboru odborných škol. Kromě toho mám funkce ve veřejné lidová /lidové/ správě...“⁶⁶ Příliš mnoho zastávaných funkcí se negativně projevilo rovněž na výkonu zemědělského tajemníka Karlovarského kraje Jana Cibulky: „Soudruh Cibulka je poctivý, oddaný straně, pracovitý a obětavý. Chyba je však ta, že je přetížen funkcemi a v důsledku toho pracuje nesystematicky, ne dost ukázněně.“⁶⁷ Zbavit kádry tíživého nákladu nespočetných funkcí však kvůli všudypřítomnému nedostatku vhodných lidí bylo téměř nemožné. Přepřacovanost tak byla chronickým stavem u rozhodné většiny stranických funkcionářů.

Není tudíž překvapivé, že práce v KS podryvala tělesné i duševní zdraví. To ostatně funkcionáři mívali v neutěšeném stavu dlouhodobě. Velmi názorný je zdravotní přehled několika členů předsednictva kraje v Ústí nad Labem z roku 1947: Politický tajemník Květoslav Innemann trpěl „... především svou slabou fyzickou konstrukcí, která může jednou vážně ohrozit jeho zdravotní stav. Jeví se u něho srdeční a nervová choroba a snad i plíčky dělají mu potíže.“⁶⁸ Krajský organizační tajemník Oskar Valeš byl „... úplně zdrav, je však postižen nervovou chorobou, i když tvrdí, že tomu tak není. Přesto že v práci je stále čilý a pilný, je duševně unavený.“⁶⁹ Kulturní a propagační tajemník František Blanický trpěl „... často na žaludeční potíže a nemá i nervy zcela v pořádku. Je nervosní a unaven.“⁷⁰ Konečně tajemnice lidosprávy Anna Vopičková byla sužována „... vážnou ženskou chorobou / choroba vaječníků a různé komplikace / a souvisí to současně i s nervovou chorobou.“⁷¹ Vzhledem k tomu, že se vztahovaly na vedoucí figury celého kraje, byly tyto diagnózy vskutku

⁶⁵ Cit. fond, sv. 69, ar. j. 385. Ostrava – Kádrová práce, str. 27.

⁶⁶ Cit. fond, sv. 74, ar. j. 408. Brno – Kádrová práce, str. 72.

⁶⁷ Cit. ar. j. Karlovy Vary, str. 44.

⁶⁸ Cit. ar. j. Ústí nad Labem – Kádrová práce, str. 5.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Tamtéž, str. 6.

znepokojivé. Zejména nervy se zdály docházet ve stresujícím prostředí sekretariátu obzvláštní újmy. Sebevědomí a duševní rovnováha zde nebyly příliš rozšířeny. Pravidlem byla nejistota a pocit nedostatečnosti. Například člen výboru brněnského kraje Řičánek spatřoval při prověrce v listopadu roku 1948 sebe a svoji práci především v negativním světle: „Nesledoval jsem dostatečně, aby návrhy se staly skutkem. Závady toho byly v malém sebevědomí a podceňování, často jsem si řekl: ty jsi malý člověk a nemusí to vždy být správné.“⁷² Obdobně se hodnotila také členka předsednictva kraje v Ústí nad Labem Zahradníková během červencové prověrky v roce 1950: „Když jsem byla zvolena do předsednictva KV, byla to pro mě velká čest. Měla jsem jen strach, že funkci nezastanu, jak se na členku předsednictva KV patří. Když jsem byla zvolena jako referentka KV, měla jsem pocit, že na to nestačím. Byla jsem 3x u [vedoucího krajského tajemníka] s. Innemanna, aby mě zbavil této funkce. Chtěla bych sebekriticky přiznat, že jako členka předsednictva jsem svou funkci tak nevykonávala, jak by se patřilo... Zavinila jsem to sama, že jsem nedovedla uplatnit, že jsem členem předsednictva.“⁷³ A na sebedoceňující se nálady krajského bezpečnostního tajemníka na Karlovarsku Alexe Tannenbauma se upozorňovalo dokonce i v kádrových výsledcích prověrky: „Je třeba, aby se sám se sebou vyrovnal, aby se zbavil pocitu cizoty a méněcennosti.“⁷⁴ Psyché funkcionářů bylo vskutku nanejvýš labilní substance.

Bludný kruh enormní pracovní zátěže a pochybností, zda ji vůbec dokáží zastat, se nevyhnul ani těm nejvyšším stranickým představitelům. Sužoval také nejmocnějšího z krajských vedoucích tajemníků, údajného „moravského markraběte“ Ottu Šlinga. O množství jeho povinností se ve svých pamětech rozepsala manželka Marian Šlingová: „Jako sekretář vládnoucí strany představoval Otto nejvýše postaveného muže v brněnském kraji. Často cestoval do Prahy na konzultace, nebo aby se zúčastnil zasedání parlamentu; ale i když byl zrovna v Brně, jeho rodina jej vídala málokdy. Jeho zdraví tím trpělo a byl často unavený a podrážděný.“⁷⁵ Pochybnosti o vlastních schopnostech na sebe nenechaly dlouho čekat. Své zástupkyni Růženě Dubové se Šling opakovaně svěřil, že se minul povoláním: „S.Šling často hovořil o tom, že měl dostudovat... Hovořival někdy i o tom, že by byl lepším lékařem, než je politikem“⁷⁶. Břemeno vysokého postu dokázalo podlamovat i sebevíce odolný charakter.

⁷² Cit. ar. j. Brno – Kádrová práce, str. 81.

⁷³ Cit. ar. j. Ústí nad Labem – Kádrová práce, str. 64.

⁷⁴ Cit. ar. j. Karlovy Vary, str. 46.

⁷⁵ Šlingová, Marian. *Truth Will Prevail*, London 1968, str. 47.

⁷⁶ Cit. ar. j. Brno – Kádrová práce, str. 308.

Nejnáročnější funkce byla ta ze všech nejvyšší. Výmluvně to dokládá trpká vzpomínka Antonína Novotného na nástup do čela celé KSČ, na pozici prvního tajemníka Ústředního výboru: „... byla to největší stranická dřina, jakou jsem kdy vykonával... Obvykle to dopadlo tak, že po schůzi přistrčili všechny probrané materiály ke mně, a já musel přirozeně makat.“⁷⁷ Novotného psychika byla přívalem náročných úkolů těžce otřesena. Vysoce postavený komunista a pozdější disident Zdeněk Mlynář zaznamenal ve svých memoárech následující historku: „V téže době, v roce 1954, však vyprávěla Novotného neteř, tehdy studentka v Moskvě, v úzkém kroužku jiných studentů, jak Novotný pije kávu s jejím otcem, drží hlavu v dlaních, vzlyká a stěžuje si: „Já na tu funkci nestačím, já to nemohu dělat, já nemám ty schopnosti.“⁷⁸ Služba ve stranickém aparátu si na lidech vybírala vysokou daň. Prostoupila jejich životy, vystavila nervové ústrojí nejtěžším zkouškám, zanechávala trvalé následky. Jednalo se o skutečně nezáviděníhodný úděl.

Nebylo by však správné nahlížet na kádry KS výhradně jako na pasivní objekty determinované vnitřní logikou stranického mechanismu. Takový jednostranný poměr nikdy neexistoval. Funkcionáři byli schopni samostatného jednání, občas dokonce v naprostém rozporu s oficiálně proklamovanou stranickou morálkou. Zdánlivě neporušitelná pravidla ohýbali podle svých potřeb a nabytého postavení využívali k dosažení ryze osobních cílů. Rozvolněná konstrukce stranické struktury ponechávala pro aktivní lidský prvek více než dostatek prostoru. Příznačný je v tomto ohledu kuriózní případ učitele ve Velharticích, který se vydával za funkcionáře strany. Na zasedání předsednictva plzeňského kraje ho nanesl jeho člen Votradoňský: „Byl jsem nedávno ve Velharticích, kde je předsedou organizace soudružka. Dostala nedávno umytou hlavu pro učitele, který tam byl přeložen z klatovského okresu. Dělal tam funkcionáře ve straně a nebyl členem strany. Je to vinou okresu Klatovy, že s ním nešel i jeho kádrový materiál, nebo alespoň upozornění z tamnějšího /tamějšího/ místa.“⁷⁹ Nechyběly natolik typické projevy úzkého partikulárního zájmu jako obohacování se a korupce. Třeba na podbořanském okrese „...člen strany v Krýrech Folda, řezník a šmelinář, porazil 9 prasat načerno. Podělil také soudruhy, takže celá organizace se za něho bije.“⁸⁰ Podobný druh jednání však byl vlastní i lidem na daleko vyšších místech. Tehdejší zaměstnanec krajského sekretariátu v Praze Ota Šik objevil korupci přímo mezi vedoucími činovníky kraje: „Jaké bylo mé zděšení, když jsem postupně odhalil, že nejvyšší funkcionáři

⁷⁷ Černý, Rudolf, *Antonín Novotný: Vzpomínky prezidenta*, Příbram 2008, str. 102.

⁷⁸ Mlynář, Zdeněk, *Mráz přichází z Kremle*, Praha 1990, str. 77.

⁷⁹ Cit. fond, sv. 32, ar. j. 217. Plzeň – Kádrová práce, str. 127.

⁸⁰ Cit. ar. j. Karlovy Vary, str. 6.

pražského kraje... dostávají tajně každý týden dodávky masa a že dokonce vedoucí pražského hospodářského oddělení Hluchý organizoval zásobování těchto soudruhů vším, co nebylo k dostání. Jaké pokrytectví, jaký rozpor mezi slovy a činy těchto lidí!“⁸¹ Zástupkyně vedoucího tajemníka brněnského kraje Růžena Dubová zase byla obviňována z toho, že nekalým způsobem získala pro krajský sekretariát luxusní automobil: „... bude třeba prošetřit, jakou smlouvu uzavřela soudružka Dubová se soudruhem Indrou, majitelem amerického auta, který ji též vezl do Prahy o tom, jak krajský sekretariát bude jeho auta používat a zda domněnka soudruha Indry, že byl dán do Tábora nucených prací jedině proto, aby jeho autem mohli jezdit krajsští funkcionáři, je pravdivá.“⁸² Osobní zájmy byly ve stranickém prostředí všudypřítomné. A nikde se neprojevovaly tolik jako při vzájemných rozepřích a konfliktech. Ty se v oficiálním komunistickém i totalitárním výkladu přiznávaly, jen pokud rozdělávaly vysoko postavené stranické bosse. Ačkoliv rozhodně nelze souhlasit s tím, že se osobní zájmy projevovaly jen ve vyšších patrech stranické politiky, začne výklad právě jimi.

2.1.3 Nejednotné stranické vedení

Je jen stěží překvapivé, že rozhodovací proces ve vrcholných orgánech strany provázely spory a dlouho pěstovaná zášť. Příčinu ke konfliktu mohl zavdat rozdílný pohled na konkrétní problém nebo i celou politickou linii. Nejčastěji však pramenily z neslučitelných mocenských zájmů. Navzdory neustálému zdůrazňování jednoty a soudružnosti tak mezi jednotlivými stranickými šéfy takřka neustále probíhaly nanejvýš vyčerpávající boje.⁸³ Oficiální propaganda o nich pochopitelně příliš nepsala a obvykle se naopak jejich existenci snažila popřít. Přesto je však nezamlčovala úplně. Byly detekovatelné pozornou četbou mezi řádky a v jistých chvílích se dokonce vyjevovaly v jasném světle. K tomu docházelo například tehdy, když jedna ze soupeřících klik utrpěla obzvláště bolestivý zásah, který ohrožoval samotnou její existenci. Takový likvidační zásah v KSČ nejlépe ztělesňuje pád ústředního tajemníka Rudolfa Slánského, jenž byl v poslední čtvrtině roku 1951 nejdříve zbaven správy nad

⁸¹ Šík, Ota, *Jarní probuzení – iluze a skutečnost*, Praha 1990, str. 28-29.

⁸² Cit. ar. j. Brno – Kádrová práce, str. 199.

⁸³ Barton, Paul, *Prague à l'heure de Moscou: Analyse d'une démocratie populaire*, Paris 1954, str. 5.

stranickým aparátem a následně i svobody.⁸⁴ Tehdy prezident Gottwald, přivlastnivší si jeho pravomoci, veřejně označil Slánského a jemu oddané stoupence za konkurenční mocenskou skupinu, která usilovala strhnout na sebe vládu nad celou stranou.⁸⁵ Přiznal tak, že dosavadní vedení nebylo jednotné. V žádném případě nešlo o nechtěný omyl, nezamýšlené přeřeknutí v okamžiku triumfu. Aby sladil svůj výklad s obrazem strany jako „... jedolitého celku od shora až dolů a ze zdola až nahoru...“;⁸⁶ začlenil Gottwald případ Slánského do narativní konstrukce vnějšího zla. Bývalý ústřední tajemník se stal zrádcem, který kvůli třídnímu nepřátelství a z mrzkých popudů vstoupil do služeb západních rozvědek, jimž chtěl zaprodat celou republiku.⁸⁷ Tato nanejvýš stalinská interpretace umožňovala, i když samozřejmě pouze v zastřené podobě, vnášet konflikty na vrcholu moci do veřejného prostoru a učinit z nich integrální součást komunistické ideologie.

Totalitární přístup potom hluboké rozpory uvnitř vedoucích špiček pojímal přímo jako jedno ze svých ústředních témat. Celá řada badatelů usilovala o jejich detailní popis a důkladné vysvětlení. Střídavě zdůrazňovali vliv personálních animozit, doktrinárních rozporů, kompetenčních třenic, či případně všeho dohromady, pro kterážto tvrzení našli také celou řadu konkrétních příkladů: V rámci samotné KSČ mělo panovat hluboké osobní nepřátelství mezi Slánským a ministrem informací Václavem Kopeckým,⁸⁸ Gottwaldovo horlivé prosazování strategie pokojného přechodu k socialismu ho údajně dostávalo do sporů s dogmatismem ústředního tajemníka,⁸⁹ vedoucí komunisté ve vládě a odborech měly svádět těžké boje se svými protějšky ze stranického aparátu, stejně jako mezi sebou navzájem.⁹⁰

⁸⁴ Rudolf Slánský byl z postu ústředního tajemníka odvolán 6. září 1951. K jeho zatčení potom došlo v noci 24. listopadu. Kaplan, Karel, *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, str. 145 a 158–159.

⁸⁵ „...činnost Slánského a jeho společníků měla za následek nebezpečí vytváření druhého vedoucího centra v straně.“ Rudé právo, 7. prosince 1951, str. 2.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Tamtéž, str. 1.

⁸⁸ Kaplan, *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, op. cit., str. 129. Jejich vzájemná animozita se datovala do období jejich společného pobytu v Sovětském svazu během války.

⁸⁹ Taborsky, Edward, *Communism in Czechoslovakia: 1948–1960*, New Jersey 1961, str. 102. Slánský Gottwaldově politice vytýkal umírněný postoj k „buržoazním elementům“ a neochotu převzít moc v republice hned po skončení druhé světové války.

⁹⁰ Barton, *Prague à l'heure de Moscou*, op. cit. Poválečné vedení KSČ se podle Bartona stalo do jisté míry obětí svých vlastních úspěchů. Průnik do organizace státu a odborů dalekosáhle rozšířilo jeho vliv, zároveň však jednotlivým komunistickým vůdcům poskytlo mocenské opory vně samotné strany. Opory, které mohli použít ve vzájemném boji. Spíše než o neustále posilování vnitřního stranického aparátu se tak snažili rozšířit moc svých vlastních institucí. To vedlo k rozpoutání postupně až třístranného zápolení, v němž proti sobě stály

Potenciálních zdrojů napětí bylo mnoho a navíc se mohly nejrůzněji křížit a doplňovat. Nejvyšší vedení zatěžovaly prakticky neustále a jeho členy stavěly proti sobě v nesmířitelném konfliktu. Jejich vzájemný boj představoval jeden z definujících prvků celého *režimu*.⁹¹ Ten však podle totalitaristů kvůli tomu nepřestával být o nic méně všemocný. Totalitní charakter vycházel ze samé jeho podstaty, nikoliv ze sebevíce rozporných vůlí jednotlivých vůdců.

Teorie totalitarismu tedy ještě více než oficiální komunistický výklad předpokládá existenci nelítostných bojů v rámci nejužší mocenské skupiny. Obě však zároveň odmítají, že by to jakkoliv ohrozilo totální výkon její moci, potažmo jednotu a akceschopnost celé strany. Nejedná se však o rozpor? Je skutečně možné, aby tyto dva protikladné stavy existovaly současně? Aby konflikt nejenže neparalyzoval nejvyšší vedení, ale především aby zůstal hermeticky uzavřen pouze v jeho úzkém rámci? Pro správné zodpovězení těchto otázek bude nutné zaměřit se na to, jak vedoucí činovníci svých cílů dosahovali. A jak v tomto ohledu postupovali jejich zdánlivě vlastní agendu postrádající podřízení.

2.1.4 Nejednotná strana: Nesčetné skupiny a frakce

Nejvyšší straničtí představitelé prosazovali své zájmy mnoha způsoby, mezi nimiž věcné debatování ve vrcholném orgánu představovalo pouze jeden a zdaleka ne nejefektivnější nástroj. Vlastní postavení posilovali v první řadě vytvářením sítě přívrženců, které rozmísťovali a udržovali ve strategických pozicích, umožňujících vykonávat vliv na celkovou politiku strany. Vznikaly tak mocenské skupiny, jež využívaly stranický mechanismus k dosažení svých partikulárních ambicí a politických záměrů. Jejich členové si vzájemně poskytovali podporu a prokazovali služby. Nešlo o formalizovaná uskupení, jež by svazovala napevno určená pravidla. Vztahy v nich fungovaly na daleko méně rigidní bázi, než požadovala přísná stranická disciplína a spíše připomínaly poměr, jaký existuje mezi dobrými přáteli. Pochopitelně zde byl přítomen i prvek hierarchie, avšak ten se nerealizoval diktátorsky, nýbrž velmi benevolentně. Nejlépe by šel přirovnat ke vztahu mezi patronem a

aparáty strany, státu a odborů. Stranické zájmy reprezentoval ústřední tajemník Slánský, státní prezident Gottwald a odborové předseda Ústřední rady odborů a vlády Antonín Zápotocký.

⁹¹ Tamtéž, str. 5.

jeho klienty.⁹² Přízeň patrona se projevovala mnoha způsoby. Loajalitu klienta odměňoval udílením prestižních poct a důvěrností při osobním styku. Toto chování výmluvně dokládá příhoda, kterou zažil bývalý náměstek ministra zahraničního obchodu Evžen Loebel.⁹³ Patronem v ní nebyl nikdo menší než sám prezident Gottwald. Loeblovy služby ocenil nanejvýš rafinovanými cestami: Na Pražský hrad ho odvezlo prezidentovo osobní auto, „... pocta, která nebyla udělována často a bez uvážení...“⁹⁴ Přímo od Gottwalda obdržel nejvyšší stranické vyznamenání, Zlatou hvězdu února.⁹⁵ Blížkost jejich vztahu se přenesla i do způsobu, jakým spolu rozmlouvali. Gottwald opakovaně oslovil Loebela přezdívkou „Jančí“, kterou používali pouze jeho nejbližší přátelé.⁹⁶ Současně zde však existoval jasný odstup. Sám Loebel se k přezdívkám neuchýlil a Gottwalda vždy oslovoval titulaturou „soudruhu prezidente“.⁹⁷ Jejich poměr byl poměrem paternalistického bosse k věrnému služebníkov, nikoliv dvou rovnoprávných partnerů.

Setkání členů skupiny však povětšinou byla méně slavnostní. Řešily se zde konkrétní problémy, jmenovitě organizačního a personálního rázu. Jedna zvláště vypjatá proběhla mezi Gottwaldem a jeho dalším klientem, budoucím prvním tajemníkem KSČ Antonínem Novotným v únoru 1952. Gottwald požadoval zatčení Jiřího Hendrycha, v té době tajemníka ÚV, který byl považován za přívržence Slánského. Novotný „... byl tehdy za něho osobně orodovat...“⁹⁸ a nakonec Gottwalda obměkčil. Hendrychovi následně obstaral pozici v krajském sekretariátu v Českých Budějovicích, aby ho vzdálil od nebezpečných poměrů ve stranickém ústředí.⁹⁹ Sám tak vystoupil v úloze patrona, který pečuje o svého spojence. Jeho vlivné konexe dokázali uchránit před hrozbou vězení a vyšetřování Státní bezpečností i straníka, kteréhož postavení se jevilo být naprosto beznadějně.

Mocenské frakce operující na vrcholu KSČ se pochopitelně neomezovaly pouze na ústřední stranické orgány a své sítě rozšiřovaly také o vysoce postavené činnovníky v krajích.

⁹² Příklad i celkový koncept je silně inspirovaný Sheilou Fitzpatrick, která se fenoménem patronsko-klientských vztahů rozsáhle zabývala při svém studiu Sovětského svazu v období stalinismu. Pozornost věnovala především klientským vazbám vedoucích sovětských činnovníků k umělcům a intelektuálním pracovníkům. Patronage and Intelligentsia in Stalin's Russia, *Challenging Tradition Views of Russian History*, New York 2002, str. 92-111.

⁹³ Proběhla na jaře 1949 po Loeblově návratu z diplomatické mise v USA.

⁹⁴ Loebel, Eugen, *My mind on Trial*, New York 1976, str. 14.

⁹⁵ Tamtéž, str. 17.

⁹⁶ Tamtéž, str. 23.

⁹⁷ Tamtéž, str. 17.

⁹⁸ Černý, Rudolf, *Antonín Novotný: Vzpomínky prezidenta*, Příbram 2008, str. 96.

⁹⁹ Tamtéž.

Kupříkladu vlivná představitelka jedné ze skupin, zástupkyně ústředního tajemníka Marie Švermová, přijímala ve svém bytě pravidelně vedoucí krajské tajemníky, Otto Šlinga z Brna a Mikuláše Landu z Ústí nad Labem. „Bezstarostně, s květinami v rukou, objevovali se u ní v Karlových Varech... aby s ní mimochodem vyřídili „některé stranické záležitosti.“¹⁰⁰ Vedoucí ústředního kádrového oddělení Bruno Köhler to později, když se již všichni tři nacházeli ve vyšetřovací vazbě v Ruzyni, rozhorleně označil za „frakční rejdy“.¹⁰¹ Jen stěží se však mohlo jednat o něco až tak nepřístojného. Ostatně také Antonín Novotný, když obstarával post pro svého chráněnce Hendrycha, nevybral si českobudějovický kraj náhodou. Zajel tam osobně a setkal se s krajským tajemníkem Lubomírem Štrougal. Jejich vzájemný poměr byl tak dobrý, že Štrougal byl ochotný vzít na sebe nikoliv zanedbatelné riziko a Hendrychovi pomoci.¹⁰² Novotný na jeho přátelskou službu nezapomněl. Štrougala všemožně podporoval v kraji a následně také v ústředí, kam ho sám vyzvedl.¹⁰³ Je vhodné poznamenat, že tento vztah nijak problematizován nebyl.

Tenká hranice mezi přátelstvím a „straně nepřátelskou frakcí“ byla velmi rozostřená. Přesvědčivě to dokládají uskupení, která vznikala v samotných krajích. Nejednalo se o pouhé agentury utvořené zvnějšku nějakým mocným funkcionářem z ústředí. Vznikala daleko spontánněji a s kraji je pojily těsné svazky. Postranní mocenské úmysly v nich mohly být dalekosáhle potlačeny. To dosvědčuje příklad skupiny, která se zformovala okolo vedoucího tajemníka českobudějovického kraje Josefa Palečka a setkávala se výhradně za účelem zábavy:

„Obvykle se takový úzký kroužek spolupracovníků a přátel sešel v domku u soudruha Rudolfa Doležala ve Čtyřech Dvorcích. Soudružka Doležalová je vždycky pohostila čajem nebo kávou a obloženými chlebičky. Rudolf Doležal byl významným ekonomem a funkcionářem v kraji. Svými připomínkami dovedl vyprovokovat nekonečné diskuse, ve kterých soudruh Paleček vynikal. Besedy s ním byly pro všechny účastníky

¹⁰⁰ Rudé právo, 4. dubna 1951, str. 3.

¹⁰¹ Tamtéž.

¹⁰² Černý, *Antonín Novotný*, op. cit., str. 96.

¹⁰³ Lubomír Štrougal v českobudějovickém kraji vystoupal až na pozici vedoucího krajského tajemníka. V roce 1959 byl Novotným povolán do Prahy, kde do Pražského jara 1968 postupně zastával posty ministra zemědělství, ministra vnitra a tajemníka ÚV. Pád svého chráněnce přežil bez mocenské újmy a jako předseda federální vlády se stal jednou z hlavních postav normalizační KSČ.

nezapomenutelné. Když se probrala vnitropolitická a hospodářská situace, přešlo se na mezinárodní kolbiště. A jiskry jen litaly!“¹⁰⁴

Jak snadno by však tyto nevinné schůzky bylo možné interpretovat ve zlověstném světle. Část stranických funkcionářů se pravidelně scházela mimo budovu Slovanského domu, sídla krajského sekretariátu, a pod pláštěm přátelského posezení probírala citlivá politická témata. Taková konstrukce přesně ve stalinském duchu je pochopitelně přehnaná. Přesto v ní však ulpívá zrnko pravdy. V rámci krajského vedení se skutečně vydělil užší okruh, který poжил zvláště blízký vzájemný vztah. Ostatní členové si tak oprávněně mohli připadat přehlíženi. Vytvořil se předpoklad k jejich izolaci a koncentraci moci v rukou skupinky ustavené nikoliv oficiální stranickou cestou, nýbrž na základě personálních vazeb.

Že nemuselo jít vždy pouze o předpoklad, to dokazuje případ, ke kterému došlo v Pardubickém kraji. I zde se vytvořilo jedno takové uskupení, jež se zdánlivě omezovalo na přátelské a straně nijak nebezpečné schůzky. Podle jeho neformálního vůdce, zástupce vedoucího krajského tajemníka Jiřího Kotrcha, nedocházelo v něm k ničemu zásadnějšímu, než „...že jsme se ve volných chvílích často stýkali, srovnávali poměry v našich působištích s poměry tady a diskutovali o tom, jak dosáhnout co nejrychleji zlepšení práce na tomto kraji“¹⁰⁵ To potvrzoval i další člen, druhý zástupce krajského tajemníka Krčma: „Je pravda, že jsme spolu kamarádili, chodilo se do kina a leckdy se mluvilo i o práci a poměrech na sekretariátě.“¹⁰⁶ Avšak aktivity této skupiny se postupně rozšiřovaly. Její bývalá členka, vedoucí krajského kádrového oddělení Jiřina Doubnerová, popsala vývoj takto: „Tento kolektiv, jak jsme tomuto útvaru začali říkat, se upevnil... protože jsme cítili nutnost opírat se o sebe navzájem při řešení zvlášť důležitých problémů[,] v nichž jsme neměli zkušenosti.“¹⁰⁷ To nakonec vedlo k tomu, že „... různá opatření a návrhy, které jsme ve snaze zjednat co nejrychleji nápravu, hlavně kádrové změny, předkládali... předsednictvo přijímalo bez jakékoliv diskuze. Takové zásahy potom byly členskou masou různě chápány...“¹⁰⁸ Z tzv. kolektivu se na krajském sekretariátu stala vedoucí síla, která byla schopna bezohledně prosazovat svoji vůli a zatlačit tak roli řádných stranických orgánů. Samotné předsednictvo

¹⁰⁴ Kubát, Jaroslav, *Josef Paleček*, České Budějovice 1975, str. 66–67.

¹⁰⁵ NAP, fond 1261/2/5 - Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951, sv. 54, ar. j. 315. Pardubice – Kádrová práce, str. 121.

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 126.

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 116.

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 117.

bylo na základě poměru k němu roztříštěno na tři díly,¹⁰⁹ jež marnily čas vzájemnými hádkami. Krajská organizace tak nepředstavovala pouhý zprostředkující prvek stranického ústředí, ale prostor, v němž operovaly různé, často rozporné osobní a kolektivní zájmy.

Skupinky se utvářely také v okresech. Kupříkladu v Boskovicích působil tzv. „triumvirát štábu boskovských šlingovčků“.¹¹⁰ Skládal se z ředitele místního gymnázia Vojtěcha, politické tajemnice Hanáčkové a jejího manžela, vedoucího úřadu okresního národního výboru Hanáčka.¹¹¹ Jak napovídá jejich hanlivé označení, byli v přátelském poměru s vedoucím tajemníkem Brněnského kraje Šlingem. „Šling k nim jezdil na návštěvy do Boskovic, kde si rád pohovořil s milostivou paní soudružkou i druhými místními vedoucími politickými potentáty.“¹¹² Společně se svými sympatizanty byli obviňováni z toho, že svého postavení zneužili k zastrašování potenciálních kritiků¹¹³ a k vlastnímu obohacení. Nešťítli se prý finančních machinací, ba dokonce ani přímé loupeže.¹¹⁴ Moc a prestiž strany měla sloužit jim, nikoliv oni jí.

Vysvětlovat však existenci nejrůznějších skupin a frakcí jen mrzkými materiálními zájmy by bylo příliš zjednodušující. Tyto v nich pochopitelně byly přítomny, nicméně představovaly pouhou výseč z daleko většího celku. Motivace k založení a udržování konkrétní skupiny mohly být ze strany členů i méně sobecké. Prosazovali skrze ně vlastní ideové vize, zapojovali se do kompetenčních sporů mezi různými institucemi, zaujímalí stanoviska ke všedním problémům. Agenda skupin byla nanejvýš různorodá a komplexní. Avšak tato principiální obsahová rozdílnost se nepromítala na strukturální rovině. Skupiny nebyly ideovými spolky ani zrcadlovými odrazy nějakého stranického či mimostranického orgánu, nýbrž útvary svázanými na prvním místě personálními vztahy.¹¹⁵ To bylo současně zdrojem jejich síly i slabosti. Členy skupiny na mocenském výsluní si každý předcházal, ať už ve snaze získat v nich vlivné přímluvce či rovnou přátele. Zařadit se mezi ně bylo vyhledávaným cílem a otevíralo cestu k nevídanému kariéernímu vzestupu. Naopak upadající skupiny byly

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 177.

¹¹⁰ Cit. fond, sv. 74, ar. j. 408. Brno – Kádrová práce, str. 340.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Tamtéž, str. 328.

¹¹⁴ Tamtéž, str. 343.

¹¹⁵ Osobní charakter skupin ve straně rozpoznal také Eduard Táborský: „Umístit příbuzného nebo dobrého přítele na zodpovědné místo je nejlepší způsob jak upevnit vlastní postavení a posílit svoji bezpečnost. Tyto propletené pakty vzájemné pomoci prostupují stranu odshora dolů a proměňují ji na konglomerát nespočetných klik.“
Taborsky, Edward, *Communism in Czechoslovakia: 1948–1960*, New Jersey 1961, str. 96.

hromadně opouštěny. Jejich členové, byť ještě nedávno v nejlepším osobním poměru, se neštítali vzájemného osočování a napadání, jen aby našli útočiště v nějakém jiném, silnějším uskupení, a uchránili tak svou vlastní kůži.

Jak nelítostné byly tyto posuny, dokládá roztržka, k nož došlo v prosinci 1951 mezi Gustavem Barešem, bývalým vedoucím ústředního kulturního a propagačního oddělení, a Pavlem Reimanem, který byl ve stejné sekci předsedou Lektorské rady a šéfredaktorem časopisu *Nová Mysl*. Oba dva vázal klientský vztah k ústřednímu tajemníkovi Rudolfovi Slánskému. Reiman mu psával dopisy, čistě informační nebo žádající jeho pomoc v konfliktu mezi tzv. kultpropem a ministerstvem informací.¹¹⁶ Nedělo se tak bez vědomí Bareše, nýbrž právě na jeho popud.¹¹⁷ Ve svých snahách se vzájemně podporovali, a když stále více frustrovaný Reiman požádal Bareše o uvolnění z funkcí, tento mu rezignaci rozmluvil, potvrdil správnost jeho přístupu a dokonce přislíbil pomoc celé strany.¹¹⁸ Po pádu Slánského se však situace změnila. Gustav Bareš se usiloval vyhnout osudu svého bývalého nadřízeného a devótně zdůrazňoval svou „hlubokou přichylnost k soudruhu Gottwaldovi“.¹¹⁹ Současně hledal způsob, jak se obratně vyhnout odpovědnosti za kritizované vedení kultpropu a přesunout ji na někoho jiného.¹²⁰ Jeho jednání Reimana rozčililo. Napsal další dopis, tentokrát Gottwaldovi. V něm obvinil Bareše z krytí Slánského a z vydávání směrnic i pokynů, které byly v rozporu s linií strany.¹²¹ Je logické, že se Bareš i Reiman dovolávali právě prezidenta Gottwalda. Pokud by získali jeho patronství, mohli svou tíživou situaci vyřešit. To se jim však nepodařilo. Přes jejich sílící rozkol¹²² s nimi bylo nakládáno obdobně. Bareš se z pozice tajemníka ÚV propadl až na pouhého řadového redaktora Rudého práva,¹²³ zatímco Reimana dokonce vyšetřovala Státní bezpečnost a přiměla ho svědčit ve Slánského procesu.¹²⁴ Svě

¹¹⁶ Knapík, Jiří, *V zajetí moci: Kulturní politika, její systém a aktéři 1948 – 1956*, Praha 2006, str. 89 a 93.

¹¹⁷ Tamtéž, str. 93.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Tamtéž, str. 135.

¹²⁰ Tamtéž, str. 137.

¹²¹ Tamtéž.

¹²² Gustav Bareš na poradě vedoucích odborů Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ 17. prosince 1951 Reimana označil za „levobokou odnož“. Reiman o tom informoval Novotného a dokonce „... naznačil, že Bareš svými aktivitami nahrával Slánskému.“ Tamtéž, str. 137–138.

¹²³ Tamtéž, str. 140.

¹²⁴ *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*, Praha 1953, str. 137–139. Reiman zde však podal svědectví pouze o svém krátkém působení na mezinárodním oddělení KSČ v roce 1945 a sám ze žádného trestného činu obviněn nebyl. Vystoupil skutečně pouze jako svědek.

členství v poražené skupině draze zaplatili. Pokus o přeběhnutí na poslední chvíli, třebaže provedený s naprostou bezohledností, jim záchranu nepřinesl.

Na krajské úrovni se o podobný přemet pokoušel Vladimír Lenc.¹²⁵ Sám jeden z nejbližších spolupracovníků brněnského krajského tajemníka Otty Šlinga a jeho pravé ruky Růženy Dubové,¹²⁶ sepsal Lenc brzo po zatčení obou svých bývalých šéfů dobrovolně hlášení, ve kterém detailně popsal den, kdy byla Dubová zatčena,¹²⁷ a v „podezřelém světle“¹²⁸ zhodnotil činnost samotného Šlinga.¹²⁹ Nebylo mu to však nic platné. Vysoce nebezpečného zařazení mezi tzv. „Brňáky“¹³⁰ se nezbavil a byl uvězněn. Stalo se tak na základě Šlingovy výpovědi, získané mučením. Brutálním vyšetřovacím praktikám Bezpečnosti byl vystaven také Lenc.¹³¹

Poměr členů k sobě navzájem se na pozadí konkrétních událostí zásadně proměňoval a relativně dobře odrážel mocenské postavení samotných skupin. Ty proto byly nanejvýš křehkými strukturami, které vznikaly a zanikaly s toutéž rychlostí. Příčina této nestability spočívala v tom, že osobní vztah bylo možné rozetnout snadněji než institucionální nebo ideovou příslušnost. O svém zařazení málokdy rozhodovali straníci sami. A na čím vyšší příčce moci stáli, tím méně ochotni z ní byli odejít. Zastávané názory se v silně oportunistickém prostředí stranického aparátu obvykle opouštěly o něco snadněji. Přesto však toto rozhodnutí kladlo před kajícího se straníka nutnost sebekritiky. Naopak svalení viny na bývalého blízkého společníka bylo nanejvýš účinným vyvíňovacím nástrojem. Toho, kdo se k němu uchýlil, stavěl do polohy oběti, nikoliv viníka. Proto k němu také bylo přistupováno tak často. Tento sklon k exkulpaci představoval hlavní zdroj slabosti skupin a nejednu přivedl k zániku. Přesto však, dokud trvaly, soustředily v sobě obrovskou moc. Byly to zájmy těchto skupin, nikoliv oficiálně postulovaná jednotná vůle nepřerušeně sestupující shora, které dalekosáhle určovaly reálný chod stranického organismu.

¹²⁵ V tomto období již Lenc pracoval na ústředním sekretariátu, reagoval však na problém, který způsobila jeho činnost v Brněnském kraji.

¹²⁶ Cit. ar. j. Brno – Kádrová práce, str. 347.

¹²⁷ Tamtéž, str. 321–323.

¹²⁸ Tamtéž, str. 324.

¹²⁹ Tamtéž, str. 324–325.

¹³⁰ Tamtéž, str. 347.

¹³¹ Kaplan, Karel, *StB o sobě: Výpověď vyšetřovaného Bohumila Doubka*, Praha 2002, str. 183.

3. Nejisté postavení lokálních vládců a „teroristický“ výkon jejich panství

IX. sjezd Komunistické strany Československa konaný v květnu 1949 byl fórem, jenž měl všestranně zhodnotit soudobé poměry a stanovit plány pro budoucí vývoj. Do jeho agendy spadaly všechny důležité otázky, ať už se týkaly hospodářství, vysoké politiky, kultury či vnitrostranického života. Náležitěho prostoru se zde dostalo také problematice lokálních organizací strany. Stěžejní příspěvek na toto téma nepřednesl v druhý den sjezdu nikdo jiný než sám ústřední tajemník Rudolf Slánský. Situaci v regionech přiložil zásadní význam a zdejší nedostatky považoval za maximálně nutné co nejrychleji odstranit. Jako nejpalčivější problém označil sklony některých komunistů zneužívat „... svých funkcí k tomu, že si přisvojují pravomoc diktovat a komandovat.“¹³² Měla se ustavit přímo celá kasta lokálních diktátorů, kteří „... k naší hanbě jsou funkcionáři strany a osobují si právo sami a nespravedlivě o všem rozhodovat, svévolně si počínat, zavražďovat ty, kteří jsou s jejich diktátorským řádním nespokojení.“¹³³ Pojmenoval tak skutečnost, jež krajské i okresní organizace provázela po celé období stalinismu – existenci diktátorů s despotickým přístupem k výkonu moci.

Tzv. diktátoři a jejich násilnické praktiky byli na lokální úrovni běžným jevem. Nechyběly okázala gesta ani hrubý slovník při kontaktu s podřízenými. Výmluvná je příhoda, jejímž hlavním aktérem byl vedoucí tajemník kraje v Ústí nad Labem Mikuláš Landa: Rozhodl se vypravit mezi horníky přímo do důlních šachet. „Fáral na dole Gottwald, pak svolal funkcionáře a před nimi vynadal směnmistrovi zástupci závodního dolu, že je pasák.“¹³⁴ Kritiku nižších stranických článků tito zdánlivě všemocní potentáti povýšeně ignorovali. Kupříkladu pro vedoucího tajemníka plzeňského kraje Hanuše Lomského neměla prakticky žádný význam. „Když přišli soudruzi k s. Lomskému a měli v ruce stížnosti z organizací se všemi razítky a podpisy, řekl s. Lomský: Ty razítka mne neomráčí.“¹³⁵ A vyskytly se dokonce i případy brutální represe z nanejvýš malicherných příčin. Ilustrativní je případ z kraje Karlovy Vary: „Soudruh Škrlant, politický tajemník krajského výboru, zakázal po pěti

¹³² *Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa*, Praha 1949, str. 153.

¹³³ Tamtéž, str. 154.

¹³⁴ NAP, fond 1261/2/5 - Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951, sv. 41, ar. j. 254. Ústí nad Labem – Kádrová práce, str. 115 – 116.

¹³⁵ Cit. fond, sv. 32, ar. j. 217. Plzeň – Kádrová práce, str. 133.

reprisách karlovarskému divadlu další představení Majakovského hry „Ledová sprcha“, ve které je kritizován byrokratismus a tepání novopecení byrokraté, a dal později souhlas k zatčení ředitele tohoto divadla, aniž by přešetřil proti němu vznesené obvinění, které pak se ukázalo neodůvodněné.“¹³⁶ Tyranie krajských tajemníků se projevovala nejružnějším způsoby.

A obdobná praxe se rozšířila také do okresů. Například v kraslickém okrese měla panovat učiněná hrůzovláda. Vedoucí politický tajemník Vinš si údajně počínal „... jako bezohledný diktátor, který zasel hlavně mezi dělníky na závodech i v řadách soudruhů v místních organisacích strach a hrůzu tak, že jen málokterý z postižených soudruhů měl odvahu odvolávat se k okresnímu výboru nebo k vyšším orgánům strany.“¹³⁷ Docházelo i k vyloženým excesům, jak dokládá příklad z okresu Bílina: Z popudu vedoucího okresního tajemníka Tichého¹³⁸ zde vydal okresní národní výbor vyhlášku, která zavedla všeobecnou pracovní povinnost a zákaz čepovat alkoholické nápoje. Měla platit „... až do odvolání pro všechny práceschopné muže ve věku od 16 – 55 let a ženy ve věku 18 – 45 let, bydlící neb zdržující se v obcích okresu bílinského...“¹³⁹ Za účelem „urychleného ukončení žní a výmlatu“¹⁴⁰ byli „... povinni dostavit se každého dne o 6 hodině ranní před budovu MNV v obci jejich bydliště neb pobytu, kde bude provedeno jejich zařazení do práce.“¹⁴¹ Současně bylo zakázáno čepování alkoholu ve všech „živnostech hostinských a výčepnických“¹⁴². Nedodržení vyhlášky se mělo trestat „... pokutou do 100.000 Kč nebo odnětím svobody na dobu 3 měsíce.“¹⁴³ Toto opatření bylo natolik despotické, že nadřízená krajská organizace v Ústí nad Labem urychleně rozhodla o jeho zrušení.¹⁴⁴ Nejednalo se však o ojedinělý případ. Celý ústecký kraj byl diktátorstvím prolezlý natolik, že k němu vedoucí funkcionáři pokládali za nutné přistupovat s nejvyšší rozhodností: „Předsednictvo krajského výboru považuje za nutné zasahovat ostře proti diktátorským projevům zvláště proto, že se v našem kraji často

¹³⁶ Cit. fond, sv. 37, ar. j. 235. Karlovy Vary, str. 167.

¹³⁷ Tamtéž, str. 81.

¹³⁸ Cit. ar. j. Ústí nad Labem – Kádrová práce, str. 87.

¹³⁹ Tamtéž, str. 90.

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Tamtéž, str. 91.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Tamtéž, 87.

projevují.“¹⁴⁵ Výsledky však nebyly nijak zvlášť uspokojivé. Despotické praktiky v tomto kraji přetrvávaly i nadále. A v ostatních krajských organizacích byla situace obdobná.

Hlavní příčinu těchto neutěšených poměrů spatřoval stalinistický slovník v nedostatečnosti vedoucích funkcionářů. Diktátorství lokální bossů mohlo pramenit z osobního selhání následovaného podlehnutím nepřátelskému táboru. Takto kupříkladu hodnotila komise z ústředí vedoucího tajemníka olomouckého kraje Josefa Stavinohu poté, co byl sesazen z funkce a na pokyn samotného Gottwalda uvězněn: „Při šetření se zkoumalo, jak mohl Stavinoha, bývalý dělnický funkcionář, klesnout tak hluboko. Zjistilo se, že se dal zlomit gestapem, že zradil ze strachu o vlastní život své spoluvězně, prosil o milost Hitlera a nakonec se zavázal sloužit gestapu. Zatížen těmito zločiny, které utajil před stranou, stal se Stavinoha vhodným objektem pro třídního nepřítel.“¹⁴⁶ Ještě častěji se však v oficiálním diskursu tvrdilo, že odhalený diktátor byl zkažený již od samého počátku. Vypovídající je projev ministra informací Václava Kopeckého pronesený na únorovém zasedání ÚV roku 1951, v němž dehonestoval bývalého vedoucího tajemníka brněnského kraje Otto Šlinga: Ten podle Kopeckého se zlotřilými úmysly vstupoval již do komunistického hnutí mládeže. A starého data měl být i jeho vstup do rozvědek západních špionážních služeb: „... jest nesporné, že Otto Šling patřil již z doby předvečera druhé světové války k oné mezinárodní síti agentů, jimž anglo-američtí imperialisté uložili pracovat špionážně v řadách pokrokových organizací a v okruhu komunistických stran středoevropských zemí.“¹⁴⁷ Diktátorství mělo fungovat jako prostředek, kterým tito údajní třídní nepřátelé nastolovali vlastní samovládu, nutnou k provádění škůdcovských akcí a k rozvracení strany. Přesně to ve svém vynuceném doznání prosloveném během Slánského procesu popsal sám Šling: „Obcházel jsem volené orgány KSČ, prováděl diktátorství, potlačoval vnitrostranickou demokracii, kritiku a sebekritiku, což mi umožnilo na všech úsecích provádět nepřátelskou činnost.“¹⁴⁸ Vysvětlovat existující nedostatky v ryze personální rovině pochybení a viny konkrétních jednotlivců bylo pro rétoriku stalinismu typické.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Tamtéž, 88.

¹⁴⁶ Kaplan, Karel, *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, str. 92–93.

¹⁴⁷ Rudé právo, 27. února 1951, str. 7.

¹⁴⁸ *Proces s vedením protistátního špičeneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*, Praha 1953, str. 411.

¹⁴⁹ Podle lingvisty Petra Fidelia je tato „redukce politického na osobní“ vůbec „jedním ze základních stavebních principů“ veškeré komunistické propagandy. Fidelius, Petr, *Řeč komunistické moci*, Praha 2002, str. 120. Kde však normalizační diskurs spatřuje pouze selhání a nedostatečnou vyspělost, spatřuje jazyk stalinismu vždy zradu a vědomě zlý úmysl.

Ať už však byl osobní faktor jakkoliv významný, jednalo se pouze o příznak daleko rozsáhlejšího problému. Diktátorské sklony, samozřejmě motivované přirozenějšími pohnutkami než údajnou touhou restaurovat kapitalistické vykořisťování, se u mnoha stranických funkcionářů nepochybně projevovaly. Nikdy by však nemohly dosáhnout tak velkého uplatnění, pokud by tomu nenahrávala situace v samotných organizacích. Tento rozměr diktátorství trefně vystihl zástupce vedoucího tajemníka v Plzeňském kraji Čada, když popisoval situaci v okrese Blatná: „Kdyby s. Hrzal byl člověkem, který by byl více diktátor, jistě by se dostal do posice diktátora. Na sekretariátu za stavu, který tam je, by suverénně ovládal situaci. Není to tam, ale mohlo by se to stát... je třeba vidět v tom klíč. Slabé kádry vedle vedoucího tajemníka dovolují – má-li kdo k tomu sklony – být diktátorem.“¹⁵⁰ Pokud údajnou slabost kádrů pochopíme jako relativní k náročnosti svěřených úkolů a nedostatku poskytnutých prostředků i času k jejich plnění, je obrázek panujících poměrů úplný.

Pro náležité uchopení komplexního procesu, jakým je geneze diktátorských praktik, výborně poslouží hlubší pohled na pozadí vzniku kontroverzní bílinské vyhlášky, řešené výše. Okresní vedoucí tajemník Tichý k ní nepřistoupil z pouhého despotického rozmaru, nýbrž reagoval na složitý stav, v němž se on i celé vedení okresu ocitlo. Stranický sekretariát, deklarované mocenské ústředí regionu, pracoval žalostným způsobem. Začínalo to hned u nejvyšší lokální figury, tajemníka Tichého:

„... vedoucí tajemník nemá dostatečný přehled o práci sekretariátu. Jeho zástupce, s. Fiala – ved.instr. – má na starost 35 organisací. Nestíhá toto zvládnout na což /tož/ aby plnil řádně funkce zástupce ved.taj. Dva ved. instr. s. Vlček a s. Riska, kteří jsou na sekretariátě asi 14 dnů, nejsou ve své práci kontrolováni, nikdo jim nedává úkoly, ovšem že tedy jejich práce není nejlepší... Na otázku, jaké směrnice dostal s. Vlček k výkupu, prohlásil, že nedostal žádné... Kádrová politika v bílinském okrese je nedostatečná. 2.kádrovnicí na okrese OV je s. Kyselová, která byla touto funkcí pověřena před 14 dny... politické školení nemá a přitom byla pověřena tak odpovědnou funkcí. Sama prohlásila, že nebyla informována[,] co má dělat, a žádné úkoly od nikoho nedostala. Dostala jeden úkol, aby na základě usnesení KV vypracoval[a] plán na kádrové oddělení. Je samozřejmé, že toto nemohla provést, když je dosud bez jakýchkoliv zkušeností.“¹⁵¹

¹⁵⁰ Cit. ar. j. Plzeň – Kádrová práce, str. 120.

¹⁵¹ Cit. ar. j. Ústí nad Labem – Kádrová práce, str. 94.

Není překvapivé, že takto dysfunkční okresní aparát měl obtíže stíhat i běžnou agendu. O to vyhocenější situace proto nastala, když na něj byl vržen vpravdě přepjatý úkol dokončit sklizňové práce a výkup úrody v létě 1950 do šibeničního data. „... KV vložil OV v Bílině nepřijatelný termín výkupu do 28. srpna.“¹⁵² Organizace tak obrovitého podniku byla pro okresní funkcionáře strašlivým břemenem. Soustředit dostatečné množství lidí a přimět je pracovat se jednoduše jevílo být nad jejich síly. Především brigádníci vyslaní z měst oficiální účel svého pobytu setrvale ignorovali. „...sice se hlásili na brigády k svozu obilí, ale již na cestě se zastavují v hospodě, kde se zdržují místo práce.“¹⁵³ Celá akce hrozila skončit blamáží, s odpovídajícími následky pro vedení okresu. A právě tváří v tvář této nanejvýš reálné hrozbě přistoupili nejvyšší lokální činovníci k vydání oné vyhlášky, která účast na žňových pracích učinila povinnou pod pohrůzkou trestu a zakázala čepování jakéhokoliv alkoholu. Přinutil je k tomu nikoliv autoritářský vrtoch, nýbrž akutní potřeba. Přesně v tomto duchu také hájili svůj postup před kritikou shora. „... mluvili v tom smyslu, že je třeba vzít na lidi klacek, chceme-li, aby nám šli na žně.“¹⁵⁴ Jiné řešení než despotické podle nich ani nebylo možné. Efektivní správa organizace si žádala diktátorské praktiky a postavu diktátora, který je neváhá používat na pravidelné bázi.

Ustavení diktátorské moci v regionu bylo vším jiným než bezkrevným nástupem rutinního úředníka, který z titulu své funkce očekává poslušnost a loajalitu. Tyto nepřicházely automaticky, nýbrž se získávaly vysoce namáhavým budováním osobní autority. Dosazený funkcionář si především musel utvořit vlastní klientelu. Obklopil se blízkými sympatizanty, které rozmístil na strategické pozice uvnitř i vně stranického mechanismu. Jednalo se povětšinou o nové lidi, kteří svému patronovi vděčili za vše. Dobře to ilustruje případ vedoucího tajemníka ostravského kraje Vítězslava Fuchse. Po sesazení se na něj pro výběr nejbližších spolupracovníků snesla prudká kritika. Členka krajského předsednictva Matějkova suše zkonstatovala, že „... na sekretariát byli vybíráni nezkušení lidé.“¹⁵⁵ Současně

¹⁵² Tamtéž, str. 93. Předsednictvo krajského výboru v Ústí nad Labem odpovědnost za uložení takto přepjatého termínu samozřejmě odmítlo jako lživé tvrzení ze strany vedení bílinského okresu: „To je záměrné překrucování a obelhávání. To bylo dělání /děláno/ soudruhy za tím účelem, aby funkcionáři byli poštváni proti kraji... KV žádnému okresu žádný termín nepředepisoval.“ Tamtéž. Avšak zasahování vedoucích krajských funkcionářů do výkupu bylo naprosto běžným jevem. Například v okresu Žatec se na pokyn vedoucího tajemníka kraje Ústí nad Labem Mikuláše Landy vykoupilo od rolníků 170% brambor oproti přijaté normě. Žatecký vedoucí tajemník Melen průběh výkupu ohodnotil výstižně: „Brali jsme jim vše bez ohledu[,] čím budou krmit.“ Tamtéž, str. 115.

¹⁵³ Tamtéž, str. 93.

¹⁵⁴ Tamtéž, str. 92.

¹⁵⁵ Cit. fond, sv. 69, ar. j. 385. Ostrava – Kádrová práce, str. 135.

subjektivnější i konkrétnější byl další člen předsednictva Kožušník: „Fuks se obklopoval slabými lidmi. Upozorňoval jsem na slabou práci soudružky Holečkové, Rašky, Lupáče i Svobody.“¹⁵⁶ Minimální předchozí zkušenost s prací v aparátu zaručovala, že tyto čerstvě zasvěcené funkcionáře spojí s jejich iniciátorem úzká osobní vazba a oni si plně osvojí jeho postoje a názory. Takto ustavená skupina pak měla představovat neformální mocenské ústředí celé lokální organizace. Nic se zde nemohlo uskutečnit bez jejího souhlasu, veškerá aktivita musela pocházet z její iniciativy. Pro svého vůdce představovala nedocenitelný nástroj pro distribuování příkazů a kontrolu jejich plnění.

Sama o sobě by však pro výkon regionální vlády nepostačovala. Vedoucí funkcionář potřeboval disponovat autoritou nikoliv pouze v úzkém kroužku nejbližších stoupenců, nýbrž i mezi početnými kádry místních straníků. A tato nemohla mít charakter jakési pasivní akceptace. Muselo jít o ten druh autority, která byla schopná vybičovat k frenetické činnosti a dosahovat spektakulárních výsledků. Stalinistický věk totiž nebyl obdobím, jež by se spokojilo s každodenní drobnou prací. Ode všech, a komunistů obzvláště, očekával maximální nasazení s výkony za hranicemi lidských možností. Jen tak bylo možné zdolat nesčetné překážky a dosáhnout blažené budoucnosti.

Lokální diktátoři sehrávali v naplňování tohoto cíle stěžejní úlohu. Svě okolí strhávali k usilovné činorodosti charismatickým vůdcovstvím a silou vlastního příkladu. Na stranickou základnu se nerozpakovali působit přímo, bez prostřednictví aparátnických hierarchií. V tomto kontextu je vhodné znovu připomenout cestu krajského tajemníka Landy do dolu Gottwald v litvínovském okrese, při které slovně napadl tamějšího směnmistra. Zásadní jsou zde dvě skutečnosti: Tajemník na funkcionáře zaútočil veřejně, s vědomím, že se o tom dozví široké zástupy horníků. A učinili tak až poté, co s nimi „fáral na dole“¹⁵⁷. Snaha oslovit masu vedených skrze zostouzení neoblíbených prostředníků byla naprosto očividná. A není bez zajímavosti, že Landa takto postupoval opakovaně.¹⁵⁸ Dokazuje to, že diktátoři v žádném případě nebyli jen ve skrytu intrikujícími manipulátory. Obraceli se na širokou veřejnost, kterou se promyšleným populismem usilovali získat na svou stranu a nadchnout pro své záměry. Pochopitelně se však nevyhýbali ani brutálnějším prostředkům. Odpůrce neváhali potírat denunciacemi a vyhazovy, případně je rovnou zavírali do vězení. Ani tato stránka

¹⁵⁶ Tamtéž, str. 132.

¹⁵⁷ Cit. ar. j. Ústí nad Labem – Kádrová práce, str. 115.

¹⁵⁸ Stejně si krajský tajemník měl počínat také v duchcovském okrese: „... fáral na dole, pak ve schůzi funkcionářů nazýval zástupce závodního dolu Ing.Holého flinkem, menševikem, pasákem a funkcionářům vynadal do lenochů.“ Tamtéž, str. 116.

diktátorské praxe nebyla utajována, nýbrž se o ní hovořilo s naprostou otevřeností. Legimitizována byla velmi prostě – odkazováním na sovětský vzor, kde měly obdobné praktiky docházet širokého využití. Relevantní je opět příklad Mikuláše Landy, který tuto paralelu nedvojznačně evokoval při vyhrožování okresním funkcionářům: „... na poradách říkal, že takové tajemníky staví v SSSR ke zdi... Prohlašoval, že odstraní tři kapitány a půjdou další.“¹⁵⁹ Šíření strachu tedy tvořilo nedílnou součást výkonu diktátorské funkce. Je však důležité si uvědomit, že zde nestálo osamoceně. Orientováno především do řad aparátu, nestálo zastrašování vůči demagogickému nadbíhání lidové mase v opozici, ale naopak se s touto tendencí vzájemně doplňovalo. Vytvořil se tak specifický způsob regionálního stylu vlády, který byl pro období stalinismu příznačný.

Osobitost této diktátorské moci zvýrazňovala rovněž skutečnost, že k jejímu ustavování a udržování docházelo až v překvapivé autonomii na orgánech ústředí. Toto může na první pohled působit značně nevěrohodně. Vedení okresů a ještě více krajů bylo totiž jen zřídka odrazem vůle tamějšího stranického aktivu. V drtivé většině je vybírala nadřízená instance a organizacím nezbývalo než projevit více či méně nadšený souhlas. Kupříkladu nástup Jindřicha Homoly do pozice vedoucího tajemníka v karlovarském kraji proběhl na základě usnesení stranického centra. Sekretariát ÚV KSČ rozhodl o sesazení jeho předchůdce Škrlanta a jemu samotnému svěřil „... vedení krajského vedení zatímně do krajské konference.“¹⁶⁰ Krajské předsednictvo se omezilo pouze na přijetí této rezoluce „jednomyslně zvednutím ruky“¹⁶¹ a nepozměnilo ji ani hlasování formálně nezávislé konference. V chodu stranického organismu se jednalo o naprosto běžný postup.

Jakmile byl však lokální funkcionář dosazen, musel se spoléhat především na vlastní síly. Ústředí mu v těžkém údělu pomáhalo pouze nárazově a to formou intervencí, které jeho postavení namísto kýžené stabilizace spíše ztěžovalo. Po většinu času si potom musel vystačit sám. Příznačná je vzpomínka Josefa Pavla na jeho působení v čele stranické organizace plzeňského kraje. Při samotné selekci měl osobně i telefonicky jednat s ústředním tajemníkem Slánským: „V prosinci roku 1947 mě Slánský zavolal z Ústí nad Labem a řekl mi, že byl dán návrh, abych šel do Plzně jako vedoucí tajemník krajského výboru strany... Asi za dva dny, t.j. asi 16. prosince 1947, kdy telefonoval Slánský do Ústí n.L., že bylo předsednictvem strany rozhodnuto, že do Plzně nastoupím, myslím 18. prosince.“¹⁶² Oproti tomu během samotného

¹⁵⁹ Tamtéž, str. 115.

¹⁶⁰ Cit. ar. j. Karlovy Vary, str. 158.

¹⁶¹ Tamtéž, str. 163.

¹⁶² NAP, fond 1261/0/11 – Politické byro ÚV KSČ 1954-1962, sv. 72, ar. j. 88, schůze PB ÚV KSČ 21.

výkonu funkce už komunikace ustala a Slánský do Pavlovi činnosti nijak nezasahoval: „Slánský mi žádné pokyny nedal a po celou dobu mé práce se do plzeňských záležitostí nevměšoval.“¹⁶³ Ústředí k razantnějším zákrokům přistupovalo, jen pokud situaci v regionu shledalo být obzvláště povážlivou. Jinak zůstávalo pasivní. Trpce na to po svém nečekaném odvolání z funkce poukázal bezpečnostní tajemník karlovarského kraje Alex Tannenbaum: „Nikdo mě před tím nevedl a nekritisoval. Pak přišel rozkaz z ÚV, abych převzal bezpečnost. Nikdy jsem to nedělal. Převzal jsem to. Ale ani ústředí mi nic nevytklo... Dnes to vypadá tak, jako bych byl třídním nepřítelem strany a že nesmím do sekretariátu.“¹⁶⁴ Regionální funkcionáři se tak spíše než pod stálým drobnohledem pohybovali v relativně širokých mantinelech, které však byly pouze velmi obtížně rozpoznatelné. Dokud trvala, vyznačovala se jejich vláda sebevědomou energičností a nevyčerpatelnou iniciativou. Pád však byl nanejvýš tvrdý. Je to právě tato osudová ambivalence, která činí jejich roli klíčovou pro pochopení poměrů v lokálních organizacích strany.

3.1 „Diktátoři“¹⁶⁵ – Několik případových studií

Pro správné uchopení fenoménu regionálních diktátorů spíše než kvantitativní výčet všech představitelů a jejich skutků poslouží detailnější pohled na několik zvláště reprezentativních jednotlivců. Intencí však v první řadě není sepsat jakési zevrubné biografie, nýbrž postihnout diktátorskou praxi, její charakteristické projevy i hlubší zákonitosti. Komparativní hledisko představuje pro tento účel ideální nástroj. Sledování obdobných znaků u definované skupiny funkcionářů totiž dovoluje náležitě posoudit odlišnosti i podobnosti v rámci typu, který tak vyjeví nejen vnějškový tvar, ale i vnitřní strukturu. Tímto způsobem se umožní opravdu hluboký vhled do celé problematiky. Nutná je však selekce vzorku nastavená kritérii v souladu s vytyčenými záměry. Vybraní jednak reprezentují prototyp diktátora, zcela

listopadu 1955, bod 17 – Vyjádření Josefa Pavla, str. 19. Podle následného Pavlova líčení lze usuzovat, že do vedení plzeňské krajské organizace nebyl postaven až na sklonku roku 1947, ale již o rok dříve.

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ Cit. ar. j. Karlovy Vary, str. 161.

¹⁶⁵ Pojem „diktátor“ je zde třeba vnímat nikoliv pouze jako dobové označení, ale rovněž jako analytický termín. Vychází z pojmu „Malí Stalinové“, určený pro autoritativně jednající činovníky lokálního významu. V kontextu stalinistického Ruska ho rozpracovala Sheila Fitzpatrick. *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s.*, Oxford 1999, str. 30-35.

univerzální ve svých základních vlastnostech, současně však vykazují specifické rysy, které dokládají míru variability. Ta totiž byla i přes množství unifikujiících tendencí obrovská. Rozmanitost existovala jak v rámci samotné kategorie, tak především ve zkušenostech a postupech jednotlivých diktátorů. Pouze s přihlédnutím k této zásadní skutečnosti je možné načrtnout opravdu plastický obraz. Vybranými jsou čtyři vysoce postavení funkcionáři - vedoucí tajemník Brněnského kraje Otto Šling, jeho zástupkyně Růžena Dubová, zástupce vedoucího tajemníka Pardubického kraje Jiří Kotrch a ředitel národního podniku Svit Ivan Holý. Postupně bude pojednáno o každém z nich.

3.1.1 „Šlingovština“ Otto Šlinga (Brněnský kraj)

Vedoucí krajský tajemník Otto Šling je prakticky jediným funkcionářem regionálního formátu, jemuž byl v dosavadní historiografii věnován alespoň symbolický prostor. Jeho jméno se opakovaně vyskytuje v syntézách zpracovávajících zakladatelské období komunistického Československa a dokonce o něm vzniklo také několik krátkých samostatných studií. Příčina tohoto zvláštního zájmu pramení ze Šlingova fascinujícího údělu, který vyznačuje působivý vzestup i dramatický pád: Za dobu pětiletého vedení brněnského kraje se Otto Šling vykázal mnoha spektakulárními úspěchy a vybudoval si mocensky nanejvýš významnou pozici. Stranické ústředí ho považovalo za nejzdatnějšího z krajských tajemníků, kterého dávalo ostatním za příklad.¹⁶⁶ Poté však následoval diametrální obrat. Šling byl zatčen a ve vykonstruovaném politickém procesu obviněn ze zločinů velezrady a vyzvědačství.¹⁶⁷ Oficiálně se z něj stal „židovský buržoazní nacionalista“,¹⁶⁸ „nepřítel uvnitř KSČ“.¹⁶⁹ Jako takový byl odsouzen k nejvyššímu trestu a popraven oběšením.

Není překvapivé, že takto tragický osud strhl také pozornost obce historiků. Avšak studován bez patřičného vřazení do kontextu krajské politiky, získal výklad Šlinga i jeho kariéry ryze individualistický nádech. Vedoucí tajemník měl být „...ve své době i mezi ostatními krajskými tajemníky KSČ postavou dosti zvláštní a výjimečnou. Odlišoval se od

¹⁶⁶ Kaplan, Karel, *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, str. 93.

¹⁶⁷ *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*, Praha 1953, str. 547.

¹⁶⁸ Tamtéž, str 385.

¹⁶⁹ Tamtéž, str 386.

nich aktivitou, originálními nápady i značnou mírou samostatnosti...“¹⁷⁰ Z předchozí kapitoly je snad zřejmé, že nezávislostí a invencí se nevyznačoval pouze Otto Šling, nýbrž také další lokální tajemníci. V jistém smyslu představovaly základní předpoklad pro úspěšný, byť vysoce riskantní výkon funkce. Krajský tajemník Šling tedy nebyl jakousi výjimkou od zavedené normy, ale naopak jejím ztělesněním. Jeho osobnost i funkcionářský styl byly vzorové, a právě to je činí obzvláště vhodné pro hlubší prozkoumání.

Otto Šling se narodil 24. srpna 1912 v rodině židovského továrníka Emila Schlinga, majitele průmyslových podniků na Jihlavsku a v severních Čechách.¹⁷¹ Rodinné podmínky a dobré vzdělání ho předurčovaly zakotvit v prostředí společenské elity. Šling se však tomuto údělu vzepřel. Od útlého mladí se stavěl do pozice rebela, což stvrdil ve svých dvanácti letech vstupem do Komunistického svazu mládeže.¹⁷² Projevil tak ideovou samostatnost i sklony k radikálnímu rozhodování, které lze považovat za jeho charakteristické vlastnosti.

V komunistickém hnutí rychle stoupal a byl pověřován stále zodpovědnějšími úkoly. Jako politický komisař se zúčastnil španělské občanské války,¹⁷³ za války vedl ve Velké Británii československou skupinu španělských dobrovolníků¹⁷⁴ a ve funkci tajemníka také hnutí mládeže nazvané Mladé Československo.¹⁷⁵ Osvědčil zde značné přesvědčovací a vůdcovské schopnosti, „... hýřil nápady a byl připravený nadchnout pro ně ostatní.“¹⁷⁶ Současně však svou popudlivostí a panovačnými sklony získal mnoho nepřátel. Prudký byl odsudek dalšího španělského dobrovolníka Josefa Pavla: „Šling je amorální člověk, s kterým se nedá pracovat a byl jsem před ním varován čs. interbrigadisty, kteří byli v Anglii. Všichni o něm mluvili s opovržením.“¹⁷⁷ Rozporuplný způsob vedení, jež dokázal podřízené učarovat i naprosto zneprátelit, byl pro Šlinga typický. Naplno se projevil, když se po skončení války stal vedoucím tajemníkem Brněnského kraje.

¹⁷⁰ Pernes, Jiří, *Mládež vede Brno – Otto Šling a jeho brněnská kariéra (1945–1950)*, *Soudobé dějiny*, ročník 11, rok 2004, č. 3, str. 46.

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² Schling, Karel: *Otto Šling – příběh jednoho komunisty*, *Paměť a dějiny*, ročník 6, rok 2012, č. 4., str. 116.

¹⁷³ Tamtéž, str. 118.

¹⁷⁴ Barton, Paul, *Prague à l'heure de Moscou: Analyse d'un démocratie populaire*, Paris 1954, str. 20.

¹⁷⁵ Slabotinský, Radek, *Otto Šling – Pokus o politický portrét jednoho komunistického funkcionáře*, *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, svazek 4, rok 2005, str. 177–178.

¹⁷⁶ Šlingová, Marian. *Truth Will Prevail*, London 1968, str. 15.

¹⁷⁷ NAP, fond 1261/0/11 – Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 72, ar. j. 88, schůze PB ÚV KSČ 21. listopadu 1955, bod 17 – Vyjádření Josefa Pavla, str. 18.

Šlingův přístup k vrcholné krajské funkci splňoval všechna kritéria, aby mohl být označen jako diktátorský. Jeho rétorika při komunikaci s okresními funkcionáři nepostrádala rysy brutality. Dokládá to například jeho rozprava s delegací vyslanou Znojemským okresem, jež s ním chtěla probrat po sklizni roku 1949 nanejvýš palčivý problém nelegálních domácích porážek. Jeho příčina spočívala ve stranou a národními výbory organizovaném výkupu zemědělských plodin, který nízkostí vyplácených částek a svou masivní škálou připomínal spíše vynucenou rekvizici. Kvóty nastavené pro okres Znojmo byly tak vysoké, že se zemědělcům následně nedostávalo krmiva pro prasata. Začali je proto porážet, aniž by k tomu dostali potřebné povolení. Znojemští funkcionáři nevěděli, co si mají s nastalou situací počít, a proto „... vyslali deputaci na poradu k s. Šlingovi, který ve velmi rušné rozpravě, při které mlátil pěstí do stolu[,] jim řekl, že použije milic, zelených antonů, které sám osobně přiveđe a že všechny mají pozavírat.“¹⁷⁸ Šlingova reakce je výmluvná o to více, že za vzniknuvší nedostatek a obtíže byl ve velké míře sám odpovědný. Když totiž výkup zemědělských potravin probíhal, byl to právě on, kdo „... začal vytýkat, že mají uzavřeno málo dodatkových smluv a že musí splnit výkup přes 100 %, protože jiné okresy splní přes 150 %. Těžkosti výkupu... neuznával a obviňoval soudruhy z nerozhodného postupu a nutil je k ostřejším zásahům.“¹⁷⁹ Šling se zde jednoznačně vyjevil jako diktátor, který každou překážku řeší skrze úderné příkazy a výhružné obviňování.

Byl však také schopným demagogem, usilujícím získat popularitu u řadových straníků. Kupříkladu se rozhodl vypravit v čele krajské prověřovací komise do výše zmíněné znojenské organizace a podniknout zde zevrubnou prověrku vedoucích okresních funkcionářů. Nešlo o tajnou akci, byla podniknuta zcela veřejně: „Prověrky se denně zúčastnilo 700–1000 členů a prvé dny i dokonce nečlenové a kandidáti. Když jsme prováděli průzkum, vyjadřovala se celá řada funkcionářů z místních a závodních organizací, že o prověrku byl velký zájem a že to bylo lepší než divadlo.“¹⁸⁰ Před takto početným plénem museli potom prověřování zodpovídat na otázky jako „Byl jsi někdy v Čížově na posvícení a jestli jsi byl, v jakém stavu jsi odsud odešel?“¹⁸¹ „Co je na tom pravdy, že u tebe byla zaměstnána jako tajemnice bývalá konfidentka gestapa?“¹⁸² „Veřejnost říká, že jsi děvkař, je

¹⁷⁸ NAP, fond 1261/2/5 - Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951, sv. 74, ar. j. 408. Brno – Kádrová práce, str. 156.

¹⁷⁹ Tamtéž.

¹⁸⁰ Tamtéž, 158.

¹⁸¹ Tamtéž.

¹⁸² Tamtéž.

to pravda?“¹⁸³ nebo „[Je pravda,] Že Tě soudruh Vala uplatil salámem?“¹⁸⁴ Záměr naklonit si místní stranický aktiv populistickým ponižováním a zesměšňováním lokální elity byl naprosto očividný. Šling tak usiloval kombinovat zastrašování vedoucích kádrů s projevy náklonnosti řadovému členstvu. V diktátorské praxi se nejednalo o nijak výjimečný postup, nicméně z hlediska zvolených nástrojů dovedený až do samotné krajnosti.

Šling nepostrádal ani další znak typický pro lokálního diktátora – síť jemu osobně oddaných stoupenců. Vybíral je z řad mladých lidí, bez předchozí zkušenosti s každodenní stranickou prací.¹⁸⁵ Trpce na to měla poukázat předválečná členka KSČ Soukupová, působící v boskovické okresní organizaci: „Šling... se obklopuje soudruhy mladými, kteří neměli ke straně takový kontakt a nemohou mít zkušenosti starších soudruhů a že se může stát, že často přehlédnou závažné skutečnosti.“¹⁸⁶ Krajský tajemník se však při výběru své klientely neomezoval pouze na ně. Mezi jeho blízké přívržence patřili také bývalí velkostatkáři a podnikatelé, v dobovém diskursu obvykle prezentovaní výhradně coby „představitelé kapitalistického řádu a typičtí vykořisťovatelé.“¹⁸⁷ V Brněnském kraji jich bylo Šlingovou zásluhou postaveno do klíčových pozic hned několik. Dosvědčuje to kupříkladu vzestup rozvětvené velkostatkářské rodiny Kuthanů, kteří „... mohli po únoru zaujmout tak význačná místa jedině přímou podporou vedoucího tajemníka KV KSČ soudruha Šlinga...“¹⁸⁸ Obdobný byl také případ Františka Ryšánka, který „... pracoval dříve u f[irm]y Baťa a když byla tato firma znárodněna[,] odešel a pracoval jako samostatný podnikatel.“¹⁸⁹ Nakonec se vypracoval až na post ředitele Závodu pro pozemní stavby v Brně, jež „...vznikl ze 109 firem a má přes 5000 zaměstnanců.“¹⁹⁰ Příčina takto radikálního kariérního postupu byla nasnadě: „Soudruh Ryšánek je náhradníkem krajského výboru, má úzký styk se s. Šlingem...“¹⁹¹ Těsnost jejich vzájemné vazby se naplno projevila, když byl Ryšánek stíhán za údajně „... špatné

¹⁸³ Tamtéž, 159.

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ Na nízký věk hned několika Šlingových nejbližších spolupracovníků upozornil ve své práci také Václav Kaška. *Neukáznění a Neangažování: Disciplinace členů Komunistické strany Československa v letech 1948-1952*, Praha a Brno 2014, str. 239.

¹⁸⁶ Cit. ar. j. Brno – Kádrová práce, str. 74.

¹⁸⁷ Tamtéž, str. 231.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ Tamtéž, str. 222.

¹⁹⁰ Tamtéž.

¹⁹¹ Tamtéž.

hospodaření s materiálem... krádeže a řadu trestních řízení proti zaměstnancům.“¹⁹² „STB pod dojmem, že má dostatek důkazů a že bude-li soudruh Ryšánek odstraněn[,] umožní se další šetření, ředitele Ryšánka zatkla... Když se o tom dozvěděl s. Šling... vytkl orgánům STB, že zatkli náhradníka krajského výboru bez vědomí strany... zavolal si na sekretariát s. Ryšánka, omluvil se mu, že to nebyla strana, která ho dala zatknout[,] a přikázal, aby se vrátil zpět na své místo do závodu. I když soudruzi z STB přiznali svou chybu, pokládali za nemožné po takovém zásahu s. Šlinga pokračovat v šetření.“¹⁹³ Vedoucí tajemník zde postupoval v pro patrona typické úloze ochránce. Na jeho klienty se měl vztahovat zvláštní druh protekce, který by je vyjímal z působnosti dokonce i tak mocné *režimní* instituce, jakou bezpochyby byla Státní bezpečnost.

Velmi autoritativní byl rovněž Šlingův přístup k ideologii. Opakovaně se k ní uchýloval, aby tak obhájil svoje postupy. Příznačný je způsob, jakým legitimizoval své nevybíravé zásahy proti kritikům z řad funkcionářů – jednoduše z nich udělal „nepřátele strany“. Takto vystupoval dokonce i proti členům předsednictva Brněnského kraje Bohumilu Ubrovi a Marii Syrovátkové, kterým nechal odposlouchávat telefon a vystavoval je nejružnější šikaně.¹⁹⁴ Už je nepovažoval za řádné straníky, nýbrž za zrádce, vůči nimž jsou legitimní sebevíce brutální praktiky. Je nutné poznamenat, že atmosféra vrcholícího stalinismu mu k tomu dávala více než dostatečnou oporu. Hledání nepřátel uvnitř strany totiž představovalo jeden z jeho definujících rysů. A Šling se nerozpakoval použít stejnou metodu i proti širšímu kolektivu. Když se delegáti podniku Zbrojovka odvážili kritizovat vedení na rozšířeném zasedání krajského výboru, „... s.Šling rozčileně, výslovně prohlásil, že jest to organizováno a že za tím stojí nepřítel...“¹⁹⁵ Na vznesené kritice nemohlo být nic pravdivého ani podnětného. Musela být „nepřátelská“¹⁹⁶ a bylo „... třeba proti ní bojovat.“¹⁹⁷ Uvažování v přísných opozicích dobra a zla bylo Šlingovi vlastní. A i v tomto ohledu mohl důsledně využívat stalinské ideologie.

Krajský tajemník na ideologickém základě obhajoval také své další strategie. Například své okázalé vyzvedávání mladých lidí obhajoval při přípravách monumentální akce Mládež vede Brno touto citací, pocházející přímo od Lenina: „Socialismus otevře jako kouzelný proutek

¹⁹² Tamtéž, str. 225.

¹⁹³ Tamtéž, str. 226–227.

¹⁹⁴ Tamtéž, str. 285.

¹⁹⁵ Tamtéž, str. 283.

¹⁹⁶ Tamtéž, str. 285.

¹⁹⁷ Tamtéž.

mládeži netušené možnosti uplatnění.¹⁹⁸ Takřka provokativně se potom dovolával ideologie, když potřeboval odůvodnit nábor bývalých statkářů a podnikatelů: „Kde stojí psáno, že nemůžeme přijímat nejlepší lidi z druhého tábora... Je nutná obezřetnost[,] a kdyby dělali podvratnou práci, tak s nimi zatočíme. Ale vyvíjí se od nich dobrá práce pro lidový režim.“¹⁹⁹ Šling svou činnost ospravedlňoval ideologickými vývody s naprostou sebejistotou a rozhodně mu nechyběl talent pro tvořivou interpretaci.

Takového jednání však byl schopen především z toho důvodu, že si stalinistickou ideologii do hloubky osvojil a sdílel její hodnoty. Představy o průlomu k nové, „lepší“ společnosti vedly každý jeho krok. A jelikož k naplnění utopického příslibu komunistického světonázoru patřila zásadní hospodářská přeměna města i venkova, ubíraly se Šlingovy diktátorské praktiky právě tímto směrem. Nešlo přitom o pokojný gradualistický vývoj, nýbrž o obrovské lidové nadšení a dosahování nadlidských výkonů. Jedině s totálním nasazením bylo možné vytyčeného cíle dosáhnout. Jakékoliv polevení nebo ústupky by přivodily naprostou zkázu. Takové bylo zásadní krédo stalinismu, s nímž se Šling dokonale ztotožňoval. V tomto duchu je nutné porozumět honbě za maximálním výběrem zemědělských plodin, o něž usiloval během výše zmíněného výkupu v okrese Znojmo. Je nepochybné, že předpoklady ke Šlingově jednání vytvořilo svou zemědělskou politikou ústředí, nicméně to poskytlo pouze základní rámec, který bylo možné vyplnit různými obsahy. A Šling se rozhodl pro ten, který podle něho nejvíce naplňoval podstatu stalinistické ideologie. Ještě více je tato tendence patrná při organizování náboru pracovních sil do těžkého průmyslu, který probíhal v Brněnském kraji na jaře a létě roku 1950. Krajský tajemník na vlastní popud uložil „... okresním výborům a všem základním organizacím strany, aby bylo do třech týdnů získáno 1,000 pracovních sil do těžkého strojírenství v Brně.“²⁰⁰ Charakteristické je, „... že s. Šling se o akci s nikým neporadil...“²⁰¹ Opět se nechal vést svým instinktivním pojetím toho, jak by mělo být dosahováno socialismu. Je možné namítnout, že příčina spočívala především ve Šlingově velikášství, to se však s ideologickými motivy nevyklučuje. Naopak se oba velice vhodně doplňují. Stalinismus neměl potlačovat přirozené osobní sklony, nýbrž umožnit jejich plnou realizaci. Oslnivá Šlingova stranická kariéra – pochopitelně až na její tragický závěr – toho byla nejlepším příkladem. I v tomto směru je tedy nutné nepovažovat ji za pouhou odchylku, ale za vzor, jimž mělo být poměřováno působení všech ostatních lokálních funkcionářů.

¹⁹⁸ Rovnost, 11. května 1949, str. 1.

¹⁹⁹ Cit. ar. j. Brno – Kádrová práce, str. 58.

²⁰⁰ Tamtéž, str. 174.

²⁰¹ Tamtéž, str. 175.

3.1.2 ... a jeho zástupkyně Růženy Dubové (Brněnský kraj)

Zástupkyně vedoucího krajského tajemníka a šéfka organizačního oddělení Růžena Dubová představuje dokonalý příklad kádru, jaké byly v rámci Šlingovy orientace na mladé straníky umísťovány do klíčových pozic. V hierarchii brněnské organizace stála hned na druhém místě, což ji umožňovalo vykonávat rozsáhlé pravomoci. I ona sehrávala úlohu lokálního diktátora, omezenou pouze tím, že tak činila jako věrná stoupenkyně svého patrona, tajemníka Otty Šlinga. Její přechod do ústředního stranického sekretariátu a úzký osobní i pracovní vztah se zástupkyní generálního tajemníka Marii Švermovou potom ukazuje na existenci širší, rozvětvené klientské sítě. Společně z ní tyto faktory činí vynikajícího adepta pro podrobnější studium.

Růžena Dubová se narodila 11. června 1923 dělnickým rodičům, kteří byli oba členové KSČ. Do politické sféry vstoupila během druhé světové války jako odbojářka, aktivní v ilegálních komunistických skupinách Předvoj a Prokop Holý.²⁰² Už v roce 1945 si ji vyhlédl nastupující krajský tajemník Šling, který z ní učinil vedoucí organizačního oddělení a svoji zástupkyni, aniž by předtím prošla jakýmikoliv „... funkcemi v základní organizaci.“²⁰³ Na těchto vysokých pozicích si počínala s bezpříkladnou dovedností: „Prokazovala pozoruhodný talent pro pochopení toho, co je třeba udělat, pečlivé plánování své práce a řízení celé armády pracovníků.“²⁰⁴ Až do svého odchodu do ústředí o pět let let později byla Dubová v Brněnském kraji Šlingovou pravou rukou, jež ho často doprovázela při důležitých setkáních s okresními funkcionáři, s nimiž byla z povahy svého postu v pravidelném styku.

Právě komunikace s lokálními stranickými elitami byla oblastí, ve které se nejvýrazněji projevovaly její diktátorské sklony. Vyžadovala naprostou poslušnost a tvrdě trestala každý prohřešek. Kupříkladu „... byla iniciátorem disciplinárního řízení proti šesti okresním tajemníkům proto, že se dostavili pozdě na poradu jí svolanou. Tito soudruzi byli vyslýcháni a

²⁰² NAP, fond 1261/2/5 -Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951, sv. 74, ar. j. 408. Brno – Kádrová práce, str. 375.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ Šlingová, Marian. *Truth Will Prevail*, London 1968, str. 39.

stranicky potrestání důtkou.²⁰⁵ Razance postihu obzvláště vynikne v kontrastu k míře provinění – zpoždění tajemníků totiž nepřesáhlo jednu hodinu.²⁰⁶ Ještě nemilosrdněji postupovala vůči tajemníkovi okresu Komárov Sedláčkovi, „... otci 7 nezaopatřených dětí /nejstarší 13 let/, který jako dělnický funkcionář byl vytažen ze závodu...“²⁰⁷ Tento se kvůli svému přechodu do stranického aparátu na konci roku dočasně ocitl bez prostředků a rozhodl se proto zažádat o vyplacení vánočního příplatku. Nebylo mu však vyhověno:

„V této svízelné finanční situaci volal [Sedláček] do kádrového oddělení kraje... že nedostane-li do 6ti hodin večer vánoční příplatky vyplacené, odevzdá klíče od sekretariátu a vrátí se do fabriky. Soudružka Dubová, když zjistila, že soudruh Sedláček podal toto ultimátum, aniž by si jakkoliv vyšetřovala okolnosti, dala mu telefonicky na vědomí, že je propuštěn ze zaměstnání strany. Tuto věc předala disciplinární komisi se žádostí přísného potrestání. Když disciplinární komise vypracovala návrh na důtku pro soudruha Sedláčka, předsednictvo krajského výboru rozhodlo o jeho vyloučení.“²⁰⁸

Nejvýrazněji se však autoritářské metody Růženy Dubové projeví, když byla v létě roku 1949 prováděna revize prověrky na všech poštách Brněnského kraje. Její organizátory instruovala „... v tom smyslu, že krajské prověřovací komise mohou vyloučit členy ze strany, že jim mají být odebrány legitimace...“²⁰⁹ Spustila tak lavinu nekontrolované administrativní zvůle. „Komise rozhodovaly naprosto autoritativně, v mnoha případech ani nedovolily, aby se členové výboru zákl.organisace k prověrkám vyjádřili, okresy nebyly vždy o prověrkách vyrozuměny... Organisace o tom nejednaly, byly postaveny před hotovou věc.“²¹⁰ Byl tak „... hrubě porušován org.řád strany,“²¹¹ který pravomoc vylučovat ze strany přidělil jednoznačně: „O vyloučení zpravidla rozhoduje základní organisace. V závažných případech může o vyloučení člena nebo kandidáta rozhodnout krajský nebo Ústřední výbor... Každé rozhodnutí o vyloučení musí být svědomitě uváženo a každé obvinění pečlivě prozkoumáno.“²¹² A

²⁰⁵ Cit. ar. j. Brno – Kádrová práce, str. 375.

²⁰⁶ Tamtéž, str. 199.

²⁰⁷ Tamtéž, str. 198.

²⁰⁸ Tamtéž.

²⁰⁹ Tamtéž, str. 216.

²¹⁰ Tamtéž, str. 217.

²¹¹ Tamtéž.

²¹² *Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa*, Praha 1949, str. 519.

Dubová se svého postupu nevzdala ani přes důraznou kritiku nižších instancí: „I při pozdější poradě, kdy si okresy stěžovaly na nesprávný postup při revisi prověrek a odebírání legitimací, opět s.R.Dubová rozhodla, že komise jsou oprávněny odebírat legitimace, poněvadž pracují z pověření vyššího stranického orgánu.“²¹³ Následkem takto vedených prověrek bylo vylučování masivních rozměrů: „Zvláštní prověřovací komise instruované Dubovou vyloučily na brněnských poštách při revisi prověrky kolem 800 členů ze strany.“²¹⁴

Dubová vystupovala jako typický diktátor stalinistické epochy. Pravidla i řádný ustálený chod stranické mašinerie ochotně porušovala, jen pokud tak byla zajištěna maximální výkonnost. Obdobný byl také její vztah k tradiční morálce, jak ukazuje případ vyloučeného dělníka a otce početné rodiny Sedláčka. V období horečného budování socialismu nebyl na podobné ohledy čas ani prostor. Rozhodující byly pouze dosažené výsledky, a ty Dubové rozhodně nescházely.

Svémi výkony zaujala dokonce i ústředí, které ji v roce 1950 vyzvedlo na pozici zástupkyně vedoucího organizačně instruktážního oddělení Ústředního výboru. Zde však nepominutelnou úlohu sehrál také další aspekt – osobní vztahy. Růženu Dubovou totiž pojila úzká vazba k Marii Švermové, hned po samotném Rudolfu Slánském nejmocnější postavě ústředního sekretariátu. Obě navštěvovaly rekreační vilu v okrese Bystřice, která patřila jistě Konigové, později „odsouzené pro protistátní činnost“.²¹⁵ A Švermová si mladou funkcionářku oblíbila natolik, že si ji povolala do Prahy. Tato skutečnost výborně dosvědčuje poměr, jaký existoval mezi ústředními a lokálními elitami. Spíše než o chladné formalizované vztahy je pojila blízká přátelství, které dokládají omezenost formálně neporušitelných stranických hierarchií. Tímto způsobem vznikaly celé klientské sítě, udržované vzájemnými osobními náklonnostmi a protislužbami.²¹⁶ Právě díky členství v jedné z nich si Růžena Dubová mohla dovolit rozsáhle překračovat stranické normy a namísto trestu se dočkat povýšení. Nicméně ze stejného důvodu ji očekával také finální pád, jen o něco málo méně strašný než pády jejích patronů, Šlinga a Švermové. Když se jejich pozice přičiněním kombinovaného útoku zdola i shora začaly rozpadat, byla na ně Dubová příliš úzce napojená, než aby se mohla vyvarovat podobnému osudu.²¹⁷

²¹³ Cit. ar. j. Brno – Kádrová práce, str. 216.

²¹⁴ Tamtéž, str. 375.

²¹⁵ Tamtéž, str. 199 a 376.

²¹⁶ Problematice klientských sítí je věnována kapitola *Nejednotná strana: Nesčetné skupiny a frakce*.

²¹⁷ „Růžena Dubová... byla zatčena 17. 11. 1950 v souvislosti s případem O. Šlinga. Vězeňské prostředí, způsoby vyšetřování a pocit bezmoci proti nesmyslným obviněním jí způsobily těžké duševní stavy. 19. ledna

3.1.3 „Kotrchovština“ Jiřího Kotrcha (Pardubický kraj)

Zástupce vedoucího krajského tajemníka Jiří Kotrch svým strmým vzestupem až na pozici fakticky nejvlivnějšího muže celého Pardubického regionu ukazuje, jak neomezené byly ve stalinistickém období perspektivy mladých stranických kádrů. Jeho mocenský růst v aparátu KSČ je o to impozantnější, že se mu ho podařilo uskutečnit v čase o málo delším než tři roky. Jako v předchozích případech, nástrojem úspěchu byla kombinace ohromného talentu, diktátorských praktik a osobních vazeb. Kotrchova kariéra je však specifická i z dalšího důvodu – vedoucí úlohu v kraji sehrával, aniž by k tomu od stranické mašinérie dostal oficiální funkci. Svou moc Kotrch zakládal především na vlastních schopnostech, nikoliv na pověřeních a výnosech ústředí, postupu tak typickém pro řadové byrokratické aparátčíky. K náležitému postizení zkoumaného fenoménu je tedy důkladnější pohled na jeho diktátorskou praxi naprosto esenciální.

Jiří Kotrch se narodil 2. března roku 1920 v rodině zřízence, který pracoval na československém vyslanectví ve Vídni. „Tam vychodil 4 [třídy] obecné na české menšinové škole a 1 třídu R[eálného]G[ymnázia]. Další studie prodělával již v Čechách... O politiku sám začal se hlouběji zajímat v r.1935 v tehdejší předvolební kampani... Začal kolportovat časopis, který vydávala levicová pokroková organizace studentstva v menšině proti studentům pravicovým.“²¹⁸ Svou politickou inklinaci stvrdil v únoru 1938 vstupem do KSČ, pro kterou ilegálně pracoval na gymnáziu a následně i na pražské filozofické fakultě.²¹⁹ „V roce 1940 pak byl zatčen a odsouzen na 4 léta káznice, vrátil se v roce 1944.“²²⁰ Po válce se stal přímo zaměstnancem stranického aparátu na pozici okresního tajemníka v Mělníku. V roce 1947 strávil půl roku studiem na Ústřední politické škole, kteréžto ho mělo připravit na funkce krajského formátu. Je důležité poznamenat, že už v tomto období spatřovaly stranické orgány v Kotrchovi sklony k tvrdohlavosti a individualismu. Z Mělníka si odnesl důtku a po absolvování školení proti němu bylo vedeno stranické řízení pro „... neuposlechnutí usnesení Ústředního sekretariátu, jelikož... odmítl nastoupit místo – jako zástupce ved.taj.

1953 komunistické vedení rozhodlo propustit Dubovou z vazby, v červenci 1953 bylo zastaveno trestní řízení.“ Kaplan, Karel, *StB o sobě: Výpověď vyšetřovaného Bohumila Doubka*, Praha 2002, str. 203.

²¹⁸ NAP, fond 1261/2/5 - Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951, sv. 54, ar. j. 315. Pardubice – Kádrová práce, str. 92.

²¹⁹ Tamtéž, str. 92–93.

²²⁰ Tamtéž, str. 93.

v Táboře.²²¹ Nakonec skončil v Pardubickém kraji, kde si rychle zjednal rozhodující postavení. Postupně zastával funkce vedoucího kulturně propagačního oddělení, oddělení organizačního a zástupce vedoucího tajemníka, kterou vykonával až do svého sesazení na sklonku roku 1950.

Pro stranický aktiv celého kraje byly Kotrchovy praktiky skutečným zjevením, ze kterého se jednotliví funkcionáři vzpomínali pouze s velkým obtížemi, případně vůbec. Výmluvná je vzpomínka na jeho stáž na okresním sekretariátě ve Vysokém Mýtě, zaznamenaná tehdejším tajemníkem okresu a budoucím historikem Karlem Kaplanem: „Muž energický a působivý, vpadl [Kotrch] do našeho jednotvárného života jako uragán. S otevřenými ústy jsme poslouchali, jak nám uděluje příkazy. Vzbuzoval hrůzu. Hned na začátku napadl našeho starého pokladníka, se kterým jednal jako s neschopným důchodcem, až dokud si nevymohl jeho demisi.“²²² Hlavní zápas však ve Vysokém mýtě svedl s vedoucím okresním tajemníkem, předválečným členem strany Bartheldym. „Napětí, které se zrodilo mezi Kotrchem a naším politickým tajemníkem, s postupem dní stoupalo... po několika týdnech třenic obdržel náš politický tajemník příkaz k přeložení na kádrovou školu.“²²³ Jeho místo zaujal Kaplan, kterému v tom čase bylo pouhých dvacet let.²²⁴ Kotrch tak jednoznačně prokázal výrazný despekt ke starým straníkům a preferenci mladých nadějných kádrů, úsudek pro lokálního diktátora naprosto typický. V žádném případě se nejednalo o ojedinělý případ. Předváleční komunisté byli z odpovědných funkcí sesazování v takové míře, že „... v Pardubicích[,] a mezi starými členy zejména, začaly vznikat řeči o tom, že jsou ti to funkcionáři odrovnávání /Bartheldy, Král, Uhlíř/...“²²⁵ Nejvyhrocenější konflikt stavěl Jiřího Kotrcha proti člence krajského předsednictva Pavle Šimonkové, „... která byla ze starých soudruhů nejprůbojnější...“²²⁶ a vůči níž se Kotrch uchýloval k nejrůznějším intrikám. „U s. Šimonkové se to projevovalo tím, že chtěla z funkcí utíkat v domnění, že bude také „odrovnána“ a potom na předsednictvu KV KSČ vznikaly nechutné scény.“²²⁷

Kotrch v těchto šarvátkách pochopitelně nebojoval osamoceně, nýbrž s účinnou podporou dalších, obdobně smýšlejících funkcionářů. Vytvořila se okolo něho celá skupina, která sama

²²¹ Tamtéž.

²²² Kaplan, Karel, *Dans les archives du Comité Central*, Paris 1978, str. 34.

²²³ Tamtéž, str. 34-35.

²²⁴ Tamtéž, str. 35.

²²⁵ Cit. ar. j. Pardubice – Kádrová práce, str. 117.

²²⁶ Tamtéž, str. 116.

²²⁷ Tamtéž, str. 117.

sebe označovala jako „kolektiv“.²²⁸ Jednotlivé členy spojoval mladý věk a nadšení pro stranickou práci, některé z nich potom i předchozí známost nebo společný region původu.²²⁹ Především je však sblížovala právě ta skutečnost, že při svých snahách naráželi na „... odpor některých starších pracovníků na sekretariátě.“²³⁰ K těmto si postupně vytvořili až patologicky nenávistný poměr. Sebekriticky na to poukázala bývalá členka „kolektivu“ Jiřina Doubnerová: „Nepovažuji za hodné komunisty způsob, jakým jsme se já a ostatní /Kotrch, Beranová, Krčma, i s.Šplíchalová/ mezi sebou o jednotlivcích vyjadřovali, zejména o jejich osobním životě.“²³¹ Kotrchovo vedení skupiny bylo sice pouze neformální, o jeho výsadní pozici však nemohlo být pochyb. A stejné to bylo v celé krajské organizaci. Částečná příčina spočívala v tom, že vedoucí tajemník Pardubického kraje František Jičínský sám sebe nepovažoval za dostatečně schopného: „Nejsem člověk průbojný, jevím se pasivním, nevím, zda mám nadále zůstat ve funkci...“²³² Často proto dával na úsudek sebevědomého Kotrcha, což při jedné vyhocené diskusi v předsednictvu nezkritizoval nikdo jiný než Pavla Šimonková: „... nemám důvěru, že se stane vedoucí silou s.Jičínský, poněvadž je příliš lidský člověk. Nechá se ovlivnit s. Kotrchem a tvrdím to i dnes, poněvadž se v tomto směru nic nezměnilo.“²³³ Oproti tomu Jiří Kotrch měl pro nekompromisní řízení kraje všechny předpoklady. Dosvědčuje to popis jeho charakteru ze stranické prověrky: „Je pohotový a velmi průbojný. Je pln nadšení a elánu. Dovede prosazovat svoje náměty... Je radikálně založen a méně uvážlivý. Má sklon k poručnictví... méně trpělivosti se stálým přesvědčováním.“²³⁴ Vzhledem k vyhoceným poměrům panujícím v krajské organizaci je tudíž přirozené, že si velmi rychle získal vskutku diktátorské postavení.

Tomu napomáhaly rovněž jeho konexe s ústředím. Obzvláště dobrý byl jeho vztah s instruktorkou Pardubického kraje Marií Šplíchalovou. Právě ona přemluvila Kotrcha, který zpočátku nově přidělený post odmítal, aby do Pardubic vůbec nastoupil. Již pevně usazený zástupce vedoucího tajemníka to považoval za počátek jejich přátelství: „Když jsem odešel ze školy ÚV, odpíral jsem jít na kraj. s.Šplíchalová mne přesvědčovala o správnosti. Přesvědčila

²²⁸ Tamtéž, str. 116.

²²⁹ Tamtéž, str. 121.

²³⁰ Tamtéž, str. 122.

²³¹ Tamtéž, str. 116.

²³² Tamtéž, str. 53.

²³³ Tamtéž, str. 170.

²³⁴ Tamtéž, str. 93.

mne a od té doby mám k ní důvěru.“²³⁵ Při jejích návštěvách kraje spolu trávili spoustu času, na což později opět pregnantně upozornila členka předsednictva Šimonková: „...s. Šplíchalová našla dost času sedět od rána do večera v kanceláři s. Kotrcha...“²³⁶ A setkávat se podle ní měli také poté, co byla instruktorka Šplíchalová z kraje odvolána: „Jestli ona dostala nové dva kraje Ústí nad Labem a Hradecko, které není lehkým krajem, kde našla tolik času, aby jezdila ještě sem. Vždycky jsem ji viděla, že chodí k s. Kotrchovi. Já jsem to i kritizovala... s. Kotrch ji šel vyprovázet až do Prahy.“²³⁷ Co je však ještě důležitější, skrze Šplíchalovou získali Jiří Kotrch i jeho „kolektiv“ podporu zástupkyně ústředního tajemníka Marie Švermové. Její vliv plně zužitkovali, když usilovali o sesazení Oldřicha Vyhnálka, který byl před Jičínským politickým tajemníkem kraje. Doznala se k tomu někdejší členka Kotrchovy skupiny Doubnerová: „Jakým způsobem se na př.dělala výměna s.Vyhnálka... To nemůže nikdo popřít, že mezi námi se o tom mluvilo se s.Šplíchalovou, aniž by předsed.KV mělo tušení, že k výměně dojde... Potom došlo k poradě u s.Švermové, kde nebylo celé předsednictvo, ale jen někteří jeho členové, což nepovažuji za správné.“²³⁸ Vyhnálek byl v důsledku tohoto setkání „... nejdříve poslán do kádrové školy a potom na post generálního tajemníka gymnastického spolku Sokol – nikdy nepochopil proč.“²³⁹ A Kotrch si v případě potřeby dokázal zajistit podporu nikoliv pouze shora, ale také zdola, od okresních stranických tajemníků. V krajském předsednictvu na to poukázala neodbytná Pavla Šimonková: „Kdo upozornil okresní sekretáře, že s. Kotrch je ohrožen. Tito i bez jakéhokoliv podkladu vystupovali a říkali ‚s. Kotrch to byl, který nám pomohl‘ atd. Jestliže si budeme takto vytvářet posice, nedojde se ke správné kritice.“²⁴⁰

Jiří Kotrch si pravomoci lokálního diktátora nepřisvojil samoúčelně. Jeho hlavní motivací byla, jak sám prohlásil, od samého počátku služba straně: „Přišel jsem sem opravdu s tím, abych zde straně pomohl, a přesvědčen o tom, že to také půjde.“²⁴¹ Pardubickou organizaci shledal být v neutěšeném stavu a „... po krátké době zde nabyl toho dojmu, že příčina, proč strana zde jde tak těžko kupředu, vězí ve slabě vybaveném aparátu stranickém, jak v kraji, tak

²³⁵ Tamtéž, str. 44.

²³⁶ Tamtéž, str. 234.

²³⁷ Tamtéž.

²³⁸ Tamtéž, str. 219.

²³⁹ Kaplan, *Dans les archives du Comité Central*, op. cit., str. 41.

²⁴⁰ Cit. ar. j. Pardubice – Kádrová práce, str. 211.

²⁴¹ Tamtéž, str. 94.

i na okresech.²⁴² Nápravu se rozhodl provést v typicky stalinském stylu. Jeho přístup trefně vystihl člen krajského předsednictva Malík: „s. Kotrch má někdy výborné nápady. A třeba odpoledne přijde a řekne, tak, tady to máme a musíme to udělat. A teď se na to upne a všemi prostředky to chce prosadit. A dělat třeba do rána, jen když to bude.“²⁴³ Lidé pro něho měli pouze úlohu prostředku a tak s nimi i nakládal. Zaznamenal to další člen předsednictva Ouzký: „... [Kotrch] nemá dobrý poměr k lidem... je k lidem studený a cílevědomě jde za svým cílem.“²⁴⁴ Oba sklony, k iniciativnosti a frenetické aktivitě stejně jako k despotickému jednání, nepochybně vyplývaly ze samé Kotrchovy osobnosti. Současně však dokonale odpovídaly ideologii stalinismu, pro níž bezohledné a vypjaté sledování vytyčeného cíle představovalo základní vůdčí princip.

3.1.4 „Baťovština“ Ivana Holého (kraj Gottwaldov)

Ředitel národního podniku Svit a později také náměstek ministra průmyslu Ivan Holý reprezentuje nadmíru specifický prototyp nositele diktátorských praktik. Už v kapitole věnované Šlingovi se objevila kategorie hospodářských odborníků, kteří s podporou vedoucího krajského tajemníka získali důležité pozice, umožňující vykonávat jim nesmírný vliv. Holý je v mnoha směrech obdobný případ, významem však své Brněnské protějšky naprosto zastiňuje. Ve vztahu k vedoucímu tajemníkovi Gottwaldovského kraje to byl on, kdo prosazoval svoji vůli, nikoliv naopak. Sám pak klientsky podléhal patronovi, jemuž se prestiží nemohl nikdo rovnat – samotnému prezidentovi republiky Klementu Gottwaldovi.

Ivan Holý se narodil 1. března roku 1913 v Brně, kde také vystudoval vysokou právnickou školu. U práv však dlouho nevydržel. Po německé okupaci začal pracovat v nakladatelství Tisk, jedné z mnoha společností Baťova rozsáhlého koncernu. Později přešel do jiné, na export zaměřené Kotvy.²⁴⁵ Rychle stoupal v podnikové hierarchii, čemuž nepochybně

²⁴² Tamtéž.

²⁴³ Tamtéž, str. 102.

²⁴⁴ Tamtéž, str. 177.

²⁴⁵ Vaňhara, Josef, *Příběh jednoho muže a jednoho města*, Zlín 1998, str. 334.

napomáhala i jeho spolupráce s říšskou tajnou policií.²⁴⁶ Holý však navázal styky také s komunisty, jež s postupem času nabraly na důvěrnosti. S jejich pomocí se Ivan Holý stal po skončení války národním správcem a následně ředitelem celého zlínského podniku, který přešel pod vlastnictví státu. Ale tím jeho rapidní vzestup neskončil. V roce 1948 byl jmenován generálním ředitelem sektorů kůže-guma a textil, o rok později dokonce náměstkem ministra průmyslu.²⁴⁷ Až do pádu a zatčení Holého v roce 1951²⁴⁸ bylo jeho postavení v mocenské hierarchii zcela mimořádné.

Funkcionářská praxe ředitele bývalého Baťova podniku – od začátku roku 1949 známého pod názvem Svit – vykazovala typické znaky diktátorství. Ivan Holý ji vykonával v tandemu s předsedou závodní rady Josefem Kijonkou, se kterým ho vázal blízký poměr a „... ve kterém viděl starého soudruha, politicky vyspělého a představitele strany ve Svitu.“²⁴⁹ Společně v masivním měřítku „... potlačovali kritiku, počínali si diktátorsky a obcházeli stranické orgány.“²⁵⁰ Okresní organizace strany v závodě byla v důsledku jejich činnosti prakticky bezmocná, bez jakýchkoliv skutečných kádrových nebo disciplinárních kompetencí.²⁵¹ Povaha Holého postu mu však umožňovala jednat autoritativně i v další oblasti – investiční politice. Tu jako „pochybnou“ označil na zasedání člen výboru Gottwaldovského kraje Kodovský a uvedl i několik konkrétních příkladů: „...stavba národního podniku Buchlovan v Uherském Hradišti, kde se musí ještě dnes dovážet voda, protože na místě, kde je podnik umístěn[,] není vody, stavba pneumatikárny a velké koželužny v Otrokovicích.“²⁵² Podle ústředního instruktora Pavlů přistupoval Holý k „... provádění [investic] bez schválení, které bylo opatřováno dodatečně, když už objekty byly daleko rozestavěny...“²⁵³ Řediteli Svitů rozhodně nescházela iniciativa, která byla pro náležitý výkon jeho funkce nepostradatelná.

²⁴⁶ Dvořáková, Jiřina, Bedřich Pokorný – Vzestup a pád, *Sborník archivu ministerstva vnitra*, rok 2004, číslo 2, str. 246.

²⁴⁷ *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*, Praha 1953, str. 266.

²⁴⁸ „... 30. 6. 1951 byl zatčen a 7. 8. 1954 odsouzen... na 18 let vězení. V roce 1956 mu byl přerušen trest a Holý byl propuštěn na svobodu.“ Dvořáková, Bedřich Pokorný – Vzestup a pád, op. cit., str. 246.

²⁴⁹ NAP, fond 1261/2/5 - Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951, sv. 79, ar. j. 432. Gottwaldov – Kádrová práce, str. 37.

²⁵⁰ Tamtéž, str. 41.

²⁵¹ Tamtéž.

²⁵² Tamtéž, str. 38.

²⁵³ Tamtéž, str. 41.

Podobně neortodoxní byla i jeho kádrová politika: „... vyzdvihoval na vysoká místa staré služebníky Bati, jako Šimandla, Kučeru, dr[.] Cvachovce, kteří prchli za hranice, dále Cinka, Vorla, Křečka a jiné.“²⁵⁴ Vytvářel tak skupinu osobních stoupenců, od nichž za jejich dosazení očekával podporu a loajalitu. Získat pro své zájmy však dokázal i stranické funkcionáře, jak dosvědčuje příklad Kijonky. Především si však dokázal naklonit vedoucího tajemníka Gottwaldovského kraje Miroslava Pastyříka, který byl ovlivněn až do takové míry, „... že podléhal názorům s. Holého.“²⁵⁵ Svým suverénním jednáním nabyt postupně Holý v rámci regionu rozhodujícího postavení.

To však vyvěralo i z ještě jednoho, obzvláště delikátního zdroje, který svým významem lokální rámec kraje daleko přesahoval. Ivan Holý byl totiž osobním klientem prezidenta republiky Klementa Gottwalda. Dokládá to jejich oficiální setkání proběhnuvší 12. října roku 1948. Právě v tento den „... přijal Gottwald představitele těchto [Baťových] podniků, s Ivanem Holým v čele, a vzdal jim hold za jejich úspěchy a za jejich oddanou práci... Jméno města, ve kterém se Baťovy závody nacházejí, bylo při této příležitosti změněno ze Zlína na Gottwaldov.“²⁵⁶ Záměr tohoto zdánlivě čistě oficiálního aktu byl jednoznačný – Gottwald veřejně deklaroval, že ředitel podniku Svit Ivan Holý i se svoji suitou jsou pod jeho osobní ochranou. Jakkoliv se pro něj toto gesto v konečném důsledku ukázalo jako nedostatečné, přesto Holému dočasně poskytlo ohromnou moc a prestiž. Jeho diktátorské postupy byly posvěceny tou nejvyšší autoritou, což ho v odhodlání pokračovat dál ve stejném duchu nepochybně jen povzbudilo.

A neotřesitelné přesvědčení mu zůstalo, i když byl o dva roky později, na zasedání krajského výboru v prosinci 1950, vystaven tvrdé kritice. Nepopřel žádný z aspektů svojí diktátorské vlády: „O prováděných investicích uvedl s. Holý, že to byly účelné investice a že všechny měl schváleny NHK na ústředním sekretariátě a že tyto projednával též se soudruhem Pastyříkem.“²⁵⁷ O povaze svého vztahu s vedoucím krajským tajemníkem i o ex post povolování jeho investičních návrhů se už pochopitelně nezmínil. Podobně obhajoval i svoji kádrovou politiku: „Vyzdvihování těchto lidí odůvodňoval s. Holý tím, že to byli odborníci, za které nebylo náhrady.“²⁵⁸ Nejzásadnější však byla pasáž, ve které ředitel Svitů hájil svůj celkový přístup: „Své autoritativní vystupování a rozhodování omlouval s. Holý

²⁵⁴ Tamtéž, str. 37.

²⁵⁵ Tamtéž, str. 39.

²⁵⁶ Barton, Paul, *Prague à l'heure de Moscou: Analyse d'une démocratie populaire*, Paris 1954, str. 189–190.

²⁵⁷ Cit. ar. j.. Gottwaldov – Kádrová práce, str. 37.

²⁵⁸ Tamtéž.

tím, že to bylo vždy nutné v zájmu splnění úkolů a že to vyvěrá z jeho dynamické povahy.²⁵⁹ V plné míře zde doznal své diktátorství prostoupené stalinistickou ideologií, pro které bylo dosažení cílů pokaždé přednější zvolených prostředků. Ivan Holý tak byl i přes svou nepochybnou výjimečnost v tomto ohledu typickým produktem dobového diskursu.

3.2 Sociální profil lokálních funkcionářů v období stalinismu – Netradiční elita

Rekrutování osob do vedoucí politické sféry se podle tradičních zvyklostí řídí ustálenými pravidly. Náležitý výkon moci, tedy takový, jež si úspěšně nárokuje uznání jak u řadového obyvatelstva, tak v prostředí politických elit, předpokládá obvykle u jejích nositelů soubor základních sociálních znaků. Ty zahrnují správný věk, správné pohlaví, správné třídní zařazení a konečně správný původ. Pokud uchazeč o mocenské postavení jakýkoliv z nich nesplňuje, jeho nárok je dosažitelný pouze krátkodobě, případně ho nelze dosáhnout vůbec. Požadované dispozice nejsou povětšinou problematizovány, v případě potřeby se však legitimizují kritérii racionality, zkušenosti a sounáležitosti. Pokud jsou tyto vztaženy konkrétně na české prostředí druhé poloviny 20. století, ideální adept na politické panství se zdá vycházet jednoznačně – je to zralý muž, pocházející z manuálně pracujících vrstev, samozřejmě Čech. Takové zobecnění má nepochybně jistou platnost. Pro období stalinismu je však zcela nedostatečné.

Neudržitelný je především předpoklad vyvrátěho věku. Krajší funkcionáři byli – jak naznačily předchozí kapitoly – často mladí, občas dokonce velmi mladí. Vysokých postů ve stranické struktuře dosahovali před dosažením čtyřiceti let, a mnozí už jako dvacátníci. Nejednalo se tedy o výsledek dlouholetého úsilí, nýbrž o strmý vzestup nahoru. Obzvláště vypovídající je v tomto směru již probíraná kariéra Jiřího Kotrcha, který před dosažením třicátého roku života ovládal celou Pardubickou organizaci. A tento fenomén se neomezoval pouze na kraje. Příklad Karla Kaplana, jenž se ve dvaceti letech stal politickým tajemníkem v okrese Vysoké Mýto, je nanejvýš ilustrativní. Rozhodně nebyl jediný. Budoucí stranický šéf armády Jan Šejna dosáhl na post okresního zemědělského tajemníka jako jednadvacetiletý,²⁶⁰ normalizační ministr vnitra Jaromír Obzina dostal funkci politického tajemníka okresu ve

²⁵⁹ Tamtéž.

²⁶⁰ Kaplan, Karel, *Dans les archives du Comité Central*, Paris 1978, str. 34.

věku ještě nižším než byl ten Kaplanův.²⁶¹ Celkově se jednalo o natolik rozšířenou praxi, že je za ni nutno hledat jistou programatičnost. Příčinu lze nepochybně nalézt v mocenských zájmech lokálních diktátorů, ty samy však byly ve velké míře determinovány komunistickou ideologií, podle níž se v mládí skrývala pro socialistické cíle tolik potřebná dynamičnost.

Rozrušeny byly rovněž rodové vztahy. Ženy se totiž na lokální úrovni zhusta vymykaly svým tradičně přidělovaným rolím a dosahovaly i politicky vlivného postavení. Z historického hlediska šlo o nanejvýš výjimečný proces. Avšak mezi jednotlivými držitelkami moci je nutné diferencovat, protože na veřejné stranické scéně v daném období vystupovalo hned několik velice odlišných typů.

První je nepochybně nejvíce konvenční, současně však byl v regionech zastoupen relativně nejméně. Jednalo se o ženy vysokých funkcionářů, které nárok na politickou moc odvozovaly od svých manželů. Soudobý diskurs se svým přezíravým stanoviskem k privátní rodinné sféře pochopitelně činil tento scénář velmi obtížně dosažitelným, přesto nikoliv úplně nemožným. Dokládá to případ Barbory Škrlantové, manželky politického tajemníka Karlovarského kraje Františka Škrlanta. Ta svůj zvláštní mocenský status deklarovala naprosto veřejně. Například se po boku manžela zúčastnila průvodu městem, ačkoliv k tomu neměla žádné oprávnění. Trpce na to poukázal člen krajského předsednictva František Kafka: „... soudružka Škrlantová se přilepila na paty s. Škrlanta a šla s ním v čele průvodu... soudružka Škrlantová neměla takto postupovat, když není poslancem za náš kraj, ani jinou krajskou funkcionářkou.“²⁶² Nepostrádala však ani materiálnější cíle, na což upozornil při zasedání další člen předsednictva Horálek: „... s. Škrlantová zneužila svého titulu a vynutila si klíče od několika bytů a pod záštitou, že jde hledat nábytek pro sekretariát, hledala nábytek pro sebe.“²⁶³ A její působení v kraji doprovázela také přímá administrativní zvůle, zaznamenaná v rámci šetření prováděného ústředním disciplinárním odborem: „Zajímavé však je, že... celá řada... soudruhů, kteří měli kritický postoj vůči soudružce poslankyni Škrlantové, byla přeložená z Karlových Varů, zbavena funkcí nebo vůbec vyloučena ze strany.“²⁶⁴ Avšak vnímat Barboru Škrlantovou pouze jako příliš ambiciózní manželku stranického tajemníka by nebylo správné. Sama byla dlouholetou členkou KSČ a za války dokonce strávila několik roků v koncentračním táboře Ravensbrück. Ústřední sekretariát v ní spatřoval schopnou

²⁶¹ Sejna, Jan, *We Will Bury Your*, London 1982, str. 18.

²⁶² NAP, fond 1261/2/5 - Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951, sv. 37, ar. j. 235. Karlovy Vary, str. 33.

²⁶³ Tamtéž, str. 30.

²⁶⁴ Tamtéž, str. 63.

komunistku a dokonce ji i přes odpor karlovarského předsednictva prosadil za poslankyni kraje.²⁶⁵ Její postavení v žádném případě nebylo pouze odvozené. Škrlantová se o něj zasloužila také svým vlastním přičiněním.

Tímto se otevírá cesta k druhému typu, ženám nárokuji si politickou moc za rozsáhlou a dlouhotrvající službu straně. Jejich výskyt byl nepochybně častější, přesto se v aparátnickém prostředí netěšily nejlepší pověsti. Své ambice legitimizovaly na základě zkušenosti, ta však byla regionálními vedeními spíše pasivně trpěna, než aby došla širokého uznání. Starým členkám strany většinou přináležela pozice věčně nespokojených kritiků, nevděčná úloha ze skutečného rozhodování vyřazené opozice. Vypovídající je případ již zmiňované Pavly Šimonkové, zapálené oponentky Pardubického diktátora Jiřího Kotrcha. Ke svoji komunistické minulosti se okázale hlásila: „Dokud budu ve straně, řeknu vždy hrdě pravdu. Dříve jsme neměli ani na knihy. Ani na jídlo. Nyní strana dává školení... Jsem ve straně 21 let a dosud mi strana nedala školení.“²⁶⁶ Od toho vyvozovala své právo na kritiku, která byla nejednou formulována velmi ostře. Například už na sklonku roku 1946 pronesla „... výroky o politických smradech a špinavé politice předsednictva.“²⁶⁷ Ve svém odporu však často stála osamoceně a po ustavení Kotrchova „kolektivu“ musela snést nejen bolestný úder. Poukázala na to vedoucí Komise stranické kontroly Jarmila Taussigová: „Je třeba také připomenout problém s. Šimonkové, která také byla vláčena blátem. Když s. Šimonková byla v nejvyšším stádiu těhotenství, bylo nutné odvolávat jejího muže z funkce a bylo nutné tak kvaltovat? Když s. Šimonková posléze znovu přišla na předsed.[,] dostala naservírovány [nepotvrzené] kachny. To je ohled k starým funkcionářům?“²⁶⁸ Postavení Pavly Šimonkové v Pardubickém kraji nebylo v žádném případě jednoduché. Obdobná byla na okresní úrovni zkušenost členky Boskovického výboru Soukupové, o níž se hovořilo jako o „staré bolševičce“.²⁶⁹ V setrvalém rozporu se nacházela jak s vedením okresu Boskovice, tak s politickým tajemníkem sousedního okresu Blatná Toufarem. Rovněž „... měla konflikt s [Brněnským] krajským výborem pro nějaké diference na okrese.“²⁷⁰ A dokonce se nebála kritizovat ani samotného vedoucího tajemníka Otto Šlinga. Není překvapivé, že se při takovém množství vedených potyček nemohla dlouhodobě udržet. Její nepřátele „... ji

²⁶⁵ Tamtéž, str. 32-33.

²⁶⁶ Cit. fond, sv. 54, ar. j. 315. Pardubice – Kádrová práce, str. 48.

²⁶⁷ Tamtéž, str. 1.

²⁶⁸ Tamtéž, str. 48.

²⁶⁹ Cit. fond, sv. 74, ar. j. 408. Brno – Kádrová práce, str. 340.

²⁷⁰ Tamtéž, str. 73.

špinavou kampaní odkráglovali.“²⁷¹ Soukupová byla veřejně zostuzena a o svůj mocenský status přišla. V diktátorsky spravovaných regionech se odbojné hlasy dlouholetých členek strany prosazovaly jen s těmi největšími obtížemi. Jejich situace se jevila být vskutku beznadějná.

Naprosto obráceně se vedlo třetímu typu funkcionářek, mladým členkám strany rychle stoupajícím v aparátnické hierarchii. Do regionálních sekretariátů pronikaly ve značném množství a dokázaly se zde také prosadit. Nejoslnivější byla nepochybně kariéra podrobně probrané Růženy Dubové. Není však třeba omezovat se pouze na ni. Kupříkladu obdobného úspěchu dosáhla také její mladší sestra Květa, která působila v Brněnském kraji na postu vedoucí kádrového oddělení.²⁷² Zvláště zajímavá je potom dráha vícekrát jmenované Jiřiny Doubnerové, kádrové tajemnice Pardubického kraje. Přišla sem jako posila z Kladenské stranické organizace, jež byla vnímána jako „politicky propracovanější“.²⁷³ Během svého působení dosadila do významných pozic řadu krajských i okresních funkcionářů, přivedených z Kladna nebo vyzvednutých z místních Kovo Závodů.²⁷⁴ A činila tak často na vlastní popud, až s překvapivou autoritativností.²⁷⁵ Její příklad dokazuje, že ženám nebyly přidělovány pouze marginální či vyloženě ceremoniální posty, ale také klíčové funkce, jejichž výkon sebou přinášel nezanedbatelný díl moci. Podobně jako u mladých členů strany byly za jejich vzestup odpovědní lokální diktátoři, kteří z nich činili své osobní klienty. A pochopitelně také komunistická ideologie, spatřující v ženské emancipaci progresivní prvek. Avšak spíše než v deklamovaném rovnostářství spočívala vlastní příčina ve stalinistickém důrazu na efektivitu. Rozhodující byly dosažené úspěchy, specificky rodové otázky oproti tomu hrály relativně podružnou roli.

Konečně lokální funkcionáři se v daném období hojně rekrutovali z tradičně marginalizovaných sociálních vrstev a etnických skupin. Tendence stranických sekretariátů stavět v rámci své třídní politiky do vedoucích pozic dělnické kádry, zatímco stará elita byla hromadně odstavována, je všeobecně známá – i když příklady výše zmiňovaných hospodářských odborníků na čele s mocným ředitelem Svitů Ivanem Holým dokládají, že v žádném případě nebyla absolutní. Nicméně k politické moci dokázaly proniknout také skupiny, jejichž identita byla pro takový výkon zdánlivě diskvalifikační. Velmi dobře je to

²⁷¹ Tamtéž, str. 329.

²⁷² Tamtéž, str. 201.

²⁷³ Cit. ar. j. Pardubice – Kádrová práce, str. 116.

²⁷⁴ Tamtéž, str. 112.

²⁷⁵ Tamtéž, str. 123.

patrné, pokud se za oddělovací mřížku zvolí kritérium národnostní příslušnosti. Vysoké stranické posty totiž nezůstaly vyhrazeny pouze příslušníkům českého a slovenského národa. Výběr zahrnoval také představitele dalších etnik, z nichž některé by se mohly jevit jako naprosto neprůchozí. Kupříkladu v Ostravském kraji dlouhodobě pracoval Němec Rudolf Peschel, jehož čeština byla natolik špatná, že se sám zavázal zdokonalit ji „... tím, že bude denně 20 – 30 min. číst českou literaturu...“²⁷⁶ Přesto ve stranické organizaci zastával klíčové posty vedoucího kádrového oddělení a později zástupce vedoucího tajemníka.²⁷⁷ A jeho skutečná moc byla ještě rozsáhlejší. Člen krajského předsednictva Václav Veselý na mimořádném zasedání prohlásil, že „... celou politiku v KV dělal Peschel.“²⁷⁸ Německá národnost nepředstavovala pro jeho ambice zásadnější překážku. Ještě početněji byli ve stranických sekretariátech zastoupeni etničtí Židé, kteří v rámci regionů dosáhli přímo výjimečného postavení. Zastávali pozice vedoucích tajemníků v pěti nejdůležitějších krajích: Otto Šling v Brněnském, Vítězslav Fuchs v Ostravském, Hanuš Lomský v Plzeňském, Mikuláš Landa v Ústeckém a Ervín Polák v Bratislavském. A tito si své zvláštní postavení plně uvědomovali. Sám Šling měl údajně pronést následující větu: „Už je nás 5 sionistů – londýnerů krajskými tajemníky.“²⁷⁹ Židovský původ byl občas pro vedoucí funkcionáře dokonce i zdrojem rozpaků. Takto měl například bývalý generální tajemník Slánský vyvracet svému budoucímu nástupci Novotnému nařčení, že ho chtěl v Pražském kraji nahradit Šlingem: „Tondo, máš mne za takového hlupáka, že bych se snažil dostat Šlinga do Prahy? Přece víš, že jsem žid a on také. Dva židy v hlavních funkcích by strana nikdy neunesla.“²⁸⁰ Oba citované výroky nepůsobí příliš věrohodně, přesto jim však nelze upřít jistou míru autenticity. Ostatně židovské stigma se pro jeho nositele nakonec ukázalo být nanejvýš osudným. O to více ale vynikne předchozí, po dlouhý čas trvající stav, kdy nepředstavovalo významnější kariérní překážku. Straníci židovského původu skutečně vystoupali do klíčových mocenských pozic, což představovalo v rámci české i slovenské politické tradice naprosté novum.

Poukaz na netradiční sociální skladbu tehdejší komunistické elity je možno bagatelizovat tvrzením, že šlo pouze o dědictví minulosti, kdy KSČ fungovala jako antisystémová strana přitahující okrajové a nonkonformní skupiny. Šíře tohoto fenoménu a jeho zesílení v prvním

²⁷⁶ Cit. fond, sv. 69, ar. j. 385. Ostrava – Kádrová práce, str. 90.

²⁷⁷ Tamtéž, str. 89.

²⁷⁸ Tamtéž, str. 136.

²⁷⁹ *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*, Praha 1953, str. 424.

²⁸⁰ Černý, Rudolf, *Antonín Novotný: Vzpomínky prezidenta*, Příbram 2008, str. 88.

období po nástupu Komunistické strany k moci však ukazuje, že skutečnost byla komplikovanější. Zásadní úlohu zde opět nepochybně hrála stalinistická ideologie. Ta je tradičně spojována s obrovským plýtváním lidskými silami, bez ohledu na jejich užitečnost a schopnosti. To je však pouze jedna strana celé problematiky. Stalinismus současně vykazoval obrovskou kapacitu pro nalézání elit nových, které rekrutoval z dlouhodobě marginalizovaných skupin, jakými byli kupříkladu ženy nebo Židé. Tyto dva přístupy šly ruku v ruce a namísto diskreditace umožňovaly přijetí oficiálního diskursu i těmi vrstvami, jež předtím staly mimo jakýkoliv veřejný prostor. Stalinistická ideologie tak umožňovala současně řešit problém kádrů i hledat potřebnou legitimitu. A minimálně po jisté období se tento postup jevil jako plně funkční.

3.3 Jejich ideologické krédo – Dosahování socialistických cílů bez ohledu na náklady

Lokální funkcionáři se při každodenní správě regionů dopouštěli řady skutků motivovaných výhradně snahou zvýšit vlastní prestiž a moc či dosáhnout osobního obohacení. Nebyli v tomto ohledu nějak zvlášť výjimečnou elitou, snad jen vyostřená povaha tehdejší situace jim umožňovala zajít dále, než by bylo za ustálenějších podmínek možné. Honba za čistě partikulárními zájmy dosáhla v prostředí strany vsutku masových proporcí. Pokud má však být obraz tehdejších vedoucích kádrů úplný, nelze se omezit pouze na ně. Stejnou měrou totiž spolupůsobily také motivy idealističtější povahy, organicky pospojované jedním společným jmenovatelem – snahou o dosažení socialismu.

Ta se jako červená niť vinula činností každého regionálního diktátora i jeho stoupců. Než však bude možno přistoupit ke konkrétním aspektům, je nutné nastínit její obecný dobový obsah. Vize socialismu i úsilí o její naplnění totiž v komunistické ideologii nezapadaly do jedné provždy daných statických kategorií, nýbrž procházely postupem času zásadními proměnami. Ve stalinismu tento významový vývoj vyvrcholil jednoznačným spojením socialistických aspirací s hospodářskou přeměnou, kterou dokonale vystihuje v daném období hojně používaný slovní obrat „budování socialismu“. Jejich vzájemná podmíněnost byla pociťována natolik silně, že došlo téměř k naprostému splynutí. Například tehdejší tajemník ústředního výboru Antonín Novotný mohl dát během svého projevu do jediné slovní řady

„...tak populární věci [jako] základy komunismu, velká vodní díla, přehrady.“²⁸¹ Představa socialismu úzce srostla s představou vyspělé hospodářské společnosti a její výstavba se stala nejdůležitějším posláním všech komunistů. Realizace měla probíhat ve dvou liniích. První se vztahovala na venkov a spočívala „...v plnění dodávkových povinností, v likvidaci sabotujících vesnických boháčů, ve vyvrcholení třídního boje a konečně k přikročení k socializaci na vesnici...“²⁸² Celý zemědělský sektor měl být prostoupen soustavou kolektivizovaných a státních hospodářství, umožňujících všestranný modernizační vývoj. Druhou linii představoval průmysl, v němž byla za hlavní cíl vytyčena rozsáhlá strukturální přeměna – dosavadní důraz na výrobu lehkého spotřebního zboží měl být zvrácen masivní výstavbou koncernů těžkého a strojího průmyslu.²⁸³ Je příznačné – a vyplývá to i se samotné povahy změny –, že primárním zájmem zde nebylo navýšení spotřeby.²⁸⁴ Výstavba podniků se zdůvodňovala potřebami obrany. Dokládá to další část proslovu tajemníka Novotného: „My, jako význačný činitel světového tábora míru, stojíme před tím, že musíme značně pomáhat našemu průmyslu, abychom pomáhali ubránit mír. Nemůžeme to nechat tak, co se ve světě děje. My se musíme připravit na obranu. Sovětský svaz a země lidových demokracií se musejí připravovat na obranu. My musíme budovat z našeho národního důchodu.“²⁸⁵ Praktické účely však také mohly vůbec ustupovat do pozadí a jednotlivé rozestavěné projekty nabýt až jakéhosi symbolického smyslu čistě samy o sobě. Výstižně to dosvědčuje naposledy citovaný Novotného projev, konkrétně část pojednávající o hutním kombinátu Kunčice: „Co pro nás znamenají Kunčice a co budou znamenat... Představte si stavbu, která má dnes 8000 lidí. Před válkou [největší] stavba byla 500 lidí. Tam pracuje 8000 a poměrně v krátké době nám vybuduje velký závod, který bude mít pro naši republiku v další výstavbové etapě velkou

²⁸¹ Zápis ze zasedání Krajského výboru KSČ V Brně, cit. v: Pernes, Jiří, Brno 1951: *Příspěvek k dějinám komunistického odporu na Moravě*, Praha 1997, str. 149.

²⁸² NAP, fond 1261/2/5 - Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951, sv. 74, ar. j. 408. Brno – Kádrová práce, str. 153b.

²⁸³ Tento obrat je jasně patrný v prvním pětiletém plánu. Zatímco do lehkého a potravinářského průmyslu mělo být vloženo 11 procent celkového množství investic, do těžkého 28,2 a po revizi plánu v únoru 1951 dokonce 49,5. Barton, Paul, *Prague à l'heure de Moscou: Analyse d'un démocratie populaire*, Paris 1954, str. 312.

²⁸⁴ V tomto ohledu se stalinská doba zásadně odlišuje od období následného, kdy se zásobením obyvatelstva spotřebním zbožím stalo primárním zdrojem legitimizace: „V letech 1953–1956 tedy byla nastolena skutečná tichá sociální dohoda. Režim vyměnil politickou pasivitu obyvatelstva za relativní uspokojení ekonomických potřeb. Blaive, Muriel, *Promarněná příležitost: Československo a rok 1956*, Praha 2001, str. 304.

²⁸⁵ Tamtéž, str. 146.

důležitost... Kunčice jsou velká věc.“²⁸⁶ Nic nemohlo nastupující věk socialismu ztělesňovat lépe než obrovité staveniště budoucího průmyslového velkokomplexu.

Je to právě tato zásadní hospodářská přeměna, která tvořila přímo či nepřímo hlavní náplň práce lokálních diktátorů. A jak už bylo vícekrát zmíněno, postupovali při jejím realizování s nesmlouvavou tvrdostí. Zasloužilé kádry, jež se stranou pojila velká část života, avšak v nových podmínkách se adaptovaly pouze obtížně nebo vůbec ne, okázale přehlíželi. Jejich jakkoliv slavná minulost pro ně byla bezvýznamná. A pokud tak uznali za vhodné, bez skrupulí ignorovali také vnitrostranický řád a tradice. Usilovné nasazení při uskutečňování vytyčených záměrů nemohlo být brzděno jen proto, že hrozilo porušení zavedených byrokratických postupů. Rozhodující byl výsledek, prostředky se poměřovaly pouze mírou, jakou přispěly k jeho dosažení. Regionální diktátoři i jejich přívrženci hlubokým osvojením tohoto přístupu naplňovali jeden ze základních článků stalinistické ideologie, vyrůstající z teze o tzv. zostřování třídního boje v období přechodu k socialismu. Ta pracovala s představou, že čím blíže se nachází společnost k vytouženému cíli, tím urputnější je odpor všech jejích nepřátel. S náležitým patosem to ve svém projevu vyjádřil ústřední tajemník Rudolf Slánský: „Třídní nepřítel nezahálí a nebude zahálet, je a bude stále více podněcován a dirigován zahraničními imperialisty, aby prováděl sabotáže, diverse, teroristické akty, špionáž, aby vedl podvratnou protistátní činnost, aby mařil naše budování socialismu.“²⁸⁷ Propojil tak dva jen zdánlivě protichůdné stavy – chiliastická očekávání a vzrůstající pocit ohrožení. Zatímco budoucí utopie se zdála být stále blíže, takřka na dosah, přítomnost dostala podobu nebezpečného bojiště ve vrcholícím konfliktu. Jeho vyhocenost neznala žádných mezí – nepřítel se nevyhýbal dokonce ani „...verbování agentury uvnitř vládnoucí komunistické strany...“²⁸⁸ Za takových podmínek se jevil být legitimní jakýkoliv prostředek, jež by uspíšil dovršení stále bolestnějšího přechodu. Funkcionářský aktiv tuto stalinistickou vizi dalekosáhle zvnitřnil. Odrážela se jak v jejich až fanatické víře, tak v jejich bezohledných postupech. Význam, jaký získala v životě strany, byl nesmírný.

²⁸⁶ Tamtéž, str. 149–150.

²⁸⁷ *Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa*, Praha 1949, str. 158.

²⁸⁸ Na tuto skutečnost upozornil prezident Gottwald po zatčení Slánského. *Rudé právo*, 7. prosince 1951, str. 1.

4. Obranná reakce straníků a „legitimní“ formy jejich boje

Lokální diktátoři se svými družinami věrných následovníků spravovali stranické organizace železnou rukou. Určovali základní ideovou linii, řídili každodenní chod. Jejich rozhodnutí nabývala podobu nenapadnutelných ustanovení, kterým se stranické organizace, ba celé regiony, musely devótně podřizovat. Jakýkoliv odpor se na první pohled jevil jako dopředu zoufalý pokus, odsouzený k nevyhnutelnému nezdaru. Tento obraz ostatně z pochopitelných důvodů šířili a podporovali sami diktátoři, jejichž požadavky a nároky tak získávaly punc nezpochybnitelnosti. Když však situaci na lokální, okresní i krajské úrovni prozkoumáme důkladněji, zjistíme něco docela jiného – reálné šance potenciálních odbojníků překvapivě zdaleka nebyly tak beznadějně, jak by se mohlo zdát.

A nešlo přitom o praxi, která by se nutně přičila ideologii. Od komunistů se v případě útluaku ze strany nadřízených v žádném případě neočekávala pasivní poslušnost a ustrašené mlčení. Stalinistická ideologie naopak vyzývala k aktivní, co nejotevřenější kritice každého vedoucího funkcionáře, jež by se pokoušel povyšovat nad ostatní a vládl s použitím diktátu.²⁸⁹ Nanejvýš vypovídající je v tomto ohledu výzva ústředního tajemníka Slánského: „Jsou mnohé obce, kde o záležitosti občanů rozhodují jen dva, tři funkcionáři strany... rozhodují jednostranně, protekčně, nespravedlivě... Proto třeba apelovat k členům strany, aby netrpěli takovýto stav, ozvali se proti němu, uplatnili své právo spolurozhodovat, odstranili funkcionáře, kteří si svévolně počínají.“²⁹⁰ Nešlo pouze o oficiózní floskuli. Straníci opravdu disponovali širokou paletou nástrojů, jež jim dovoľovala veřejně prezentovat nespokojenost a hledat účinnou podporu.

Kritiku bylo možné vyslovit na pravidelných i mimořádných stranických plénech. Dosvědčuje to příspěvek Vlad. Pinkasa, který pronesl na členské schůzi 9. místní organizace v Boskovicích 30. listopadu 1950.²⁹¹ Ostře zde napadl vedení Boskovického okresního výboru, představovaného v prvé řadě politickou tajemnicí Hanáčkovou a „šedou eminencí“²⁹²

²⁸⁹ V sovětském kontextu Velkých čistek 30. let rozpoznala tuto skutečnost Wendy Goldman. Vedení zde podle ní vyzývalo k rozbíjení celých „rodinných kruhů“, které se ustavovaly na základě jmenování či kooptace a nechávali se okázale oslavovat. *Terror and Democracy in the Age of Stalin: The Social Dynamics of Repression*, New York 2007, str. 119–120.

²⁹⁰ *Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa*, Praha 1949, str. 154.

²⁹¹ NAP, fond 1261/2/5 - Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951, sv. 74, ar. j. 408. Brno – Kádrová práce, str. 327.

²⁹² Tamtéž, str. 341.

ředitelem místního gymnázia Vojtěchem. Jeho hodnocení dýše expresivitou a je naprosto otevřené:

„Plno temných postav, nemající s komunismem mnoho nebo vůbec nic společného. To jsou tak zvaní páni soudruzi. Tito páni soudruzi krákorají zlostně na každého, kdo by se odvážil posvítit si na jejich nekalé rejdy a sobecké osobní zájmy.

A jsou to mocní páni soudruzi, takže každý se bojí jejich zloby a hněvu, zášti a msty. Komu je život milý, drží hubu[,] a proto neexistuje v Boskovicích právo stranické kritiky a přirozeně na sebekritiku jsou ti páni soudruzi příliš povzneseni. Sebekritika je jen pro prostý stranický lid.“²⁹³

Tímto způsobem byl formulován celý projev. Nenachází se v něm ani stopa úcty k oficiálním autoritám, žádné projevy obdivu. Naopak ho doprovází velká bojovnost a touha po změně poměrů zdola. Těmi se vyznačuje obzvláště závěrečná pasáž: „Je třeba zalarmovat všechny poctivé straníky, dělníky v závodech především, všechny poctivé občany mimo stranu, aby beze strachu ukázali na nepořádky ve straně, v závodech, úřadech a ve veřejném životě, na stranické parasity a škůdce, bez ohledu na jejich výši a postavení, aby nepořádky byly uvedeny do pořádku a nepoctivci mohli být odstraněni.“²⁹⁴ Apel k rozsáhle čistce v řadách vedoucích kádrů nemohl být vyjádřen jednoznačněji.

Se stížnostmi se bylo možné obracet také na ústřední funkcionáře, kteří se stranickému aktivu prezentovali jako benevolentní vládci schopní důvěrného naslouchání a ochotně napravující každou nespravedlnost. A právě s tímto očekáváním je straníci často oslovovali. Ilustrativní je dopis člena Plzeňského krajského výboru Jaromíra Hrbka z 19. června roku 1948 adresovaný zástupkyni generálního tajemníka Marii Švermové.²⁹⁵ Hrbek v něm situaci panující v kraji vyhodnotil jako krajně neutěšenou, ba přímo katastrofální. Stranický život měl být dalekosáhle utlumen: „Dva roky již nebyla svolána plenární schůze v Plzni. Nebyly svolávány aktivity. Rozhodování o závažných otázkách nebyla svěřena ani celému předsednictvu KV. Komise KV byly vytvářeny stále jen v kombinacích těchž jmenovaných soudruhů. Plénium KV nebylo vůbec informováno o práci a rozhodnutích sekretariátu a komisí.“²⁹⁶ Příčiny takto neregulérního chodu stranické organizace spatřoval „...

²⁹³ Tamtéž, str. 328.

²⁹⁴ Tamtéž, str. 344–345.

²⁹⁵ Cit. fond, sv. 32, ar. j. 217. Plzeň – Kádrová práce, str. 2 a 8.

²⁹⁶ Tamtéž, str. 2.

v neschopnosti některých odpovědných soudruhů a členů krajského sekretariátu, v odtržení vedení od mas, pěstování osobního politikářství na úkor skutečné práce, v nedodržování zásad vnitrostranické demokracie, potlačování jakékoliv kritiky a v nadutém bonzovství jednotlivců.²⁹⁷ A některé z vedoucích činností zkritizoval dokonce jmenovitě. Politický tajemník Čada byl podle něj „... naprosto politicky nekvalifikovaný, bez schopností a zkušeností.“²⁹⁸ Nešetřil ani další členku vedení Krafkovou, kterou považoval za „neštěstí krajského sekretariátu“: „Je silně ctižádostivá, nevybíravá v prostředcích k prosazení svých záměrů. U funkcionářů i členů strany je krajně neoblíbená.“²⁹⁹ Nejostřeji potom odsoudil krajského tajemníka Kejmara: Neměl „... vůbec býti funkcionářem KSČ a je otázka, může-li býti i členem strany... Jeho ničemný charakter se zřetelně projevil i v chování k jeho vážně nemocné ženě...“³⁰⁰ a „... v koncentračním táboře, kde podlízavě přisluhoval, překonával se v pracovní horlivosti, byl za to odměňován nacisty a zahrnován opovržením svých spoluvězňů.“³⁰¹ Diktátorská vláda „vedoucí skupiny soudruhů“³⁰² měla postupně dospět až k otevřenému teroru: „Stále častějšími oprávněnými kritikám čelili soudruzi stále brutálnějšími metodami umlčení. Rozkvetlo odporné bonzovství, nerozeznatelné od proslulé pikovštiny za vlády soc. dem. pravice v Plzni. Mluvílo se již zcela bezostyšně o „kráglování, urážení, sekání hlav a pod.“ těch, kdož vystoupili s kritikou.“³⁰³ Řešení nastalé krize spatřoval Hrbek v radikální zásahu ústředních orgánů a ustavení kompaktního vedení: „Navrhuji, aby ÚV přešetřil poměry v Plzni Necht' jsou slyšeni členové KV, funkcionáři velkých závodů, mládeže, žen, ÚNV. Necht' si ÚV vyžádá usnesení a resoluce těchto organizací, předkládané KV v Plzni... Navrhuji, aby bylo vytvořeno silné vedení kraje soustředěním všech nejschopnějších pracovníků. Je bezpodmínečně nutno docílit skutečného osobního smíření těchto funkcionářů a vytvořit skutečně soudružské vztahy.“³⁰⁴ Opět se nejedná o poníženou zповěď bázlivého straníka, ale o ráznou kritiku, která se nevyhýbá vyostřenému popisu skutečností ani jednotlivých funkcionářů. Velmi důležitý je zde kontext. Hrbek dopis sepsal

²⁹⁷ Tamtéž, str. 5

²⁹⁸ Tamtéž.

²⁹⁹ Tamtéž.

³⁰⁰ Tamtéž.

³⁰¹ Tamtéž.

³⁰² Tamtéž, str. 3.

³⁰³ Tamtéž.

³⁰⁴ Tamtéž, str. 7.

až po absolvování „osobní rozmluvy se s. Švermovou...“;³⁰⁵ jež na jeho tažení proti lokální elitě shlížela se sympatiemi či alespoň shovívavostí. Přívětivá tvář nejvyšších činovníků směrem ke stranické základně tedy nebyla pouze oficiální maskou, nýbrž docházela potvrzení i v každodenní praxi.

Odpor členů strany mohl nabýt i kolektivnějších forem. Kupříkladu Blanenská okresní organizace dosáhla nevídané organické jednoty při sporu s vedoucím tajemníkem Brněnského kraje Otto Šlingem. Jednomyslně proti němu vystoupili její delegáti na krajské konferenci v dubnu roku 1950³⁰⁶ a o tři měsíce později přikročil výbor okresu dokonce k nanejvyšší polemické rezoluci. V ní Šlingovi připsali ty nejhorší vlastnosti: „Neskromnost, velikášství, nepřijímání kritiky, ješitnost, špatný poměr k lidem, neupřímnost, hrubost, kteréžto chyby mají vliv na celý systém jeho práce. Při tom připomínáme, že vedoucí tajemník s.O.Šling se pudově bojí dělnických kádrů a zdá se nám, že při jeho práci mu chybí správný třídní instinkt.“³⁰⁷ Svým rázným přístupem chtěli odstartovat rozsáhlou vnitrostranickou aktivitu a pochopitelně také pád jejich arcinepřítele Šlinga: „Doporučujeme předložení této resoluce do širšího krajského aktivu, kterého se zúčastní delegace ze závodů a zaslání této resoluce ÚV KSČ se žádostí, aby odvolal na základě zjištěných skutečností vedoucího tajemníka KV KSČ posl.s.O.Šlinga z brněnského kraje.“³⁰⁸ Případ Blanenského okresu dokazuje, že jednotlivé stranické organizace nebyly pouhými bezmocnými kolečky v mohutném byrokratickém soustrojí, ale vykazovaly také samostatnou aktivitu a dokázaly do organismu strany nanášet své vlastní, někdy zcela partikulární, jindy zase obecnější zájmy.

Konečně odboj uvnitř strany byl občas ještě rozsáhlejší a v přidělených úlohách se na něm podílelo hned několik organizací. Výmluvný je v tomto ohledu spor, který proběhl na jaře roku 1950 v čáslavském okrese. Většina členů předsednictva se zde rozhodla obrátit proti předsedovi okresního výboru Josefu Beranovi a sesadit ho z funkce.³⁰⁹ Nechtěli však postupovat kuloárně, nýbrž získat pro svou kauzu co nejširší veřejnou podporu. O předsedovi rozšířili velmi závažná obvinění, jež měly jeho postavení naprosto zdiskreditovat: „V pomluvách bylo hovořeno o jakési defraudaci ve výši 4 mil.Kčs[,] prochlastání 20.000 Kčs, o dvou milionech, za které si s. Beran dal vystavět vilu.“³¹⁰ Takto vedenou rétorikou získali pro

³⁰⁵ Tamtéž, str. 2.

³⁰⁶ Cit. ar. j. Brno – Kádrová práce, str. 278.

³⁰⁷ Tamtéž, str. 279.

³⁰⁸ Tamtéž.

³⁰⁹ Cit. fond, sv. 54, ar. j. 315. Pardubice – Kádrová práce, str. 29.

³¹⁰ Tamtéž, str. 27.

svůj boj podporu dvou dalších stranických organizací, konkrétně v závodech Kosmas a Kovolis. Straníci ve druhém ze jmenovaných podniků dokonce vydali rezoluci, „... která žádala zajištění s.Berana, zbavení funkcí.“³¹¹ Pro dosažení maximálního efektu byla přečtena i ve vysílání místního rozhlasu,³¹² takže se o konfliktu probíhajícím v okrese mohl dozvědět prakticky každý. Rozmáchlá akce skončila v závěru neúspěchem. Pozice předsedy Berana byla upevněna zásahem ze stranického ústředí a jeho hlavní oponenti, označení jako „členové frakční skupiny“, přinuceni k sebekritice a potrestání.³¹³ I přes finální neúspěch však jejich úsilí dokládá, že na regionální úrovni docházelo k relativně autonomní koncentraci moci, schopné rozšiřovat vlastní agendu do veřejného prostoru a obstarávat zde pro ni podporovatele z řad prostých členů strany.

Současně by bylo chybou postulovat ve vztahu nižších stranických článků a nejužšího vedení jakousi neprostupnou dichotomii, v níž první odvážně vytváří drobné ostrůvky nezávislé aktivity, které protistrana nemilosrdně drtí a potlačuje. Podobně ultimativním rozdělením je nutno se vyvarovat už z principu. A není bez důležitosti, že esenciální rozpor mezi stranickým centrem a periferií odmítala také dobová stalinistická ideologie. Podle jejího návodu měly ústřední orgány na kritiku zdola reagovat důkladným šetřením následovaným ráznými kádrovými zásahy a výzvami k celostranické nápravě, nikoliv jejím potlačováním. Na příkladu řešení krizového stavu v Karlovarském kraji to usiloval doložit sám generální tajemník Slánský:

„Soudruh Gottwald, který dostal několik stížností z Karlovarska, nařídil komisi stranické kontroly, aby provedla šetření. Bylo zjištěno, že odpovědní krajští a někteří okresní funkcionáři potlačovali kritiku členů a funkcionářů strany, zastrášovali takové členy strany, vyhrožovali jim, přikazovali orgánům Sboru národní bezpečnosti, aby proti takovým kritisujícím členům byl sbírán materiál, a dali je orgány národní bezpečnosti vyslýchat.

Předsednictvo strany usneslo suspendovat krajského politického tajemníka a bezpečnostního tajemníka a nařídilo, aby všechny případy nesprávného vyloučení a disciplinárního potrestání členů strany byly přešetřeny a nesprávnosti napraveny. (*Velký potlesk.*) Předsednictvo strany přijalo k tomuto případu rezoluci, kterou rozeslalo všem

³¹¹ Tamtéž, str. 28.

³¹² Tamtéž,.

³¹³ Tamtéž, str. 29.

krajským a okresním výborům s výzvou, aby ve svých krajích a okresech potíraly všechny zjevy porušování vnitrostranické demokracie.³¹⁴

Je pochopitelné, že v praktickém chodu stranického organizmu probíhalo prověřování i oficiálně propagované ozdravení daleko méně harmonicky. Dokládá to nanejvýš komplikovaný případ Brněnského kraje. Zde se od jara 1950 množily závažné připomínky na adresu nejužšího krajského vedení v čele s vedoucím tajemníkem Otto Šlingem, jenž byl obviňován z praktikování diktátorských metod, za kterýmžto účelem „... se obklipil /obklopil/ lidmi, kteří buďto nemají, nebo ztratili důvěru členských mas...“³¹⁵ Za touto kritikou nestálo jen několik málo odvážlivců, ale podílelo se na ní vícero organizací regionu, mezi nimi také výše zmiňovaný Blanenský okres, a dokonce i členové předsednictva kraje. Nápravu spatřovali v sesazení vedoucího krajského tajemníka a důkladné vnitrostranické očistě. Přesto však bylo postavení Šlinga dlouho neotřesitelné. Ústřední sekretariát mu projevoval absolutní důvěru a jakékoliv stížnosti důrazně odmítal. „Z úst členů sekretariátu padaly výroky: Každé přesvědčování má svůj konec. Politika strany se musí provádět. Politika strany je nepopulární, protože chce po lidech práci. Šling to dělá správně, když si vynucuje plnění úkolů. Šling je neoblíben proto, že tvrdě prosazuje politiku strany.“³¹⁶ Kauza odbojníků se jevila jako zcela beznadějná. Na svou stranu však dokázali získat neocenitelného spojence – mocnou funkcionářku Jarmilu Taussigovou a jí spravovanou Komisi stranické kontroly. Přes svou příslušnost k ústředí vystupovala stranická instituce a její předsedkyně jako šampión lokálních zájmů, důkladně prošetřující činnost Šlinga i jeho stoupenců a požadující rozhodnou nápravu. Opakovaně kvůli tomu došlo ke střetu s ústředním sekretariátem. „Taussigová obhajovala výsledky šetření a nepříznivý postoj členů sekretariátu ÚV vysvětlovala jejich obavou přiznat, že situaci v krajích nehodnotily podle skutečného stavu.“³¹⁷ A nakonec své stanovisko, za pomoci tvrdošíjné neústupnosti Brněnských organizací a lstivých intrik přímo v nejvyšších patrech mocenské hierarchie, úspěšně prosadila.³¹⁸ Šling i jeho nejbližší

³¹⁴ *Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa*, op. cit., str. 152-153.

³¹⁵ Cit. ar. j. Brno – Kádrová práce, str. 204.

³¹⁶ Kaplan, Karel, *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, str. 96.

³¹⁷ Tamtéž, str. 97.

³¹⁸ Taussigová se nepochybně opírala mimo jiné o sovětského poradce v Bezpečnosti Vladimira Bojarského, se kterým ji vázal blízký poměr. Kaplan, Karel, *StB o sobě: Výpověď vyšetřovaného Bohumila Doubka*, Praha 2002, str. 73–74. A byl to právě Bojarskij, který aktivně prosazoval Šlingovo zatčení na základě jeho údajného

stoupenci byli sesazeni a pozatýkáni, za pravdu bylo dáno dlouho odstrkovaným odpůrcům, kteří tak dosáhli vítězství proti zdánlivě nepřemožitelnému diktátorovi.³¹⁹ Jejich zkušenost je pro porozumění chodu stranického mechanismu naprosto zásadní. Namísto jednoduché opozice ústředí a regionů ukazuje daleko komplexnější vztah plný vzájemného soupeření, ale také ovlivňování a koalic. Toto proměnlivé předivo nejrůznějších interakcí provázelo stranu po celé stalinistické období a bylo tím, co ji udělovalo její specifickou dynamiku i nevypočitatelnost. Možných kombinací bylo až překvapivě velké množství.

4.1 Svržení krajských diktátorů – Případové studie

Specifičnost poměru mezi stranickým centrem a lokalitami se nejvýrazněji projevila při hromadném sesazování tzv. diktátorů v měsících následujících po Šlingově zatčení. Relativně jednotná, avšak vágní až rozporná politika ústředních orgánů se tehdy střetla s unikátními situacemi v jednotlivých krajských organizacích, což vedlo k celé škále nejrozmanitějších scénářů. Obzvláště zajímavé jsou případy čtyř krajů – Ústeckého, Pardubického, Karlovarského a Plzeňského-, kterým proto bude věnována samostatná pozornost. Každý se vyznačuje jedinečnými podmínkami a průběhem, takže společně umožní postihnout jak základní uniformní tendence, tak míru nepochybně přítomné variability. Ještě předtím však bude nutný hlubší pohled na dokument, jenž celý proces odstartoval – na rezoluci ústředního sekretariátu ke kauze Šling s názvem „O odhalení nepřátelského agenta v Brně a odstranění politických následků jeho činnosti“.³²⁰ V listopadu roku 1950 byla odeslána všem krajským

závazku k proamerické špionáži zaznamenané v nanejvýš podezřelém dopise, podle všeho účelově vyrobeného falza. Kaplan, *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, op. cit., str. 99.

³¹⁹ Zásadní podíl lokálních aktérů na Šlingově pádu rozpoznal také Václav Kaška: „Podle mého názoru se tedy nelze domnívat, že Šlingovo říjnové zatčení vycházelo pouze z vnějších a vyšších míst, ze stranického ústředí a aktivit ministerstev národní bezpečnosti a obrany... resp. že Šling se stal hlavně obětí komplotu ukrývaných předválečných brněnských funkcionářů...“ *Neukáznění a Neangažování: Disciplinace členů Komunistické strany Československa v letech 1948–1952*, Praha a Brno 2014, str. 165–166. Pouze skupinu Šlingových odpůrců definuje Kaška příliš úzce a termín „komplot“ je vyloženě nevhodný. Do konfliktu s vedoucím tajemníkem se zapojily celé organizace a svá kritická stanoviska k jeho osobě prezentovaly naprosto otevřeně.

³²⁰ NAP, fond 1261/2/5 - Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951, sv. 54, ar. j. 315. Pardubice – Kádrová práce, str. 138.

předsednictvům v Komunistické straně Československa, které ji měli důkladně projednat a seznámit s ní širší stranický aktiv. Obsahovala nanejvýš závažná sdělení.

Právě v tomto usnesení byl čerstvě odstavený vedoucí tajemník Šling poprvé úředně označen jako diktátor. Jeho vládnutí se mělo vyznačovat tyranstvím a úskočnými praktikami: „Šling vedl kraj naprosto diktátorskými methodami. Když byl kritisován, přiznal formálně své nesprávné chování, nikdy však jemu vytykané chyby nenapravoval, nýbrž ve svých diktátorských methodách pokračoval. Formálně používaná kritika a sebekritika sloužila Šlingovi k potlačování skutečné bolševické kritiky a sebekritiky a k jejímu znevažování.“³²¹ Klíčová pro jeho diktátorské postavení měla být svévolná kádrová politika: „K ovládnutí krajské organisace strany a prosazování své politiky obklopil se Šling řadou soudruhů, kteří jednak do funkcí jim svěřených nedorostli[,] a jednak pro svou minulost na tato místa nepatřili. Tito funkcionáři sloužili mu k provádění jeho diktátorských pracovních method.“³²² S jejich podporou údajně Šling umrtvil stranický život a „... znemožnil krajskému výboru uplatňovat rozhodující a vedoucí úlohu v kraji.“³²³ Je až zarážející, nakolik tento popis odráží kritiku Šlingových odpůrců přímo v Brněnském kraji. Ústředí se s ní zcela ztotožnilo a zaštitilo ji svoji autoritou. V tomto ohledu šlo o bezvýhradný úspěch lokální perspektivy, která se stala oficiální interpretací celé strany.

Nicméně sekretariát ÚV se neomezil pouze na roli pasivního recipienta. Přijatý výklad obohatil o zcela zásadní odhalení, jež z diktátora Šlinga učinila špióna pracujícího pro tábor nepřítele: „...byly zjištěny takové, straně dosud neznámé skutečnosti z minulosti Oty Šlinga, které odhalily Šlinga jednoznačně jako nepřátelského agenta a škůdce.“³²⁴ Toto fantaskní obvinění plně v duchu stalinistické ideologie skrývalo dvojí racionalitu: Vrchnímu vedení poskytovalo vhodný nástroj k exkulpaci. Šlingovo diktátorství podle něj nepramenilo ze selhání nejužší mocenské skupiny či snad dokonce systémových defektů stranického mechanismu, nýbrž ze zlovůle zahraničních špionážních rozvědek, svolných i k těm nejspínavějším intrikám. Současně činilo z odsouzení Šlinga prubířský kámen loajality ke straně. Kdokoliv by projevil nedostatečný zápal nebo by se odhalených škůdců pokusil zastávat, mohl být rázem označen jako další agent a nepřítel. Vymýcení „šlingovštiny“ muselo být naprosté, bez jakýchkoliv kompromisů.

³²¹ Tamtéž, str. 139.

³²² Tamtéž, str. 140.

³²³ Tamtéž.

³²⁴ Tamtéž, str. 138.

Cesta k očistě byla spatřována v důkladné prověrce všech funkcionářů kraje, jež by zbavila aparát „...nespolehlivých, nepřátelských cizích živlů...“³²⁵ a povýšila ty, „... kteří se svou bdělostí a ostražitostí zvláště osvědčili.“³²⁶ Stranickou organizaci měl prodchnout „skutečně bolševický způsob kritiky a sebekritiky“,³²⁷ které by umožnily „... po odhalení a zneškodnění Šlinga rychle překonat politické následky jeho zločinecké činnosti.“³²⁸ A postup schválený pro Brněnský kraj se měl stát návodem také pro všechny ostatní krajské organizace. Dokládá to výzva ústředního tajemníka Slánského, jež byla k rezoluci přiložena: „Je třeba prozkoumat, zda nedochází k potlačování kritiky také ve Vašem kraji, jak je na hlasy zdola reagováno, prozkoumat pracovní metody v činnosti strany Vašeho kraje a mobilizovat všechno občanstvo a funkcionáře ke zvýšení bělosti a ostražitosti tak, aby odhalení nepřátelského agenta v Brně vedlo k ještě většímu posílení naší strany.“³²⁹ Apel ústředí k aktivizaci byl pro všechny kraje naprosto identický. O to více je důležité nahlédnout, jak odlišnými způsoby mohl být v krajských organizacích osvojen a praktikován. K tomu bude přistoupeno nyní.

4.1.1 Bezkrvavé odstranění Mikuláše Landy (kraj Ústí nad Labem)

Krajské předsednictvo v Ústí nad Labem se k projednávání inkriminovaného usnesení sekretariátu ÚV dostalo při svém zasedání dne 27. listopadu roku 1950. „Soudruh Landa přečetl resoluci o případu Šlinga a provedl sebekritiku, ve které spíše obviňoval a kritizoval druhého.“³³⁰ Jako vedoucí krajský tajemník, jenž navíc předtím úzce spolupracoval s Ottou Šlingem na pozici instruktora Brněnského kraje,³³¹ Mikuláš Landa bystře vycítil vratkost vlastního postavení a zvolil útočný tón. Nebylo mu to však nic platné. Ostatní členové předsednictva proti němu utvořili jednotnou frontu a prudce ho napadli. „Všichni ostře kritisovali jednání s. Landy. Nejostřeji s. Budil, s. Šťasný a s. Havlín. Žádný člen

³²⁵ Tamtéž, str. 142.

³²⁶ Tamtéž, str. 141.

³²⁷ Tamtéž, str. 142.

³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ Tamtéž, str. 137.

³³⁰ NAP, fond 1261/2/5 - Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951, sv. 41, ar. j. 254. Ústí nad Labem – Kádrová práce, str. 113.

³³¹ Tamtéž, str. 20.

předsednictva krajského výboru nemluvil příznivě pro s. Landu. Soudruzi Havlín, Budil a Šťastný nezastřeně hovořili o Landovi... jako [o] nepříteli strany.³³²

Vedoucí tajemník pochopil, že jeho situace je nanejvýš závažná, a zahájil opatrný ústup: „V odpovědi na kritiku všech soudruhů hovořil s. Landa opět tak, že [v] téměř hodinu a půl trvající sebekritice nepřiznal důkladně své chyby a nedostatky. Mezi jiným však přiznal, že byl odeslán telegram s. Gottwaldovi s falešným hlášením o stavu výkupu obilí v kraji, přiznal, že byl sprostý na s. Cucovou, že jej navštívil Šling... Přiznal, že se snažil zavádět brněnský způsob práce a Brno, že pro něj bylo vzorem. Šlingův způsob jednání si osvojil. Neviděl lidi, ale chtěl[,] aby úkoly byly za každou cenu splněny.“³³³ Nicméně zbytku předsednictva jeho doznání nestačilo: „Po sebekritice s. Landy se přihlásili znovu členové předsednictva a s. Havlín, Budil, Šťastný, Langr i jiní soudruzi buď přímo, nebo nepřímo řekli, že s. Landovi nevěří a že s ním nemohou spolupracovat. Všichni členové předsednictva vyslovili jednomyslně s. Landovi nedůvěru a obrátili se na sekretariát ÚV o jeho odvolání z funkce vedoucího tajemníka KV.“³³⁴ Ústředí jejich požadavku vyhovělo a na Landovu pozici doporučilo bývalého instruktora Ústeckého kraje Josefa Teslu, což bylo na dalším jednání krajského předsednictva přijato všemi hlasy.³³⁵ Před samotným Mikulášem Landou se otevřely ty nejtemnější perspektivy. V lednu následujícího roku byl zatčen a přesně o tři roky později odsouzen v neveřejném procesu k dlouholetému trestu vězení.³³⁶

Naprostá svornost, kterou předvedli členové krajského předsednictva ve střetnutí s vedoucím tajemníkem, budí zdání upřímně prožívaného nepřátelství a zášti. Takový úsudek by však byl přinejmenším velmi zkreslující. Opominul by totiž zásadní úlohu, jež ve vyvolávání odporu vůči Landovi sehrál ústřední instruktor Josef Koliáš. Ten v Ústeckém kraji působil po delší čas, během něhož žádný významnější odpor vůči Landově osobě nezaznamenal: „Za celou dobu[,] co jsem jezdil do Ústí, žádný z funkcionářů v rozhovorech se mnou na závažné nedostatky s. Landy neukázal. Na schůzích předsednictva krajského výboru, ani při poradách sekretariátu[,] nebyl s. Landa za své jednání nikým kritisován.“³³⁷ Nevraživé nálady proti vedoucímu tajemníkovi vyvolal až on sám, prostřednictvím instruktivně vedených rozmluv s jednotlivými členy předsednictva: „Hovořil jsem nejprve se

³³² Tamtéž, str. 113.

³³³ Tamtéž.

³³⁴ Tamtéž.

³³⁵ Tamtéž.

³³⁶ *O procesech a rehabilitacích I*, Praha 1990, str. 117.

³³⁷ Cit. ar. j. Ústí nad Labem – Kádrová práce, str. 112.

s. Pokorným, předsedou krajského výboru, o poměru Landy k němu. Soudruh Pokorný byl překvapen mými otázkami a když jsem hovořil o napjaté situaci na sekretariátě, nechtěl tomu věřit. Na jednání s. Landy si nestěžoval a považoval je vcelku za dobré.³³⁸ Chápavější posluchače našel v dalších členech předsednictva Budilovi, Špatenkovi a Šťastném, „... kteří na mé naléhání se mi svěřili a zle si stěžovali na s. Landu. V rozhovoru jsem se tázal s. Budila a Šťastného, proč mně (sic) o svých starostech a stížnostech neinformovali dříve. S. Budil mně na to řekl, že mi nevěřil, a že se bál s. Landy.“³³⁹ Je příznačné, že právě z těchto funkcionářů se následně stali nejaktivnější Landovi kritici, neuhýbající ani před nejvíce vyhrocenými útoky. Příčinnivě plnili úkol, který jim byl přidělen. Avšak žádného většího ocenění se jim za to nedostalo. Sám Koliáš ohodnotil jejich výkon jako přepjatý: „Řada tvrzení, které uváděl s. Budil i s. Šťastný[,] byla přehnaná.“³⁴⁰ Veškerá zásluha na odhalení Mikuláše Landy měla připadnout vyšší instanci. Osobně se to samozřejmě vztahuje na instruktora Koliáše, který se mohl prezentovat jako rázný bojovník proti lokálnímu diktátorství. Především však šlo o vítězství celého ústředí. Obratný zákrok ho zbavil odpovědnosti za předchozí politiku a zároveň zachoval neporušený jeho oficiálně deklarovaný status prvotního hybatele a monopolního držitele moci. Základním principům stranické doktríny bylo učiněno zadost.

Nicméně úplně nelze pominout ani lokální kontext. Třebaže nikoliv rozhodující, motivace pro sesazení Landy existovala také přímo v kraji. Dokládá to už zmiňovaný člen předsednictva Budil, který svými pichlavými výpady neplnil pouze přání nejvyšších míst, nýbrž dával průchod i ryze osobním antipatiím. S Mikulášem Landou se nacházel v nepřátelském poměru, jež se datoval minimálně od stranické prověrky v srpnu roku 1950. Tehdy ho totiž vedoucí tajemník kromě slov chvály zahrnul také ostrou kritikou. Na rovinu pověděl, že „... jako vedoucí kult.prop.oddělení se [Budil] dosud neosvědčil a... se o to nijak zvlášť nepokoušel... Jeho vystoupení na KV nese stopy improvisace. Málo učí nižší složky, jak provádět práci. Nedostatky se projevují[,] nejen pokud jde o RSS, ale i na poli agitace. s. Budil se neopírá o spolupracovníky a nedovede použít pomoci, kterou mu strana poskytuje...“³⁴¹ Toto nelichotivé hodnocení nezůstalo bez odpovědi. Budil v krajském

³³⁸ Tamtéž.

³³⁹ Tamtéž.

³⁴⁰ Tamtéž, str. 114.

³⁴¹ Tamtéž, str. 74.

sekretariátu vědomě vytvářel okolo Landy atmosféru strachu,³⁴² aby ztížil jeho postavení. A když nastala vhodná příležitost, udeřil proti němu plnou silou.

Ještě markantněji byl odpor vůči vedoucímu tajemníkovi Landovi pocíťován v okresních organizacích strany. Kupříkladu tajemník Děčínského okresu Lipert popsal výsledky jeho činnosti v těch nejtemnějších barvách: „... politika Landy byla zanesena do okresů. Forma kritiky byla taková, že lidé nechtěli pracovat, báli se. Instruktoři a my jsem mluvili s lidmi[,] jak s námi mluvil Landa – všeobecně se mluvilo Landa si to přeje, jde o legitimaci, víš co tě čeká atd.“³⁴³ Zpráva o Landově sesazení tudíž byla přijata velmi pozitivně. Nadšení bylo dokonce takové, že se nový krajský tajemník Tesla obával všeobecného rozkladu disciplíny: „V kraji nastalo všeobecné ulehčení, avšak je druhé nebezpečí, že mnozí by mohli přejít k druhému extrému. Není třeba stanovené termíny dodržovat, nesmí se důrazně trvat na plnění, protože by to byl diktát /Landovština/...“³⁴⁴ Landův pád tak neuspokojil pouze nejvyšší vedení, ale rovněž po výtce lokální, bezprostředněji orientované aktéry.

Přesto byl však zájem ústředí stěžejním faktorem. Krajsští i okresní funkcionáři zůstávali dlouho pasivní a jednat začali teprve ve chvíli, kdy k tomu byli vyzváni. Takové chování by bylo možné označit za důsledek jejich podřízeného postavení a jednoduše odbýt jako přirozené. Avšak tím by došlo k opomenutí jednoho z hlavních aspektů života v KSČ. Straníci totiž dokázali projevit až nevídanou samostatnou aktivitu, pokud k tomu měli dostatečný důvod. Odpověď je proto nutné hledat přímo v Ústecké krajské organizaci. Nanejvýš podnětné vodítko zde poskytuje doba, po kterou Landa vykonával funkci vedoucího tajemníka kraje. Jmenován byl v červnu roku 1950³⁴⁵ a už v listopadu ho čekalo potupné sesazení. Na postu se tedy udržel 5 měsíců, což oproti Šlingovu pětiletému vedení Brněnského kraje představovalo pouhý zlomek. Je možné vyslovit hypotézu, že za tak krátký časový úsek se jeho diktátorské praktiky dostatečně neprojevíly a ani mu nevytvořily příliš mnoho nepřátel. Současně si však nestačil dobudovat vlastní pozici, která proto stála na velmi nepevných základech. To potvrzuje také skutečnost, že Landa si k sobě nestihl ustanovit žádné zástupce, kterýžto krok zdůvodňoval tím, „... že nejsou v krajském aparátu tak schopní soudruzi, kteří by mohli být na tak důležité funkce navrženi.“³⁴⁶ Skupina věrných následníků, představující nepostradatelnou rekvizitu každého diktátora, u něho byla velmi slabě vyvinuta.

³⁴² Tamtéž, str. 107.

³⁴³ Tamtéž, str. 116.

³⁴⁴ Tamtéž.

³⁴⁵ Tamtéž, str. 19.

³⁴⁶ Tamtéž, str. 108.

Mikuláš Landa tak v lokálním rámci postrádal zásadnější protivníky i spojence. Proto mohla rozhodující úloha připadnout ústředí, které ho odstavilo v relativním poklidu, bez výraznější aktivizace lokálních organizací. Jednalo se o vsutku bezkrevnou operaci.

4.1.2 Důsledné vymýcení Kotrchovy skupiny (Pardubický kraj)

Diametrálně odlišným způsobem proběhlo svržení krajského diktátora v Pardubicích, kde náběhy k drsnému zúčtování byly přítomny dlouho předtím, než na sekretariátu ÚV vznikla ona osudná rezoluce. V předsednictvu krajské organizace opakovaně probíhaly vyostřené hádky, které proti sobě stavěly skupinu vedenou zástupcem vedoucího tajemníka Kotrchem a její více či méně nesmiřitelné odpůrce. Sám Jiří Kotrch byl pro své samolibé jednání často terčem obvinění i přiléhavé kritiky. Takto se mu na mimořádném zasedání předsednictva v dubnu roku 1950 pokusil domlouvat jeho člen Matuška: „Víš, Jirko,[]ty si myslíš, že mnoho znáš... Nevěř, nemáš takové zkušenosti[,] i já bych ti mohl v lecčems poradit... Tys nedovedl najít poměr... Zahod' to vědomí, že seš moc chytrý[,] i když určité sebevědomí mít musíš. Promysli si to a zaujmi stanovisko.“³⁴⁷ Vyhrocenější postoj zaujala ke Kotrchovi další členka předsednictva Pavla Šimonková, která s ním pro jeho intrikaření odmítala vůbec pracovat: „Nevěřím s.Kotrchovi. Docházím k závěru, že bude lépe, půjdu[-]li z kraje, neboť intriky jsme na sekretariáty zaváděli... s.Kotrch je pro mne věrolomný, slíbil mnoho a nesplnil. Mne nikdo nedonutí, abych nespokojenost řešila ve skupinkách nebo na ulici, ale vždy na předsednictvu KV.“³⁴⁸ Kotrchovy diktátorské metody vytvářely v krajské organizaci velké napětí. Je případné, že už v srpnu roku 1950 se zde otevřeně hovořilo o nebezpečí „Kotrchovštiny“.³⁴⁹ Situace byla zralá k finální konfrontaci.

Ta propukla, když byla 28. listopadu roku 1950 před krajské předsednictvo předložena rezoluce ústředí k Šlingově případu. Je specifické pro Pardubickou organizaci, že nebyla projednána osamoceně, nýbrž v kombinaci s dopisem kritizujícím postupy Kotrchovy skupiny, tzv. kolektivu, který sepsala jeho bývalá členka, vedoucí kádrového oddělení Jiřina

³⁴⁷ NAP, fond 1261/2/5 - Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951, sv. 54, ar. j. 315. Pardubice – Kádrová práce, str. 51.

³⁴⁸ Tamtéž, str. 48.

³⁴⁹ Tamtéž, str. 105.

Doubnerová.³⁵⁰ Oba kontexty, celostranický i lokální, tak splynuly v jediný, vysoce třaskavý amalgám. Potenciálního nebezpečí si byl plně vědom také vedoucí tajemník a Kotrchův sympatizant František Jičínský. Rozhodl se proto „... pozornost obrátit především ke kritice práce masových složek /KNV, KOR/...“,³⁵¹ zatímco výkony vlastního stranického aparátu zhodnotil velmi pozitivně: „Systém práce sekretariátu KV považuje za správný, jelikož umožňuje rozvíjet iniciativu pracovníků i okresů.“³⁵² S Jičínského úvodem okamžitě vyjádřili naprostý souhlas jeho zástupci Krčma a Kotrch.³⁵³ Tím však jednomyslnost skončila. Další účastníci schůze naopak poměry v krajském sekretariátě prudce odsoudili. Jeho vedoucí pracovníci byli podle nich izolováni od skutečných problémů strany a samotná instituce neúnosně zbyrokratizovaná. Nejdále v tomto ohledu zašla Doubnerová, „... která chod sekretariátu přirovnala k pyramidě.“³⁵⁴ Kritika postupně nabývala na intenzitě a ze systémové přecházela čím dál více do roviny osobních útoků. Nebylo překvapivé, že nejostřejší postihy právě Jiřího Kotrcha. Kupříkladu člen předsednictva Ouzký obeznámil plénum s důvěrnou schůzkou, na níž si měl Kotrch ověřovat jeho postoj k vlastní osobě: „Ovšem jak na mně /mě/ působilo, když před zasedáním KV mě k sobě pozval s. Kotrch, abych mu řekl, co si myslím o jeho práci. Na mně /mě/ to působilo, že s. Kotrch si chce oklepnout svoje ambice. Tenkrát jsem jasně řekl, že jako politického pracovníka si ho vážím a беру si ho jako vzor, ale že nemá dobrý poměr k lidem, že je k lidem studený a cílevědomě jde za svým cílem. To jsem řekl s. Kotrchovi.“³⁵⁵ S obzvláštním zanícením napadla zástupce vedoucího tajemníka Pavla Šimonková: „... do důsledků na tom trvám, že s. Kotrch nemá dobrý poměr k lidem, byl strach ze s. Kotrcha na krajském sekretariátě, zaměstnanci se báli s. Kotrcha, byla to i děvčata, která byla u něho v kanceláři. Já bych jednala proti vlastnímu svědomí, kdybych jednala jinak. Tentokrát jsem si řekla, že budu tvrdá.“³⁵⁶ A trvala na tom, aby se její kritika dostala i do závěrečného usnesení: „Já bych byla ráda, kdyby to, co vyplynulo z naší diskuse, se projevilo také v naší resoluci. Trvám na tom, aby tam byly naše námitky, alespoň moje, že celá práce našeho sekretariátu neodpovídá potřebám strany... se strany s. Kotrcha docházelo

³⁵⁰ Tamtéž, str. 143.

³⁵¹ Tamtéž, str. 263.

³⁵² Tamtéž, str. 262.

³⁵³ Tamtéž, str. 148–152.

³⁵⁴ Tamtéž, str. 263.

³⁵⁵ Tamtéž, str. 177.

³⁵⁶ Tamtéž, str. 210.

k tomu, že potlačoval kritiku svým vystupováním, že s. Kotr[c]h nejednal správně.³⁵⁷ Toto už Jiřího Kotrcha vyloženě dopálilo. Nařčení Šimonkové rozčileně odmítl a pustil se do energické obhajoby: „... aby mně s. Šimonková vyčítala nějaká svinstva, nevím, zda by si to někdo z vás nechal líbit. s. Šimonková říká, že nemám poměr k lidem. Jestli mi byly vytýkány nesprávné formy jednání, je rozdíl, jestli mám poměr k lidem. Dělal jsem v Pardubickém kraji[,] co bylo v mých silách, ale žádných špatných činů jsem se nedopustil.“³⁵⁸ V krajském předsednictvu měl pořád dostatečný vliv na to, aby jeho stanovisko převážilo. Výsledná rezoluce proto byla formulována nanejvýš mlhavě. Sekretariát podle ní občas volil k prosazování svých rozhodnutí „... administrativní formy, které nám nezajišťovali splnění... úkolů na okresech a místech.“³⁵⁹ Samotná kritika Kotrchových diktátorských praktik se potom zploštila v bezzubý poukaz na „... některé nesprávné formy jednání s. Kotrcha...“³⁶⁰ Není bez významu, že s touto umírněnou dikcí vyslovil souhlas také ústřední instruktor Vladko Pavlů. Návrh Šimonkové považoval za „unáhlený“.³⁶¹ A předsednictvo podle něj bylo „... dostatečně silné, aby věci vyřešilo samo.“³⁶² Zdálo se, že i přes bouřlivý průběh zasedání k žádné závažnější změně v Pardubické organizaci nedojde.

Avšak opozice nebyla i přes dílčí porážku v žádném případě umlčena, právě naopak. Její řady rozšířili nespokojení funkcionáři z okresů, kteří ji obdařili dosud netušenou silou a rozhodností. Učinili tak na zasedání krajského výboru ve dnech 16. a 17. prosince.³⁶³ Jednotliví řečníci zde během diskuse rázně zkritizovali poměry v krajském sekretariátu, což se odrazilo i v závěrečném usnesení. Postup předsednictva byl vyhodnocen jako nedůsledný a polovičatý: „... krajský výbor... zjišťuje, že ani mimořádné předsednictvo KV KSČ, zabývající se resolucí o brněnském případě, nebylo sto ve svém usnesení tyto nedostatky odhaliti.“³⁶⁴ Poměry v kraji měly dostoupit daleko kritičtějšího stupně, než byli vedoucí činovníci ochotni připustit. Docházelo „... v mnoha případech k užívání nesprávných method a systému práce, které vedly k oslabování významu základních organisací strany,

³⁵⁷ Tamtéž, str. 212.

³⁵⁸ Tamtéž, str. 215.

³⁵⁹ Tamtéž.

³⁶⁰ Tamtéž.

³⁶¹ Tamtéž, str. 267.

³⁶² Tamtéž.

³⁶³ Tamtéž, str. 271.

³⁶⁴ Tamtéž.

k porušování vnitrostranické demokracie, k snižování významu OV KSČ i KV KSČ.³⁶⁵ Zvláště byly odsouzeny pochybné kádrové praktiky, které měly být dokonce prvotní příčinou neutěšeného stavu: „V našem kraji došlo také k těm zjevům, že se někteří vedoucí funkcionáři v aparátu KS KSČ obklopovali plánovitě kádry, jež ochotně prováděli jejich politiku. To vedlo k nekritičnosti a familiárnosti. To byl také počátek k vytvoření skupiny v předsednictvu KV KSČ a krajském sekretariátu.“³⁶⁶ A jmenovité kritice se nevyhnul Jiří Kotrch, u něhož se údajně „... projevil potlačování kritiky zastrašovacími methodami. S tím v přímé souvislosti jsou diktátorské metody, jež vyvolávaly nepříznivé ovzduší v krajské organizaci, což se přeneslo na některé krajské funkcionáře.“³⁶⁷ Tito dali plný průchod svému dlouho střádanému hněvu, když odvolali „... s.Kotrcha ze všech funkcí krajské organisace, neboť ani zde před tvář krajského výboru neprovedl s. Kotrch sebekritiku a volil jemu vlastní formy vytáček a intelektuálního zastírání chyb.“³⁶⁸ Rozhodující slovo v regionu mělo opět připadnout krajskému výboru, který měl nadále „... dbát daleko více, aby se projevoval jako vyspělý orgán kraje, aby daleko více dbal na dodržování základních principů stranické politiky, sebekritiky a bolševické bdělosti, jako trvalých method práce.“³⁶⁹ V Pardubickém kraji bylo napříště zapovězeno, aby si rozhodující moc přivlastnila nad řadové stránky povýšená, diktátorsky vystupující klika nikým neustavených mocipánů.

Kdysi tak mocnou Kotrchovu skupinu postihl strmý pád a veřejná potupa. Na mimořádném zasedání předsednictva 14. března roku 1951 byli její členové zbaveni všech funkcí a někteří i rovnou vyloučeni ze strany.³⁷⁰ Hloubku jejich kalvárie dojmavě vyjádřil František Jičínský, který zde pronesl zdrcující sebekritiku: „Nikdy jsem neměl být vedoucím tajemníkem, nestačil jsem na to... Je chyba, že jsem se stal vedoucím tajemníkem. Nechal jsem se ovlivnit Kotrchem a spol. a tím se to stalo... Vím, že jsem špatný komunista.“³⁷¹ Svým pokořujícím doznáním si vysloužil mírnější trest. Zbaven všech stranických postů, vrátil se zpět k práci v továrně.³⁷² Ostatní dopadli ještě hůře. Sám Kotrch byl „... odsouzen k nuceným pracím. Strávil několik let v uranových dolech v Jáchymově, během nichž jeho žena skončila tak, že

³⁶⁵ Tamtéž.

³⁶⁶ Tamtéž.

³⁶⁷ Tamtéž.

³⁶⁸ Tamtéž, str. 272.

³⁶⁹ Tamtéž.

³⁷⁰ Tamtéž, str. 338, 340 a 342.

³⁷¹ Tamtéž, str. 333-334.

³⁷² Kaplan, Karel, *Dans les archives du Comité Central*, Paris 1978, str. 44.

spáchala sebevraždu.³⁷³ Z tzv. Kotrchovštiny se stalo univerzální stranické heslo. „Všechny existující chyby se náhle staly „důsledkem kotrchovštiny“, následující nedostatky potom byly hodnoceny jako „přežitky kotrchovštiny, které nebyly dosud překonány.“³⁷⁴

Ústředí se při tomto tažení omezilo na dodatečný souhlas. Předsedu krajského výboru Josefa Berana o tom informoval generální tajemník Slánský: „... zasedalo předsed.ÚV a po zasedání mně s. Slánský sdělil, že schválili resignaci na funkce s. Jičínského a pověřují mně vedením kraje i v té funkci jako předseda KV. do krajské konference. Do konference si máme sami podle svého uvážení připravit buď tajemníka nebo předsedu. s.Slánský to dává předsed.KV v úvahu.“³⁷⁵ Jeho přístup byl až tak pasivní, že rozzlobil Pavlu Šimonkovou: „Chyba je v tom, že si nás... Slánský nezavolal a neprodiskutoval s námi věci, které se zde v souvislosti se s.Jičínským projevíly.“³⁷⁶ Ústřední tajemník se snažil držet stranou a stejně postupoval i celý sekretariát ÚV. Dramatické sesazení Kotrchova „kolektivu“ tak proběhlo plně v režii lokálních aktérů.

4.1.3 Nepochotné odvolání Jindřicha Homoly (kraj Karlovy Vary)

Velkou nezávislost na ústředních orgánech osvědčili také funkcionáři Karlovarského kraje, avšak tato šla oproti předchozímu případu naprosto protikladným směrem. Rezoluce o Šlingovi zde v listopadu roku 1950 ani v následujících měsících neměla žádný dopad. Krajská organizace jednoduše pracovala dále, jako by k ničemu závažnému nedošlo. Stále více frustrované ústředí proto nakonec přistoupilo k přímému zásahu – v dubnu roku 1951 navrhlo předsednictvo ÚV KSČ odvolání vedoucího tajemníka Jindřicha Homoly, kterýžto krok měl při svém zasedání potvrdit výbor kraje.³⁷⁷ Reakce, jež následovala, patří k těm pozoruhodnějším.

Ústřední sekretariát při orchestraci pléna projevil obvyklou pečlivost. Do Karlových Varů vyslal osvědčeného aparátníka Jiřího Hendrycha, kterému pro jeho vyvýšené postavení

³⁷³ Tamtéž.

³⁷⁴ Tamtéž.

³⁷⁵ Cit. ar. j. Pardubice – Kádrová práce, str. 361.

³⁷⁶ Tamtéž, str. 369.

³⁷⁷ NAP, fond 1261/2/5 - Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951, sv. 37, ar. j. 235. Karlovy Vary, str. 272.

náleželo úvodní i konečné slovo v debatě.³⁷⁸ Mohl tak autoritativně nanášet témata a určovat závěry. Spolupracoval rovněž Homola, ochotný přiznat chyby, „... k jejichž poznání dospěl po kritice ÚV.“³⁷⁹ Shromážděnému plénu přednesl doslova flagelantskou sebekritiku:

„ÚV ztratil ke mně důvěru a řadí mně mezi ty, s nimiž Švermová počítala. Proč se mnou Švermová mohla počítat? Protože znala moje slabiny a chyby, znala to, co jsem já nechtěl na sobě vidět. Jakých chyb jsem se dopustil? Předně, projevila se u mě nezávadnost v otázkách demokratického centralismu; neinformoval jsem ÚV a vedoucí soudruhy o závažných politických otázkách kraje, informoval jsem jen Švermovou. Vyřadil jsem tak od účinné pomoci kraji ostatní soudruhy z vedení strany. Přes Švermovou jsem prosazoval na ÚV své návrhy, byl jsem rád, že na ÚV někoho mám, kdo můj návrh tam bude podporovat. Schůzku jsem nehlásil proto, že jsem se zbaběle bál důsledků, nechtěl jsem si pálit prsty.“³⁸⁰

Je důležité poznamenat, že v tomto doznání prakticky absentoval lokální rámec. Vedoucí tajemník vyzvedával pouze chybnost svého poměru k ústředí – upřednostňování odhaleného „nepřítele strany“³⁸¹ Marie Švermové před ostatními „vedoucími soudruhy“ –, od kterého jsou vlastní problémy kraje pouze velice nepřímo odvozeny. Autorství nejužší mocenské skupiny se zde projevilo naprosto nezastřeně. A od členů krajského výboru, okresních a krajských funkcionářů strany, se očekávala nadšená spolupráce. Homola měl být zahrnut ostrými výčitkami, zatímco očištěné ústředí oslavováno jako po zásluze vedoucí orgán. Nastal však pravý opak. Rozhodná většina diskutérů odmítla nahlížet činnost vedoucího tajemníka v negativním světle a naopak si ji pochvalovala. Činovník městského výboru Matysik se řečnický otázal, „... v kterém krajském městě a v kterém kraji se v poslední době udělaly takové masové aktivity jako v kraji Karlovy Vary zásluhou s.Homoly.“³⁸² S jeho sesazením nesouhlasili. Výmluvný je příklad dělnického úderníka Dohnala, jenž nebyl „... přesvědčen o správnosti toho, že s. Homola je odvoláván z funkce; dělníci proti němu nic nenamítají.“³⁸³ A

³⁷⁸ Tamtéž, str. 272 a 275.

³⁷⁹ Tamtéž, str. 272.

³⁸⁰ Tamtéž.

³⁸¹ Takto ve svém projevu na únorovém zasedání ÚV označil Švermovou ministr informací Václav Kopecký. Rudé právo, 27. února 1951, str. 8.

³⁸² Cit. ar. j. Karlovy Vary, str. 273.

³⁸³ Tamtéž, str. 274.

někteří členové krajského výboru zašli ještě dále. Vinu za špatný poměr mezi centrálními a karlovarskými orgány odmítli spatřovat osobně v Jindřichu Homolovi, nýbrž v samotném ústředí. Pregnantně to vyjádřil vedoucí zemědělského oddělení Paul: „... není správné, když dnes vypočítáváme všechny chyby u s. Homoly... Proč ostatní soudruzi z ÚV neprojevují zájem o kraj, proč pro této stránce nebylo ani slovo sebekritiky v referátě s. Hendrycha. Je vinou ÚV, že nechal s. Homolu bez pomoci a nechal jej opírat se o pomoc jen Švermové; proč mu nepodalí pomocnou ruku?“³⁸⁴ A vedoucí tajemník kraslického okresu Máchálek se dokonce odvážil proti nevyšimavosti nejvyšších pohlavárů vyzvednout trvalý zájem, který stranickým šéfům regionálních organizací prokazovala oficiálně demonizovaná Marie Švermová: „Důvěra s. Homoly ve Švermovou byla něčím opodstatněná... Švermová dojemně se starala a pečovala o vedoucí tajemníky, zvala je do svého bytu. Naproti tomu naprosto nedostatečná byla péče ostatních soudruhů o krajské tajemníky. Homola opomněl ve svém vystoupení provést kritiku ústředních funkcionářů. ÚV se málo staral o to, že si Švermová volá vedoucí tajemníky, málo se staral o instruktory, málo o činnost krajů. Té péče se nedostalo s. Homolovi.“³⁸⁵ Celková bilance byla pro ústředí nanejvýš tristní: „Jen 8 diskutujících se kriticky postavilo k vině s. Homoly, dalších 7 vystoupilo tak, že konstatovalo klady jeho práce v kraji a 6 otevřeně obvinilo ÚV...“³⁸⁶ Na naléhání Jiřího Hendrycha při závěrečném vystoupení nakonec krajský výbor vedoucího tajemníka Homolu odvolal, ba učinil tak jednohlasně.³⁸⁷ Tím nicméně celý případ skončil. V kraji neexistovala vůle k tvrdému zúčtování, ani ochota svalit všechny problémy na jednoho obětího beránka. Krajské konference proběhnuvší v červnu roku 1951 byly vděčnou platformou, na které se okázale zatracovali svržení funkcionáři a jim příkládané diktátorské praktiky, na Karlovarsku však k ničemu takovému nedošlo.³⁸⁸ Tváří v tvář neochotě lokálních kádrů upustilo od další persekuce také ústředí. Jindřich Homola byl jediným z vedoucích tajemníků protežovaných Marii Švermovou, kterého nečekalo zatčení ani veřejné označení za zrádce. A to i přesto, že proti němu StB vyslýchaný Šling vznesl vysoce kompromitující obvinění.³⁸⁹ Bez lokální

³⁸⁴ Tamtéž, str. 273.

³⁸⁵ Tamtéž, str. 274.

³⁸⁶ Tamtéž, str. 273.

³⁸⁷ Tamtéž, str. 275.

³⁸⁸ Rudé právo, 5. června 1951, str. 1 a 3.

³⁸⁹ „Šling mluvil o Švermové a některých krajských tajemnicích jako o svých společnících.“ Jedno jejich společné setkání, kterého se zúčastnil i Homola, bylo potom vyšetřováno jako „... frakční schůzka

podpory by takový postup neměl žádoucí efekt. Ústřední vedení by se nemohlo vyvinut, stranická masa by se nezaktivizovala. Proto od něj bylo upuštěno.

Specifická reakce funkcionářů Karlovarského kraje si žádá vysvětlení. Pokud jednali odlišným způsobem, museli k tomu tito straníci mít patřičný důvod. Podnětný je v tomto ohledu bližší pohled na situaci, ve které Jindřich Homola nastoupil do pozice vedoucího tajemníka kraje. Stalo se tak na zasedání mimořádného předsednictva 27. dubna roku 1949.³⁹⁰ Homolův předchůdce František Škrlant a bezpečnostní tajemník Alex Tannenbaum tehdy byli pro své diktátorské praktiky, jimiž si získali řadu nepřátel přímo v krajské organizaci a přivolali na sebe také šetření Komise stranické kontroly, na pokyn ústředí odvolání.³⁹¹ Poměry v regionu byly nanejvýš kritické. A právě Homolovi připadl obtížný úkol sjednat nápravu. Na schůzi vystoupil jako šampión vnitrostranické demokracie, ostře kritizující atmosféru „nebezpečné psychosy“, jež v kraji panovala.³⁹² Zaraženým členům předsednictva představil svoji vzosnou perspektivu: „Nikdy jsme nebyli v Karlových Varech tak silní, jako v okamžiku když jsme našli chyby. V tomto momentě je máme odstraňovat.“³⁹³ Daleko od toho, aby zaváděl v kraji metody diktátorství, pustil se Homola do jejich likvidace. Vytvořil si tak naprosto unikátní status. Na rozdíl od dříve zmiňovaných vedoucích tajemníků byl skutečně oblíbený.

4.1.4 Nesmiřitelný boj proti Lomského skupině (Plzeňský kraj)

Krajské předsednictvo v Plzni se k projednávání rezoluce o Šlingově případu dostalo 1. prosince roku 1950. Vedoucí tajemník Hanuš Lomský otevřel zasedání dílčí sebekritikou, ve které poukázal na řadu nedostatků ve stranické práci. Potvrdil výskyt diktátorských metod, jež se obzvláště projevovaly v potlačování jakékoliv kritiky sekretariátu i vedoucích činovníků kraje. Plénu položil sugestivní otázku, na níž si ihned sám odpověděl: „Pomáháme kritice, nebo ji ubíjíme? Ubíjíme ji formálními přiznáváním chyb, i naší netrpělivostí vůči kritice,

spiklenců a všichni její účastníci, kteří (mimo Homoly) byli zatčeni, k tomu vyslýcháni.“ Kaplan, Karel, *StB o sobě: Výpověď vyšetřovaného Bohumila Doubka*, Praha 2002, str. 82–83.

³⁹⁰ Cit. ar. j. Karlovy Vary, str. 159–160.

³⁹¹ Tamtéž, str. 160.

³⁹² Tamtéž, str. 159.

³⁹³ Tamtéž, str. 163.

nebo odbýváním...“³⁹⁴ Nejdůrazněji odsoudil kádrovou politiku, za kterou převzal osobní odpovědnost: „Máme na řadě vedoucích míst lidi, o kterých víme, že jsou při nejmenším nepřátelé lidově demokratického režimu a to jak v různých veřejných, tak i státních úřadech, v ČSSSS /ČSSS/, v klíčových pozicích na KNV, ale i ve výrobě... To není výtku kádrovému oddělení, ale beru výtku na sebe.“³⁹⁵ Není bez významu, že ve vlastním stranickém aparátu žádné nepřátelské kádry nepředpokládal. Vědomě tak odlišoval situaci v Plzeňském kraji od brněnských poměrů, kde právě toto tvořilo jeden z hlavních bodů kritiky. V závěru vystoupení přešel Lomský do osobní roviny, když přiznal úzký pracovní vztah se Šlingem a chtěl vědět, zda ho tato skutečnost neovlivnila při výkonu funkce: „Já sám jsem 5 let pracoval v Anglii se Šlingem, a i pak v Praze jsme /jsem/ s ním u příležitosti porad byl vždy za dobře. Rád bych věděl, jak dalece tato spolupráce se Šlingem, který měl na mne vliv, se přenášela do mé práce, jak dalece jsem já sám tyto metody se snažil přenášeti do naší krajské organizace, poněvadž je samozřejmé, že tento styk může mít vliv na mé konání. Tato otázka bude diskutována i na předsednictvech OV strany.“³⁹⁶

Ve směřování, které diskusi určil vedoucí tajemník Lomský, pokračovali také ostatní řečníci. Nevyhýbali se občas až ostré kritice stranických orgánů, ponejvíce krajského sekretariátu, především však napadali jejich nedostatečný zájem o instituce mimo stranu. Kupříkladu člen předsednictva Hora takto vysvětloval špatnou práci odborů: „Odbory na plzeňském kraji nemají důvěru pracujících v závodech. Z čeho to je: Když přijde funkcionář z KOR [na sekretariát], tak tam nějakým zvláštním způsobem jej neberou vážně... když přijde funkcionář z KOR, nemají na něj čas.“³⁹⁷ Výstupům nechyběla naléhavost, pohybovaly se však v jasně definovaných mantinelech. Míra provinění samotného Lomského byla hodnocená velmi benevolentně. Autoritativní praktiky se nevysvětlovaly jeho osobními sklony, nýbrž měly pramenit z nedostatečnosti ostatních vedoucích činníků. Případně to vyjádřil funkcionář krajského národního výboru Votradoský: „K otázce s. Lomského: Někdy nerozhoduje předsednictvo, ale sekretariát, nebo on sám. My sami, jako členové předsednictva[,] si neuvědomujeme váhu funkce, kterou máme. Od nějaké doby se i toto již zlepšilo... Obyčejně materiál pro předsednictvo se nestudoval a čekalo se na to, co řekne s. Lomský. Kdybychom si uvědomovali váhu funkce, možná, že bychom se byli více do

³⁹⁴ NAP, fond 1261/2/5 - Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951, sv. 32, ar. j. 217. Plzeň – Kádrová práce, str. 118.

³⁹⁵ Tamtéž, str. 117.

³⁹⁶ Tamtéž, str. 118.

³⁹⁷ Tamtéž, str. 123.

hloubky zabývali problemem /problémy/, které před sebou máme a pak by to nemusel být s Lomský, který by dělal závěry za nás.“³⁹⁸ Celkové vyznění pléna bylo umírněné. Vyzývalo se k odstranění některých nepatřičných postupů, avšak k označení původců a jejich potrestání nedošlo. Sestava vedoucích činovníků kraje měla zůstat nepozměněna.

Nicméně s tímto hodnocením vyslovili zásadní nesouhlas funkcionáři okresních organizací strany. Na svolaných výborech si trpce stěžovali na poměry v kraji a požadovali rozsáhlou personální čistku. Upozorňovali, „... že zde byla špatná kádrová politika, že zde byl policejní režim LEVINGRA... Kritika soudruhů na OV žádá, aby všichni spolupracovníci Lomského byli odstraněni... Kritika říká, že byla malá pomoc tajemníkům OV KSČ, kádrové politice se věnovala malá pozornost.“³⁹⁹ Rozohněnost straníků v okresech podpořila také skutečnost, že v únoru roku 1951 byl na pokyn ústředí odvolán a zatčen vedoucí tajemník Lomský.⁴⁰⁰ Již na konci měsíce o něm na zasedání ústředního výboru hovořil ministr informací Václav Kopecký jako o jednom ze „... zákeřných spiklenců, již /jež/ byli odhaleni a dopadeni.“⁴⁰¹ Vedoucí krajští činovníci byli překotným vývojem událostí dokonale zaskočeni. Ilustrativní je v tomto směru zmatený proslov předsedy Plzeňského kraje Poláčka: „Udělalí jsme si v hlavách chaos. V našich řadách seděl špión a my jsme ho následovali. Dělalí jsme naši politiku tak špatně, že jsme ho neodhalili. Kdyby nebylo jiných okolností, tak zde ještě seděl. Lomský byl odvolán nejen proto, že zde byly chyby, ale hlavně protože neřekl straně o Šlingovi, co o něm věděl. Proč byl odvolán, to dosud není jasné. Není vyjasněno, v čem nejvíce straně škodil.“⁴⁰² Bezradnost však nepostihla všechny. Velmi iniciativně se projevil zástupce vedoucího tajemníka Finek. Ačkoliv se o něm v kraji hovořilo „jako o úderné pěsti Lomského“,⁴⁰³ na zasedání předsednictva 10. března roku 1951 se plně ztotožnil s kritikou krajského vedení přicházející z okresů: „... soudruzi na okresních výborech se správně ptají... Musíme přiznat, že soudruzi mají pravdu.“⁴⁰⁴ A hned také oznámil odvolání prvních dvou nejvíce kritizovaných funkcionářů: „Lewinger je dán pryč ze stranického aparátu a přechází do výroby, Kryslová je dána na dovolenou.“⁴⁰⁵ V závěru svého projevu doporučil, „... aby byly

³⁹⁸ Tamtéž, str. 127.

³⁹⁹ Tamtéž, str. 140.

⁴⁰⁰ Kaplan, Karel, *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, str. 121.

⁴⁰¹ Rudé právo, 27. února 1951, str. 7.

⁴⁰² Cit. ar. j. Plzeň – Kádrová práce, str. 147.

⁴⁰³ Tamtéž, str. 162.

⁴⁰⁴ Tamtéž, str. 140.

⁴⁰⁵ Tamtéž.

vytvořeny komise, které by prošetřily práci aparátu strany KV a všech členů předsednictva.⁴⁰⁶ Stejný zápal projevil Finek i následující den při jednání krajského výboru. „Velkou část svého referátu věnoval... metodám stranické práce, v nichž zvláště kladl důraz na dodržování zásad vnitrostranické demokracie a konkrétně ukazoval, jak tyto zásady nebyly dodržovány a v mnohých případech ještě nejsou a jak je nutné trvat na zásadách kolektivního vedení. Dále používat kritiky a sebekritiky k odstranění nedostatků a method, jakých používali Šlingové a Lomští. Zavést stálou kontrolu v denním prověřování práce každého funkcionáře a člena strany.“⁴⁰⁷ Celé vystoupení trvalo téměř tři hodiny a zástupce vedoucího tajemníka se zde jednoznačně prezentoval jako hlavní bojovník proti diktátorství a za očistu krajské organizace. Krajskému výboru se předložil jím iniciovaný projekt „... na zvolení čtyřčlenné komise, která by shrnula veškerý materiál, vyplývající z kritiky některých volených funkcionářů a zaměstnanců KV KSČ, v souvislosti s případem Lomský. V komisi jsou dva členové KV a 2 soudruzi funkcionáři ze závodů.“⁴⁰⁸ Návrh byl jednomyslně schválen. Zdálo se, že se vše vyvíjí podle Finkových záměrů.

Avšak situace se mu velmi rychle vymkla z rukou. Ustavená vyšetřující komise projevila na svém původci až překvapivou nezávislost a vešla ve spojení přímo s ústředím. „Dne 4.4.1951 dostavili se [její členové] do sekretariátu ÚV k soudruhu Slánskému... Soudruzi přišli informovat sekretariát ÚV o průběhu vyšetřování...“⁴⁰⁹ Nálezy, ke kterým dospěli, byli pro nejvyšší činovníky Plzeňského kraje zdrcující. Kupříkladu zástupci vedoucího tajemníka Čadovi přikládali nacistickou minulost a nekalé aktivity: „V okupaci byl pověřen vedením německé foto firmy, má za manželku Němku, která se hlásila k německé národnosti a celou rodinu má jako aktivní fašisty odsunutou do západního Německa... Měl podezřelé styky s Lomským, Pavlem, nějakými fašistickými bulhary /Bulhary/... „zajišťoval“ západní hranice, jezdil tam s Pavlem, Lomským.“⁴¹⁰ Především však komise zahrnula závažnými obviněními samotného Finka, jenž podle ní „... v minulosti byl členem žluťácké organizace Národ.sdružení a 2 roky byl v cizinecké legii ve Francii... V kraji je proti němu nálada, na okresních konferencích, které dosud proběhly, je silně kritisován, říkají, že byl údernou pěstí Lomského.“⁴¹¹ Celkem tímto způsobem diskreditovala čtyři členy předsednictva a jednu

⁴⁰⁶ Tamtéž.

⁴⁰⁷ Tamtéž, str. 150.

⁴⁰⁸ Tamtéž, str. 149.

⁴⁰⁹ Tamtéž, str. 162.

⁴¹⁰ Tamtéž, str. 163.

⁴¹¹ Tamtéž, str. 162.

členku krajského výboru, poslankyni Krafkovou. Závěry komise byly jednoznačné – všechny okamžitě odvolat.⁴¹² A ústředí zareagovalo nanejvýš příznivě: „Soudruhem Slánským bylo členům komise doporučeno, aby pokračovali ve své práci, prozkoumali všechny členy KV, připravili návrhy na nové členy předsednictva.“⁴¹³ Proti takovému náporu bylo postavení napadených neudržitelné. Na zasedání předsednictva 10. dubna 1951 se uchýlili k zoufalé obraně. Čada protestoval „... proti rozhodnutí komise, s vývody obsaženými ve zdůvodnění polemizoval, všechno chtěl svést na chyby, jichž se dopouštěl jako nezkušený, předčasně vyzdvižený „kádr“ a dokazoval, že má důvěru dělníků, že zůstal „synem plzeňské dělnické třídy.“⁴¹⁴ Sám Finek byl pokornější. Blízký poměr k Lomskému vysvětloval prestiží, která sesazenému tajemníkovi kdysi náležela: „... on sem nepřišel jenom tak. On přece jako člen ústř.sekretariátu, jako kraj. sekretář, byla to nějaká osobnost a důvěru měl. A jak by si měl takový Finek dovolit mít nedůvěru k člověku, který politicky je daleko před ním...“⁴¹⁵ Pochopil však, že kvůli této vazbě a vzhledem k prohřeškům v minulosti byla jeho pozice neudržitelná: „... když jsem prostudoval Gottwaldovy Spisy I.II.[,] tak se ve mně více projevil toto vědomí, že člověk takový nemůže stát v aparátě strany.“⁴¹⁶ Následujícího dne ho krajský výbor odvolal. A spolu s ním i zbytek kdysi tak mocné Lomského skupiny.⁴¹⁷ Koalice ústředí s odbojníky přímo v regionu mohla slavit plné vítězství.

Podrobnější studie čtyř konkrétních případů naplno ukazují, jak odlišně mohlo v krajích probíhat sesazování tzv. diktátorů. V Ústí nad Labem se ústředí prosadilo při relativní pasivitě krajských i okresních funkcionářů. Naopak v Pardubicích lokální aktéři převzali iniciativu do vlastních rukou a do trpné úlohy zatlačily ústřední orgány. Na Karlovarsku iniciativa centra narazila na odpor v krajské i okresních organizacích a skončila přinejmenším polovičatě. Nakonec v Plzni se ustavila proti krajské elitě aliance ústředí a lokalit, která dosáhla naprostého úspěchu. Regiony zde nesehrávaly pouze roli přívěšku všemocné stranické centrály, nýbrž v rozhodující míře determinovaly celkový průběh. Byly to právě místní faktory, které způsobily, že zdánlivě jednotný scénář mohl dosáhnout tak odlišných vyvrcholení.

⁴¹² Tamtéž, str. 162-163.

⁴¹³ Tamtéž, str. 164.

⁴¹⁴ Tamtéž, str. 178.

⁴¹⁵ Tamtéž, str. 171.

⁴¹⁶ Tamtéž.

⁴¹⁷ Tamtéž, str. 180.

4.2 Příčiny nespokojenosti

Lokální odbojníky k jejich odporu vůči tzv. diktátorům podněcovala celá řada ideových motivů, které každému straníkovi poskytovaly praktické vodítko pro oddělování přípustného od nepřípustného, pokrokového od zpátečnického. Jednalo se o komplexní soubor představ, částečně navazující na starší tradice, částečně převzatý ze stalinistické ideologie. Umožňoval vyhodnocovat rozmanitou paletu sociálních skutečností a zaujímat k nim adekvátní stanoviska. Autoritářskou elitu, jež se prosazovala v krajských organizacích strany, bylo podle něho možné soudit, ba odsoudit, už na základě jejich společenských znaků. Jeden z nejvíce problematických představoval dosažený věk. Mladí nastupující kádru tvořilo v očích stranické většiny diskvalifikační faktor, který zpochybňoval jejich mocenský nárok. Velmi výstižně to vyjádřila už citovaným výrokiem člena boskovického okresního výboru Soukupová, dle níž mladí funkcionáři „...neměli ke straně takový kontakt a nemohou mít zkušenosti starších soudruhů a že se může stát, že často přehlédnou závažné skutečnosti.“⁴¹⁸

Negativní nálady panovaly taktéž v poměru části stranického aktivu k funkcionářům židovského etnika. Nejúčinnějším hromosvodem byl pochopitelně ten nejvýše postavený – ústřední tajemník Rudolf Slánský. Už při jeho přeložení na méně významný post náměstka předsedy vlády v září 1951 „...byly zaznamenány v Praze, ale i jinde, projevy antisemitismu: opakují se výroky, že ‚židé sedí na vysokých místech a nic nedělají‘, ‚Slánský prosazoval do funkcí lidi svého původu‘.“⁴¹⁹

Ještě nepříjemnější byly na vedoucích postech ženy, jejichž *přirozené* sklony k podřízenosti vůči silnému mužskému charakteru je mohly činit dokonce až potenciální hrozbou pro stranu. Na příkladu vztahu zástupkyně ústředního tajemníka Marie Švermová k vedoucímu krajskému tajemníkovi Šlingovi to dokládal politický instruktor Teper: „Švermová, vdova po velké postavě našich dějin[,] potřebuje chlapa a prostřednictvím ženské si Šling řádil jako Rasputin v ústředním sekretariátě.“⁴²⁰ Pro funkcionářky měly být milenecké poměry na

⁴¹⁸ NAP, fond 1261/2/5 -Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951, sv. 74, ar. j. 408. Brno – Kádrová práce, str. 74.

⁴¹⁹ Brabec, Václav, Vztah KSČ a veřejnosti k politickým procesům na počátku padesátých let, *Revue dějin socialismu*, roč. 9, čís.3, rok 1968, str. 366. Podle historičky Muriel Blaive byl Slánského židovský původ „... zřejmě důležitější pro Stalina než pro československou společnost. Antisemitismus nebyl v té době pro veřejnost důležitým hnacím faktorem.“ Blaive, Muriel, *Promarněná příležitost: Československo a rok 1956*, Praha 2001, str. 116. Avšak straníci se k antisemitským výroky vůči Slánskému uchýlili dříve, než k tomu byli vedením vyzváni. Minimálně jistou míru protizidovsky zaměřené xenofobie je tedy nutné předpokládat také u nich.

⁴²⁰ Cit. fond, sv. 69, ar. j. 385. Ostrava – Kádrová práce, str. 130.

pracovišti údajně typické. Předpokládaly se také u vedoucí krajského organizačního oddělení Růženy Dubové, o níž mělo být „... všeobecně známo, že... byla milenkou Šlinga.“⁴²¹ Není překvapivé, že takový způsob uvažování byl úsilí o plnou legitimizaci žen na vedoucích postech svrchovaně nepřátelský.

Především však mysl poctivého komunisty revoltovala samotná diktátorská praxe. Pro široký stranický aktiv se jevilo být nepřijatelným, že si veškerou moc v krajských organizacích přivlastnila nepočetná skupinka uzurpátorů, která při jejím výkonu postupovala autoritářsky a naprosto bezohledně. Nepřátelskou odezvu vyvolával každý administrativní příkaz, vypracovaný bez skutečného porozumění místním podmínkám, každé s nikým nekonzultované kádrové opatření. Je to právě odpor k ničím neregulované diktatuře a snaha o nastolení demokratičtějších poměrů, jež se nejvíce odrážejí ve všech vzdorných projevech jednotlivých straníků i bojovných rezolucích celých organizací. Specifické místo zde náleželo stalinistické ideologii. Daleko od popření vůdčích stranických principů, představovalo odbojné vystupování komunistů jejich hluboké potvrzení. Právo na odpor zakládal přímo organizační řád strany, který členům povoloval „... vyslovovat ve stranické organizaci svůj názor a věcnou kritiku o činnosti kteréhokoliv člena i funkcionáře nebo výboru a organizace strany...“⁴²² Uplatnění tohoto oficiálního nároku v praxi dokládá, že vnitrostranická demokracie nebyla pouze vyprázdněným heslem a nesla sebou značný mobilizační potenciál.⁴²³ Pro odbojníky splňovala hned dvojí účel – představovala současně jejich prostředek i cíl.

Tato demokratičnost však neměla být jakousi neomezenou stranickou lidovládou. Nepředpokládala úplné odstranění elit, nýbrž patřičné definování jejich funkce. Ve stížnostech na diktátorsky jednající činovníky nebyla žádná častější než poukaz na nevšímavost, kterou měli tito projevovat ve vztahu k níže postaveným straníkům. Vyčítalo se jim, že vyslané delegace z okresů namísto pečlivého vyslechnutí a starostlivé pomoci jen hrubě odbyli nebo vůbec odmítli přijmout. Podřízení funkcionáři na ně hořekovali pro jejich sklon k příkazování a výhrůzkám, kterým nahrazovali soustavný zájem a péči. Stranický aktiv ze všeho nejvíce očekával od svého vedení, že s ním bude možné osobně jednat a že tato jednání budou probíhat na nanejvýš familiérním základě. Pod revoluční frazeologií se tak

⁴²¹ Cit. ar. j. Brno – Kádrová práce, str. 376.

⁴²² *Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa*, Praha 1949, str. 515.

⁴²³ Tak tomu bylo také v Sovětském svazu stalinského období. Podle Wendy Goldman způsobilo právě spojení „lovu na opozičníky“ se „stranickou a odborovou demokracií“, že na teroru participovali i řadoví členové strany. *Terror and Democracy in the Age of Stalin: The Social Dynamics of Repression*, New York 2007, str. 127.

skrýval až překvapivě tradiční nárok na paternalistickou elitu, vnímavou a ohleduplnou k přání široké stranické masy.

4.3 Sociální profil nové krajské garnitury – Tradiční elita

Požadavek vedených na patřičné vůdce došel až překvapivě plného uskutečnění. Padlé diktátory nahrazující sestava tajemníků byla vůči svým předchůdcům takřka naprostým protikladem, což v první řadě dokládaly jejich společenské atributy. Tuto vzestupující elitu nejlépe ztělesňoval její nejslavnější představitel, budoucí první muž KSČ Antonín Novotný. Narozen roku 1904, byl o necelou dekádu starší než Otto Šling, který ho mírou prestiže i dosaženými úspěchy dlouho zastíňoval. Pocházel z dělnického prostředí a sám se vyučil strojním zámečnickem. Posléze se překvalifikoval na svářeče kotlů.⁴²⁴ Na svůj proletářský původ byl náležitě hrdý a straníky z jiných společenských tříd měl sklony pohrdat. Příznačně se to projevilo v odsudku, který pronesl na adresu předválečné aktivity svého konkurenta Šlinga: „Vždy se pohyboval v kruhu stranických intelektuálů, což byla výsada majetných příslušníků strany, aktivně ve straně však nikdy za první republiky nepracoval.“⁴²⁵ Ve třicátých letech působil Novotný v regionálních stranických funkcích, válku prožil v koncentračním táboře Mauthausen.⁴²⁶ Do západní Evropy se až do této smutné zkušenosti nevydal, zato se však jako delegát v roce 1935 zúčastnil VII. kongresu Komunistické internacionály v Moskvě.⁴²⁷ Roku 1945 byl jmenován vedoucím tajemníkem Pražského kraje.⁴²⁸ Z jeho profilu je nutné vyzvednout tři aspekty, které ho odlišují od sesazených funkcionářů – zralejší věk, dělnický status a minimální obeznámenost se západním světem. Pro prosazující se regionální elitu byla právě tato kritéria charakteristická.

Novotný byl v září 1951 jmenován na pozici tajemníka ústředního sekretariátu, kterýžto postup dokládal jeho stoupající kurs, současně však kvůli němu fakticky přestal být součástí krajské garnitury. Jeho příklad by se tedy mohl jevit jako nereprezentativní. Nicméně stejné sociální znaky vykazovaly také další vedoucí tajemníci, kteří na svých postech zůstali i

⁴²⁴ Černý, Rudolf, *Antonín Novotný: Vzpomínky prezidenta*, Příbram 2008, str. 7.

⁴²⁵ Tamtéž, str. 70.

⁴²⁶ Tamtéž, str. 10 a 12.

⁴²⁷ Tamtéž, str. 9.

⁴²⁸ Kaplan, Karel a Kosatík, Pavel, *Gottwaldovi muži*, Praha 2004, str. 258.

později. Kupříkladu Otto Šlinga nahradivší Josef Paleček se narodil 23. února 1902, ještě dříve než sám Novotný. Jeho otec byl zedníkem, který „... mu vštěpoval hrdost proletáře a třídní uvědomění již od malička.“⁴²⁹ Vyučil se a pracoval jako strojní zámečnick. Do KSČ vstoupil roku 1925, v letech 1932 až 1936 studoval na Mezinárodním leninském institutu v Moskvě.⁴³⁰ Po návratu působil jako instruktor v Pardubicích. Za války byl po krátkém skrývání v ilegalitě zatčen a „... po projití deseti věznic, koncentráků a lágrů se dostal s podlomeným zdravím do Buchenwaldu.“⁴³¹ V roce 1945 se stal vedoucím tajemníkem v Českobudějovickém kraji,⁴³² kde pracoval až do svého přesunu do Brna o pět let později. Svým stářím, třídním zařazením i navštívenými destinacemi výše zmíněné schéma krajského funkcionáře naplňoval dokonale.

A obdobný životopis měl i Václav Pašek, který nahradil odstaveného vedoucího tajemníka Plzeňského kraje Hanuše Lomského. Narodil se roku 1903. „... již jako dělník Škodových závodů v Plzni byl činný v dělnickém hnutí, pracoval v sociálně demokratické levici. V roce 1921 vstoupil do KSČ.“⁴³³ Dva roky strávil ve výmarském Německu, avšak pouze v postavení dělníka a řadového člena německé komunistické strany. Potenciální škraloup, jež mohl představovat dočasný pobyt v západní Evropě, více než vynahradil absolvováním leninské školy v Moskvě. „... od roku 1933 vykonával funkci tajemníka v několika krajích. V době okupace pracoval ilegálně.“⁴³⁴ Před nástupem do Plzně působil jako předseda krajského výboru v Havlíčkově Brodě a Jihlavě.⁴³⁵

Dalším představitelem tohoto typu funkcionářů byl Josef Tesla, jmenovaný na pozici vedoucího tajemníka Ústeckého kraje po sesazení Mikuláše Landy. Narozen roku 1905, „... pocházel z rodiny ostravského horníka. Už od svých dvanácti let pracoval na stavbách a pomáhal tak svému otci živit šestičlennou rodinu... jeho cesta [vedla] k práci v komunistické straně. Prošel různými stranickými funkcemi a v roce 1930 byl povolán za vedoucího tajemníka krajského výboru v Kladně... Později pracoval jako vedoucí tajemník krajské organizace strany v Brně, Hradci Králové a po Mnichovu – už v ilegalitě – Plzni. Ihned po příchodu okupantů, 16. března 1939, byl soudruh Tesla zatčen a až do konce války vězněn...

⁴²⁹ Kubát, Jaroslav, *Josef Paleček*, České Budějovice 1975, str. 7.

⁴³⁰ Tamtéž, str. 20.

⁴³¹ Tamtéž, str. 27.

⁴³² Tamtéž, str. 5.

⁴³³ Rudé právo, 16. listopadu 1968, str. 2.

⁴³⁴ Tamtéž.

⁴³⁵ Tamtéž.

v koncentračním táboru Buchenwald.⁴³⁶ Po návratu pracoval opět jako vedoucí tajemník v Hradci Králové, později na ústředním výboru KSČ, kde působil až do nastoupení funkce v Ústí nad Labem.⁴³⁷

Nakonec je třeba zmínit Květoslava Inemanna, který na postu vedoucího tajemníka Ostravského kraje vystřídal dalšího sesazeného diktátora Vítězslava Fuchse. „... Inemann se narodil 29. června 1910 v Lomu u Mostu jako syn horníka. Vyučil se knihařem. Politického života se zúčastňoval již jako učeň v Komsomolu a v roce 1928 vstoupil do KSČ. Ve straně zastával vedoucí funkce v okresní i krajské organizaci na severu Čech a na Moravě. V roce 1939 byl okupanty zatčen a vězněn v koncentračních táborech až do roku 1945.“⁴³⁸ Po válce působil jako vedoucí tajemník v Ústeckém kraji, v roce 1950 byl nakrátko jmenován ředitelem Ústřední politické školy.⁴³⁹

Sociální znaky i životní dráhy jmenovaných krajských činovníků vykazovaly až neuvěřitelnou míru shody. A ta nekončila pouze zde. Jak dosvědčují především jejich poválečné kariéry, nástupci svržených diktátorů se v prostředí krajských organizací neobjevili nenadále. Po dlouho dobu v nich zastávali klíčové role a přináleželi jim i ty nejdůležitější posty. Avšak jejich vykonávání se povětšinou omezovalo jen na méně významné kraje. Pokud dostali po válce do správy některý z regionů, jež byl ústředím vnímán jako strategický, byla jejich kompetence zpochybňována a ustavičně nad nimi visela hrozba odvolání. Příznačné je v tomto ohledu přeložení Květoslava Inemanna do Ústřední politické školy. Oproti postu vedoucího krajského tajemníka totiž pozice ředitele představovala nepochybný mocenský sestup. A dlouho byla ohrožena i pozice Novotného jako vedoucího tajemníka Pražského kraje. Považován za nedostatečně výrazného, zvažovalo se otevřeně jeho nahrazení průbojnějším Otto Šlingem.⁴⁴⁰ Postavení této skupiny funkcionářů se jevilo být ve stagnaci či přímém úpadku. O to více překotně působí její nenadálý vzestup na přelomu roků 1950 a 1951. Obě tendence byly natolik univerzální, že je při jejich provádění nutné ústředí přikládat jistou programatičnost. Avšak vzhledem k předchozímu přehlíživému přístupu a náhlosti obratu není možné centrální orgány považovat za prvotního hybatele. Tato úloha náležela funkcionářům a straníkům přímo v regionech, protože dosazená sestava vedoucích tajemníků,

⁴³⁶ Rudé právo, 1. května 1963, str. 1.

⁴³⁷ Tamtéž.

⁴³⁸ Rudé právo, 10. února 1971, str. 1.

⁴³⁹ NAP, fond 1261/2/5 - Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951, sv. 41, ar. j. 254. Ústí nad Labem – Kádrová práce, str. 19.

⁴⁴⁰ Kaplan a Kosatík, *Gottwaldovi muži*, op. cit., str. 259.

zralých mužů z dělnického prostředí, sociálními znaky naplno odrážela jejich konzervativní představy o ideálních vůdcích – jednalo se vsuktu o tradiční elitu.

4.4 Výkon moci a ústup od dosahování socialistické utopie – prostředek důležitější cíle

Představy lokálních aktérů naplňovali ustanovení tajemníci také ve způsobu, jakým přistupovali k svým funkcím. Vypjatá aktivita a organizování bombastických podniků, pojetí práce typické pro tzv. diktátory, jim byly naprosto cizí. Neměli pro ně než slova kritiky. Kupříkladu Antonín Novotný se při popisu Šlingovy činnosti v Brně uchýlil k jednoznačně negativnímu hodnocení: „V Brněnském kraji jako tajemník KV prováděl [Šling] politiku plnou demagogie, která byla stranou ostře odsouzena. Organizoval např. akci, že v neděli dopoledne obsadil všechny brněnské biografy, v nichž se konaly aktivity s důvěrníky strany. V akci „Mláďí vpřed“ nechal mládež řídit veřejný život v Brně. Byl iniciátorem hromadných výprav stranických funkcionářů do vesnic a násilím nutil zemědělce ke vstupu do družstev. Tyto politické přehmaty prověřila doba...“⁴⁴¹ Komandování či přímému diktátu se nová krajská elita usilovala za každou cenu vyhnout. V jednání se stranickým aktivem zdůrazňovala rozvahu, kterou považovala takřka za svůj definující rys. Výmluvná je v tomto ohledu vzpomínka krajského činovníka Václava Kalabzy, věnovaná vedoucímu tajemníkovi Českobudějovického kraje Palečkovi:

„Ve svých funkcích v radě ONV a potom KNV jsem se velmi často obracel na soudruha Palečka o radu a pomoc, které mi velmi rád vždy poskytl... Na soudruhu Palečkovi jsem si vždy nejvíce vážil jeho způsobu jednání i rozhodování v řadě různých otázek, zejména kádrových. Jeho snaha, aby nedošlo k nesprávným postupům, byla někdy až úzkostlivá. Tento způsob jeho jednání si mnoho soudruhů vykládalo jako nerozhodnost a váhavost. Někdy nad touto vlastností dělali i nesprávné závěry. My, kteří jsme jej znali velmi blízce, jsme věděli, že jeho způsob jednání a rozhodování vychází z komunistických principů a zásad. Důkladně a ze všech hledisek problémy projednat,

⁴⁴¹ Černý, Rudolf, *Antonín Novotný: Vzpomínky prezidenta*, Příbram 2008, str. 70.

vyslechnout názory a stanoviska pro i proti a po vyjádření se většiny rozhodnout. To byly principy práce soudruha Palečka.“⁴⁴²

Náležitě postupy a ohledy na ostatní straníky byly pro tento typ funkcionářů vším, čímž se jasně odlišovali od svržené skupiny diktátorů. Tito nahlíželi na dosahování konsenzu pouze jako na předpoklad – ostatně ani ne nutný – pro uskutečnění hlavního smyslu jejich činnosti, kterým bylo pokaždé samotné budování socialismu. Jednotlivé byrokratické regule i kolektivy uvnitř strany libovolně obcházeli, jen pokud to podle jejich úsudku mohlo uspíšit konečný cíl. Pracovali pro budoucnost, nikoliv pro dnešek. Jejich nástupci postupovali obráceně. Poklidný chod stranického organismu se pro ně stal cílem sám o sobě. A budoucí ideál, stále více ustupující do pozadí, měl vyplynout nikoliv z nadlidského vypětí sil, nýbrž z každodenní poctivě odvedené práce v aparátu. Účelem strany tak pro tuto sestavu tajemníků nebylo v první řadě dosahování společenské utopie, ale zabezpečení řádné vlády. Reprodukce moci se stala jejich hlavním a posléze dokonce jediným posláním.

⁴⁴² Kubát, Jaroslav, *Josef Paleček*, České Budějovice 1975, str. 61–63.

5. Závěr

Lokální stranické organizace byly v období stalinismu vystaveny těm nejprudším otřesům a proměnám. Skláněly se před domněle neomezeným panstvím tzv. diktátorů, rozdíraly je ustavičné konflikty, podstoupily rozsáhlou obměnu vedoucích činovníků. Jejich funkcionáři i široký aktiv vykazovali ty nejrozmanitější druhy aktivity, které vytvářely řadu problémů, současně však organizacím poskytovaly tolik potřebnou životaschopnost. Nastoupivší diktátoři se svými družinami následovníků zavedli v regionech nefalšovanou vládu teroru. Jejich správa se vyznačovala podnikáním ctižádostivých akcí, promyšleným populismem a tvrdou represí. Jen nárazově a nedostatečně kontrolování ústředními orgány, postupovali nezávisle, s okázale prezentovanou sebedůvěrou. Svěřené regiony usilovali uzpůsobit svému obrazu, v čemž nejednou dosáhli značných úspěchů. Zároveň však proti sobě popudili početnou masu funkcionářů a straníků, jejichž odpor postupně nabyl až dramatických rozměrů. Odbojní jednotlivci i celé skupiny využili širokou paletu stranických nástrojů, aby neoblíbené diktátory sesadili. A nakonec v kombinaci s podporou ústředních orgánů uspěli. Do vedení regionů nastoupila nová elita, mírnější a více svolná k tomu naslouchat hlasům ze stranické základny. Lokální iniciativa dosáhla nezanedbatelného vítězství.

Takto nastíněný průběh je v základu správný, avšak až příliš jednorozměrný. Proces byl daleko komplikovanější, vykazující region od regionu zásadní odlišnosti. Každý lokální stranický boss nemusel mít status, ba ani jednání diktátora. Náležité postavení si buďto nedokázal vytvořit, nebo o něj dokonce vůbec nestál. Stejně tak straníci v regionech ho nemuseli vnímat výhradně negativně. Možný byl také indiferentní, eventuálně otevřeně přátelský poměr. Ústřední vedení, samo daleko méně jednotné, než jak se oficiálně prezentovalo, muselo na tyto rozdíly reagovat a přizpůsobovat jim svoji politiku. Vzájemný poměr centra a jednotlivých regionů tudíž nebyl determinován jednosměrným sestupováním moci shora. Vyznačoval se komplexními interakcemi, zahrnujícími konflikt, ale také vyjednávání či přímou spolupráci. Lokální organizace zkrátka disponovaly částečnou autonomií, kterou dokázaly také uplatnit – a usměrnit teror podle vlastních cílů. Funkcionáři i straníci v nich byli schopni sledovat vlastní, různorodé a občas vzájemně si odporující zájmy. Jejich aktivita byla esenciálním prvkem, která se jako červená nit vinula celým stranickým organismem.

Nepostradatelná zprostředkující úloha při ní náležela stalinské ideologii. Ta v jednání motivovala jak tzv. diktátory, tak jejich odpůrce. Do vedoucích pozic doporučovala stavět

kádry na základě kritérii rovnostářství a internacionality, které nezatěžovaly ustálené zvyklosti spojené s tradičním výkonem moci. Jejich diktátorskou praxi poté legitimizovala mimo jiné kladením důrazu na maximální efektivitu a upřednostňováním cílů před prostředky. Naopak kritická vystoupení odbojníků umožňovala jednoznačným poukazem na nutnost vnitrostranické demokracie, na právo každého straníka pronášet své názory a hodnocení. Současná podpora dvou protichůdných stanovisek se může jevit jako rozpor, který činí ze stalinismu nekonzistentní a konfliktní doktrínu. To však není podstatné. Prvořadým posláním ideologie totiž není poskytnout vnitřně soudržný a přísně logický myšlenkový systém, ale diskurs schopný fungování ve vzájemné komunikaci. A zde je úspěch stalinismu nepopiratelný. Tím, že z něho vycházely oba tábory, získal ve stranickém prostředí hegemoniální status. Ve stalinské ideologii byly formulovány požadavky a cíle, které se do ní pouze nepřekládaly, nýbrž jí byly v nezanedbatelné míře také určovány. Stranický aktiv ji dalekosáhle zvnitřnil a aktivně používal při svém jednání. Je pravdou, že dosažený výsledek nebyl konformní s deklarovanými ideologickými cíli. Nová elita svým složením a postupy odrážela především tradicionalistické sklony přítomné v řadách straníků, případně funkcionální přeměnu KSČ z organizace pro uskutečnění sociální revoluce v organizaci za účelem výkonu moci. Stalinské přesvědčení straníků tím však nebylo významněji otřeseno. Považovali ho za jedinou ideologii, v níž bylo možné komunikovat nejen přání a stížnosti nejužších elit, ale i řadového stranického aktivu. Stalinismus byl tedy osvojen do hloubky, představoval vpravdě definující zkušenost celého období.

Seznam použitých pramenů a literatury

Archivní prameny:

Národní archiv, fond 1261/0/11 – Politické byro ÚV KSČ 1954–1962.

---, fond 1261/2/5 – Organizační oddělení Marie Švermová 1945 – 1951.

Periodika:

Rudé právo 1950–1951.

Oficiální literatura:

Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským. Praha: Orbis, 1953.

Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa. Praha: Svoboda, 1949.

Kubát, Jaroslav. *Josef Paleček*. České Budějovice: Růže, 1975.

Paměti:

Černý, Rudolf. *Antonín Novotný: Vzpomínky prezidenta*. Příbram: PolArt, 2008.

Kaplan, Karel. *Dans les archives du Comité Central: 30 ans de secrets du Bloc soviétique*. Paris: Albin Michel, 1978.

---. *StB o sobě: Výpověď vyšetřovaného Bohumila Doubka*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2002.

Loebl, Eugen. *My mind on Trial*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1976.

Mlynář, Zdeněk. *Mráz přichází z Kremli*. Praha: Mladá fronta, 1990.

Šik, Ota. *Jarní probuzení – iluze a skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1990.

Šlingová, Marian. *Truth Will Prevail*, London: Merlin, 1968

Odborná literatura:

Barton, Paul. *Prague à l'heure de Moscou: Analyse d'une démocratie populaire*. Paris: Pierre Horay, 1954.

Blaive, Muriel. „*Pour la paix! – Pour la patrie ! – Pour une vie heureuse de notre peuple !*“: *Les relations entre le pouvoir communiste et la population Tchécoslovaquie 1948–1951*. Rukopis v knihovně CEFRES, 1993.

Blaive, Muriel. *Promarněná příležitost: Československo a rok 1956*. Praha: Prostor, 2001.

Brabec, Václav. “Vztah KSČ a veřejnosti k politickým procesům na počátku padesátých let.“ *Revue dějin socialismu*, roč. 9, čís. 3, rok 1968: str. 363–387.

Desanti, Dominique. *Les Staliniens: Une expérience politique (1944–1956)*. Paris: Fayard, 1975.

Dvořáková, Jiřina. Bedřich Pokorný – Vzestup a pád. *Sborník archivu ministerstva vnitra*, rok 2004, čís. 2: str. 233–267.

Fidelius, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 2002.

Fitzpatrick, Sheila. *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*. Oxford: Oxford University Press, 1999.

---. How the Mice Buried the Cat: Scenes from the Great Purges of 1937 in the Russian Province. *Russian Review*, svaz. 52, rok 1993: str. 299–320.

---. Patronage and Intelligentsia in Stalin's Russia. Wheatcroft, Stephen G. *Challenging Traditional Views of Russian History*, New York: Palgrave Macmillan, 2002, str. 92–111.

Getty, John Archibald. *Origins of the Great Purges: The Soviet Communist Party Reconsidered, 1933–1938*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

Goldman, Wendy. *Terror and Democracy in the Age of Stalin*. New York: Cambridge University Press, 2007

Kaplan, Karel. *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968: Studie a dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993.

---. *Gottwaldovi muži*. Praha: Paseka, 2004.

---. *Majetkové zdroje KSČ v letech 1945–1952: Studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993.

---. *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha: Mladá fronta, 1992.

Kaška, Václav. *Neukáznění a Neangažování: Disciplinace členů Komunistické strany Československa v letech 1948–1952*. Praha a Brno: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014.

Knapík, Jiří. *V zajetí moci: Kulturní politika, její systém a aktéři 1948 – 1956*. Praha: Libri, 2006.

Kotkin, Stephen. *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization*. Berkeley: University of California Press, 1997.

Pavka, Marek. *Kádry rozhodují vše!: Kádrová politika KSČ z hlediska teorie elit (Prvních pět let komunistické moci)*, Brno: Prius, 2003.

Pernes, Jiří. *Brno 1951: Příspěvek k dějinám komunistického odporu na Moravě*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997

---. *Mládež vede Brno – Otto Šling a jeho brněnská kariéra (1945–1950)*. *Soudobé dějiny*, roč. 11, čís. 3, rok 2004: str. 45–60.

Pillerova komise. *O procesech a rehabilitacích I*. Brno: Knihovna zajímavostí, 1990.

Sejna, Jan. *We Will Bury You*. London: Sidgwick & Jackson, 1982.

Schling, Karel. Otto Šling – příběh jednoho komunisty. *Paměť a dějiny*, roč. 6, čís. 4, rok 2012: str. 116–121.

Slabotinský, Radek. Otto Šling – pokus o politický portrét komunistického funkcionáře. Kárník, Zdeněk a Kopeček, Michal. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, svaz. IV, rok 2005: str. 177–198.

Taborsky, Edward. *Communism in Czechoslovakia: 1948–1960*. New Jersey: Princeton University Press, 1961.

Vaňhara, Josef. *Příběh jednoho muže a jednoho města*, Zlín: J. Vaňhara, 1998.